

**SYKES PİCOT ANTLAŞMASI'NIN SUNİ SINIRLARINDA MEYDANA
GELEN DEĞİŞİKLİKLERDE MEZHEP FAKTÖRÜ: SURİYE ÖRNEĞİ**

Ramazan Aydın ÇAKMAK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ramazan Aydın Çakmak

26.08.2021

SYKES PİCOT ANTLAŞMASI'NIN SUNİ SINIRLARINDA MEYDANA GELEN
DEĞİŞİKLİKLERDE MEZHEP FAKTÖRÜ: SURİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Ramazan Aydın ÇAKMAK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2021

ÖZET

Ortadoğu; jeopolitik konumu ve sahip olduğu zenginliklerinin yanı sıra üç semavi dinin de bu bölgede ortaya çıkması nedeniyle geçmişten günümüze dünya siyasetinde hep önemli bir yere sahip olmuştur. Bu nedenle tarihsel süreç içerisinde daima hâkimiyet mücadelesi yaşanan Ortadoğuda çeşitli medeniyetler ve imparatorluklar söz sahibi olmuştur. Osmanlı'nın 16. Yüzyılda bölgede hâkim güç olmasıyla çeşitli etnik-dini ve mezhebi kesimlerin barış içerisinde yaşadığı dört yüzyıllık bir süreç başlamıştır. Bu süreç Ortadoğu için dönüm noktası olan I. Dünya Savaşı'yla son bulmuştur. Emperyalist devletler savaş sonrası Osmanlı'nın topraklarını paylaşma konusunda anlaşmazlığa düşmemek için henüz savaş devam ederken çeşitli gizli anlaşmalara imza atmıştır. İngiltere ve Fransa arasında 1916 yılında imzalanan Sykes Picot Antlaşması bölgede yeni bir dönemi başlatarak günümüz Ortadoğu sınırlarının ana hatlarını oluşturması nedeniyle bahsi geçen gizli antlaşmalar içerisinde en önemli yere sahiptir. Nehirler veya sıradağlar gibi coğrafi şekillerle birlikte bölgenin etnik dini ve kültürel unsurlarının da göz önünde bulundurularak belirlenen doğal sınırların aksine paralel ve meridyenler dikkate alınıp tamamıyla çıkarlar doğrultusunda oluşturulan suni sınırlar emperyalist devletlerin kullandığı bir olgudur. İngiltere ve Fransa tarafından yeniden oluşturulan Ortadoğu için bu yöntemle masa başında çizilen sınırlar birçok problemi de beraberinde getirmiş ve çoğu kez değişikliğe uğramıştır. Savaş sonrasında bölgede oluşturulacak yeni devletleri bağımsızlığa hazırlama kılıfı neticesinde manda rejimi dönemi resmen başlamış ve Fransa Suriye'deki yönetimi ele geçirmiştir. Bu dönemde Arap milliyetçiliğini ve bağımsızlık hareketlerini yürüten Sünni çoğunluğu kontrol altında tutabilmek adına azınlık gruplardan Nusayriler (Arap Alevileri), Dürzîler ve İsmaililer Fransa tarafından desteklenmiştir. Bu çalışmada Ortadoğuda yürütülen klasik böl ve yönet politikası çerçevesinde körüklenen mezhebi farklılıkların yaşanan sınır değişikliklerindeki rolü Suriye örneği üzerinden incelenmiştir.

Bilim Kodu : 114107

Anahtar Kelimeler : Sykes Picot, Ortadoğu, Sınır Değişikliği, Suriye, Mezhep

Sayfa Adedi : 117

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

SECT FACTOR IN CHANGES OF THE SYKES PICOT AGREEMENT'S ARTIFICIAL
BORDERS: THE CASE OF SYRIA

M.S. Thesis

Ramazan Aydın ÇAKMAK

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

August 2021

ABSTRACT

Middle East in addition to its geopolitical position and its wealth, because the emergence of three heavenly religions in this region, it has always had an important place in world politics from past to present. For this reason, in the region where there has always been a struggle for domination, various civilizations and empires have had a say. With the Ottomans becoming the dominant power in the region in the 16th century, a period of four centuries in which various ethnic-religious and sectarian segments lived in peace began. This process ended with the First World War which was a turning point for the Middle East. The imperialist states signed various secret agreements while the war was going on in order not to fall into disagreement about the partition of the Ottoman lands after the war. Sykes Picot Agreement which was signed by England and France in 1916 has the most important place among the aforementioned secret agreements, because it started a new era in the region with forming the outline of the present Middle East borders. Unlike the natural borders that are determined by taking into account the ethnic, religious and cultural elements of the region, as well as geographical forms such as rivers or mountain ranges; artificial borders which are created by taking into account the parallel and meridians in line with the interests, is a phenomenon used by the imperial states. Borders that drawn with this method at the desk for the Middle East which was reconstructed by England and France, has brought many problems along and changed many times. As a result of the cover to prepare the new states to be created after the war in the region for independence, the mandate regime had officially started and France has captured the administration in Syria. During this period in order to keep the Sunni majority who carried out Arab nationalism and independence movements under control; Nusayris (Arab Alawis), Druzes and Ismailis from the minority groups were supported by France. In this study, the role of sectarian differences which fueled within the framework of the classical divide and rule policy carried out in the Middle East in border changes is examined through the case of Syria.

Science Code : 114107

Key Words : Sykes Picot, Middle East, Border Change, Syria, Sect

Page Number : 117

Supervisor : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

TEŞEKKÜR

İyi günümde kötü günümde hep yanımda olan ve desteklerini hep yanımda hissettiğim anneme, babama, kardeşlerime ve Zaisha'ya; tezimin konusunu belirlememden tamamlama sürecine kadar engin bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım değerli tez danışman hocam Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN'e, son olarak da tezimi hazırlama sürecinde tavsiyelerini esirgemeyen arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xi
HARİTALARIN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. Sınır Kavramı	5
2.2. Uluslararası Sınırların Çeşitleri	7
2.2.1. Doğal Sınırlar	7
2.2.2. Suni (Yapay) Sınırlar	7
3. ORTADOĞU'DA OSMANLI HÂKİMİYETİNDEN I. DÜNYA SAVAŞINA	9
3.1. Ortadoğu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi: Osmanlı Barışı (Pax Ottomana) Dönemi.....	9
3.2. Osmanlı Devleti'nin Eski Gücünü Kaybetmesiyle Ortadoğu Hâkimiyetinin Sonlanması	11
3.3. I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Bölüşüldüğü Anlaşma ve Görüşmeler	17
4. I. DÜNYA SAVAŞI: ORTADOĞU'NUN DÖNÜM NOKTASI	21
4.1. I. Dünya Savaşı'nın Başlaması	21
4.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi ve Savaşın Ortadoğu'daki Seyri	23

4.2.1. Irak Cephesi	26
4.2.2. Sina ve Filistin Cephesi	27
4.2.3. Kafkasya ve Doğu Anadolu Cephesi	29
4.2.4. Çanakkale Cephesi	31
5. OSMANLI DEVLETİ'Nİ PAYLAŞMAK ADINA SAVAŞ SIRASINDA YAPILAN GİZLİ ANTLAŞMALAR	33
5.1. İstanbul Antlaşması	34
5.2. Londra Antlaşması	35
5.3. Petrograd Protokolü	36
5.4. Saint Jean de Maurienne Antlaşması	37
6. SYKES - PİCOT ANTLAŞMASI: ORTADOĞU'NUN PAYLAŞILMASI	39
6.1. Antlaşmaya Giden Süreç	39
6.2. Müzakerelerin Başlaması, Antlaşma Süreci ve Çizilen Sınırlar	43
7. SUNİ SINIRLARDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLERDE MEZHEP FAKTÖRÜ: SURİYE ÖRNEĞİ	49
7.1. Haritalar Eşliğinde Suni Sınırlarda Meydana Gelen Değişiklikler	49
7.1.1. Bağımsızlığın İlk Adımı: Suriye Arap Krallığı (1920).....	49
7.1.2. Fransız Manda Otoritesi Altında Suriye (1920-1946)	51
7.1.3. Hatay'ın Suriye'den Ayrılması (1938)	54
7.1.4. Suriye Arap Cumhuriyeti (1946-1958)	55
7.1.5. Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-1961)	57
7.1.6. Golan Tepeleri'nin Durumu	59
7.1.7. Ürdün Sınırı	60
7.1.8. Lübnan Sınırı	61
7.1.9. İç Savaş Döneminde Suriye Sınırları (2011-2021)	64
7.2. Suni Sınırlarda Meydana Gelen Değişikliklerde Mezhep Faktörü	74

8. SONUÇ	95
KAYNAKLAR	101
EKLER	115
ÖZGEÇMİŞ	117

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 7.1. Suriye'nin dini ve etnik açıdan nüfusu	74

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Anklav-Ekslav	6

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 1.1. Dar-Geniş anlamda Ortadoğu	2
Harita 6.1. İngiliz arşivlerindeki Sykes Picot Antlaşması'nı gösterir harita	46
Harita 7.1. Suriye Arap Krallığı (1920)	50
Harita 7.2. Fransız mandasında Suriye (1920ler)	52
Harita 7.3 Hatay Devleti (1938)	55
Harita 7.4. Suriye haritası (1946-1958)	57
Harita 7.5. Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-1961)	58
Harita 7.6. Golan Tepeleri bölgesi sınır değişiklikleri	60
Harita 7.7. Suriye'nin Ürdün sınırındaki girişimi (1970)	61
Harita 7.8. Suriye'nin Lübnan'ı işgali (1975-2005)	63
Harita 7.9. Suriye İç Savaşı (2014)	67
Harita 7.10. Suriye genel durum haritası (2021)	72
Harita 7.11. Suriye'de tarafların hâkimiyet alanlarındaki sınır geçişleri (2021)	73

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar**Açıklamalar**

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Central Intelligence Agency
DEAŞ	Ed-Devlet'ül İslamiyye fi'l Irak ve's Şam
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
HTŞ	Heyet Tahrir Şam
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
SMO	Suriye Milli Ordusu
SOHR	Syrian Observatory for Human Rights
SDG	Suriye Demokratik Güçleri
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

1. GİRİŞ

Tarihi kökenleri insanlık tarihinin başlangıcına dayanan Ortadoğu'nun hem tanımı hem de anlatımı üzerinde bir fikir birliği bulunmamakta, hangi coğrafya ve bakış açısından bakıldığına göre bu tanım ve anlatım çeşitlilik göstermektedir. Bu yüzden konuyla alakalı diğer akademik çalışmalarda olduğu gibi öncelikle Ortadoğu kavramının ortaya çıkışı ve kullanımı ile birlikte bölgenin coğrafi olarak nereyi ifade ettiği ve hangi bakış açısının kullanıldığının açıklanmasında fayda olacaktır.

Ortadoğu kavramı, “Şark” (Doğu) ve “Levant” (Yakındoğu) kavramları gibi batı kökenli olup 19. Yüzyılın sonları 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin toprakları için kullandığı Yakındoğu kavramı ve İngiltere'nin Çin-Hindistan sömürgeleri için kullandığı Uzakdoğu kavramına karşılık Ortadoğu kavramı İngilizler tarafından Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kalıp da Uzakdoğu'ya ulaşmada önemli bir geçiş noktası olan bölge için kullanılmaya başlanmıştır.¹ Bu kavram ilk kez 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve aynı zamanda jeopolitikçi Alfred Thayer Mahan tarafından *National Review*'de yayınlanan “The Persian Gulf and International Relations” adlı makalesinde kullanılmıştır.² Batı tarafından ortaya atılmış suni bir kavram olan Ortadoğu'nun sınırları bakış açılarına göre farklılıklar göstermesi nedeniyle kesin olarak belirlenemese de ilerleyen süreçte iki çeşit tanımlama diğerlerinden daha ön plana çıkmıştır. Bu tanımlamalar, geniş anlamda Ortadoğu ve dar anlamda Ortadoğu'dur.

Geniş anlamda Ortadoğu, Harita 1.1.'de boyalı alanların tümü olarak gösterilen, doğuda Pakistan'dan başlayarak batıda Fas'ı; güneyde Yemen'den başlayarak kuzeyde Türkiye'yi içine alan bölgeyi ifade ederken; dar anlamda Ortadoğu, aynı haritada yalnızca koyu yeşil ile boyalı alanı, doğuda İran'dan başlayarak batıda Mısır'ı; güneyde Yemen'den başlayarak kuzeyde Türkiye'yi içine alan bölgeyi ifade etmektedir.

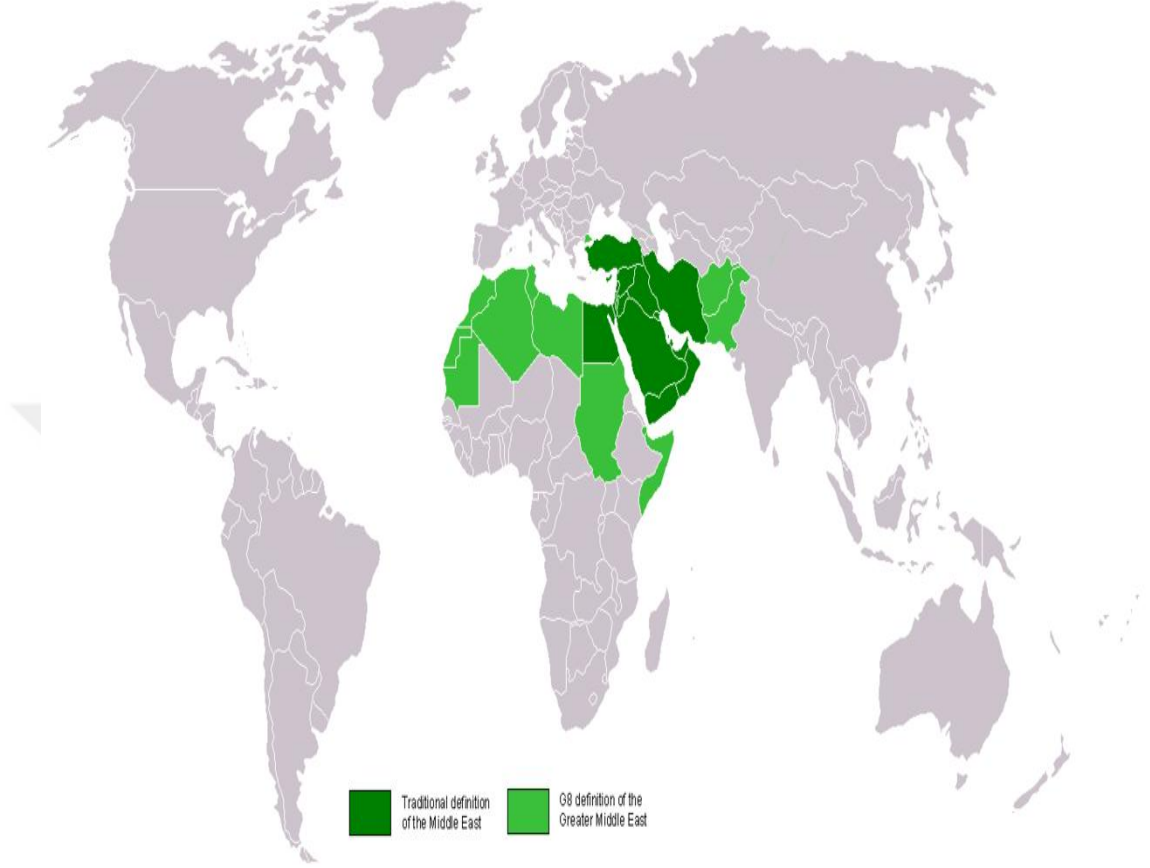
Bilim adamlarının üzerinde uzlaşıya vardığı tanım ise Arap ülkelerine İsrail, İran ve Türkiye'nin eklenmesiyle oluşan bölgedir.³ Bu çalışmada incelenecek bölge olarak Sykes

¹ Laçiner, S. (2007). “Ortadoğu Diye Bir Yer Var Mı?”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(10), 153-155.

² Davidson, R. H. (1960). “Where Is The Middle East?”. *Foreign Affairs*, 38 (4), 667.

³ Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih 1918-1994*. (On altıncı Baskı). Ankara: İmge Yayınevi, 72.

Picot Antlaşması neticesinde çizilen sınırlarla direk ilişkili olması nedeniyle dar anlamda Ortadoğu tanımındaki bölge seçilmiş ve Ortadoğu kavramıyla bu bölge ifade edilmiştir.

Harita 1.1. Dar-Geniş anlamda Ortadoğu

Ortadoğu'nun coğrafi ve jeopolitik konumu ile yeraltı zenginliklerinin yanı sıra dünya politikasında önemli bir yere sahip olmasının bir diğer sebebi de üç semavi dinin bu topraklar üzerinde doğmasıdır. Ortadoğu'daki dini açıdan yaşanan bu zenginlik mezhepsel alanda da görülmektedir. İslam dini sadece Sünni-Şii-Vahhabi temelinde ayrılmakla kalmayıp Şiilik de kendi içinde İsmailiye, Zeydiye, Nusayri vb. gibi çeşitlilik göstermektedir. Bu durum diğer semavi dinler olan Musevilik ve Hristiyanlıkta da pek farklı değildir. Ortadoğu nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturması bölgenin bazen “Müslüman Ortadoğu'su” olarak anılmasına yol açmaktadır.⁴ Bu nedenle bölgede meydana gelen sınır değişikliklerinde mezheplerin rolü incelenirken konu İslam mezhepleri ile sınırlandırılmıştır.

⁴ Lewis, B. (2000). *Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği*. (Çev. Harmancı, M.). İstanbul: Sabah Yayınları. (Eserin orijinali 1988'de yayımlandı), 27-43.

Bu çalışmada, İngiltere ile Fransa arasında karşılıklı nota alışverişleri sonucu gizli bir şekilde yapılan Sykes Picot Antlaşması'yla Ortadoğu'da çizilen sınırlar ve bu sınırlarda meydana gelen değişikliklerde mezheplerin önemi ele alınacaktır. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, söz konusu antlaşmanın Modern Ortadoğu'nun oluşmasında teşkil ettiği önemi irdelemek ve antlaşmayla çizilen sınırların meydana getirdiği durumu ortaya koyarak sınırlarda meydana gelen değişikliklerde bölgedeki mezhep farklılıklarının rolünü açıklamaktır. Çalışmada, bölgenin sosyo ekonomik, kültürel, etnik ve dini yapısı göz önünde bulundurulmadan "böl ve yönet" usulüyle tamamen taraf devletlerin çıkarları doğrultusunda cetvelle çizilen sınırlarda meydana gelen değişikliklerde mezhep farklılıklarının önemli bir role sahip olduğu iddia edilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde kavramsal çerçeve bağlamında konumuzun temel taşlarından sınır kavramı ve sınır türleri olan doğal ve suni sınırlar açıklanmıştır. Üçüncü bölümde Ortadoğu'nun Osmanlı hâkimiyetine girişinden itibaren bölge için adeta bir dönüm noktası olan I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem kısaca ele alınmıştır. Dördüncü bölümde I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle geniş coğrafyaya yayılan savaşın Ortadoğu'da geçen kısmı yine kısaca aktarılmıştır. Beşinci bölümde henüz savaş devam ederken İtilaf devletlerinin Osmanlı'yı paylaşmak adına kendilerine önceden yer ayırdıkları gizli antlaşmalar açıklanmış, altıncı bölümde ise çalışmanın bir diğer temel taşı mahiyetindeki Sykes Picot Antlaşması detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Son bölüm olan yedinci bölümde önce suni sınırlarda günümüze kadar meydana gelen değişiklikler haritalar eşliğinde gösterilmiş sonrasında da yaşanan bu değişikliklerdeki mezhep faktörü irdelenmiştir. Çalışma bilinçli bir şekilde geniş tutularak sonuç bölümüne kadar özelden genele doğru açıklamalarla Bacon'ın tümevarım düşünce metodu kullanılmış, sonuç kısmında da öne sürülen bütün veriler ışığında Hegel'in tümdengelim düşünce metodu kullanılarak spesifik bir önerinin sunulmasıyla son bulmuştur.

Bir konunun daha iyi anlaşılması, o konunun geçmişinin de bilinmesiyle yakından alakalıdır. Dolayısıyla günümüzün Ortadoğu'sunu daha iyi anlayabilmek için bölgenin geçmişine değinmekte fayda olacaktır. İnsanlığın ilk uygarlıklarına ev sahipliği yapan Mezopotamya'yı içinde barındıran Ortadoğu'ya tarihsel süreçte Sümerler, Babiller, Elamlar, Akadlar, Asurlular, Büyük İskender İmparatorluğu, Persler, Romalılar ve Sasaniler gibi çeşitli uygarlıklar ve imparatorluklar egemen olmuştur. Türklerin İslamiyet'i

kabulünden sonra bölgenin hâkimi Selçuklular ve Araplar olmuş, Yavuz Sultan Selim'in 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye seferleri sonrası ise bölge Osmanlı egemenliği altına girmiş ve uzun yıllar Osmanlı yönetimi altında kalmıştır.⁵ İlerleyen süreçte Rönesans ile bilim, teknik, sanatta büyük ilerlemeler kaydeden Avrupa devletleri daha sonra Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan hammadde ve yeni pazar arayışları neticesinde sömürgecilik yarışına girmiştir. Osmanlı Devleti'nin çağa ayak uydurmada sömürgeci devletlerin gerisinde kalması da jeopolitik öneminin yanı sıra yeraltı zenginlikleri keşfedilen Ortadoğu'nun geleceğini tartışmalı hale getirerek bu bölgede çeşitli emelleri olan devletleri yakından ilgilendirmiştir.

⁵ Özdem, A. G. (2016). "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 6-7.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sınır Kavramı

Sınır kavramı Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı Türkçe sözlükte “uç, son, hudut” anlamında kullanılmaktadır. Uluslararası Hukuk terimleri sözlüklerinde ise sınır kavramı “iki komşu ülkeye ait olan bölgelerin başlangıç ve sonunu gösteren hat” şeklinde tanımlanmıştır.⁶ Türkçede sınır kelimesi ile eş anlamlı olarak hudut kelimesi de kullanılmaktadır. Ayrıca bu kelimelere yakın anlamlı olarak serhat kelimesi de sınır boyu anlamına gelmektedir.

Hudut, uç ve sınır kavramları her ne kadar aynıymış gibi kullanılsa da birtakım özellikleriyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Hudut kavramı bir bölgenin bitişini simgeleyen çizgiyi ifade ederken, uç kavramı hududun dahil edilmediği bir alanı ifade etmektedir. Sınır bölgesi ise hududa bitişik, hudut çizgisini de içine alan hududun saçağı olarak adlandırılan bir geçiş bölgesini simgelemektedir.⁷

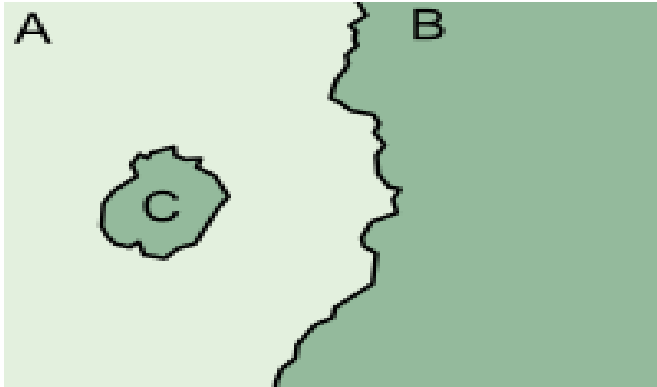
20. yüzyılın öncesinde siyasi yapılar, egemenlik alanlarında coğrafi limit olarak nüfus bakımından düşük yoğunluktaki ve ekonomik açıdan da işlevsiz geniş alanları uç bölgeleri olarak belirlemiştir. Ancak 20. Yüzyıl ile birlikte gelen değişimler sonucunda siyasi yapılar kendi ekonomik bölgelerini genişletmek amacıyla toprak edinmek ve dış güvenliklerini de güçlendirmek adına iktidarlarının şeritlerini daraltarak hudut çizgilerini ortaya çıkarmışlardır. İşte bu daraltma sürecinde bazı hudutlar coğrafi şekiller ve yapılar kıstas alınarak bazıları da geometrik olarak belirlenmiştir. Uç bölgesini bilen ve bölgesel aktörler diye nitelendirebileceğimiz kesimler tarafından belirlenen hudutlar genellikle sıradağlar veya nehirler gibi coğrafi şekiller dikkate alınarak oluşturulurken; uç bölgesi hakkında yeterli ve gerekli bilgisi olmayan kişiler, komisyonlar veya da bölge dışı aktörler olarak nitelendirebileceğimiz kesimler tarafından çizilen hudutlar ise coğrafi şekiller ve yapılar dikkate alınmadan genellikle meridyenlere göre çizilen düz çizgiler şeklinde oluşturulmuştur. Geometrik hudutlar olarak da adlandırabileceğimiz bu hudutlar genellikle sömürgecilik döneminde emperyalist devletlerin paylaştıkları bölgeler için karşılıklı

⁶ Basdevant, J. (1960). *Dictionnaire de la Terminologie du Droit International*, Paris: Sirey, 293.

⁷ Prescott, J.R.V. (1987). *Political Frontiers and Boundaries*, London: Allen and Unwin, 12-13.

anlaşarak çizdikleri hudutlardır.⁸ Bölgenin sosyo-kültürel, ekonomik, etnik, din, dil benzerlikleri/farklılıkları göz önünde bulundurulmadan adeta masa başında cetvelle oluşturulan bu suni çizgilerin ne şekilde sorunlar çıkardığı ve yaşanan sorunlar neticesinde meydana gelen değışiklikler çalışmanın yedinci bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Devletin siyasi iktidarının, otoritesinin, egemenliğinin geçerli olacağı alan olarak tanımlanan sınırlar geniş anlamıyla yalnızca kara sınırları değil aynı zamanda deniz ve hava sınırlarını da içermektedir. Ancak çalışmanın konusu kara sınırları üzerinde yoğunlaştığından yalnızca kara sınırlarına değinilecektir. Ülke sınırları genelde kesintisiz olsa da bunun istisnaları da mevcuttur. Anklav ve Ekslav olarak adlandırılan durumlar bu istisnalara örnek olarak verilebilir. Anklav, bir devletin topraklarının tamamının başka bir devlet tarafından çevrilmesidir. Ekslav ise siyasi olarak bağılı bulunduğu devletten başka bir devletin toprakları içerisinde ayrılmış bir parçayı ifade etmektedir. Yani siyasi olarak bağılı olduğu devlete coğrafi olarak bağıının olmamasıdır.⁹ Anklava örnek olarak İtalya sınırları içerisindeki San Marino ve Vatikan, Güney Afrika Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Lesotho Krallığı gösterilebilir. Ekslava örnek olarak ise Nahcivan, Kaliningrad ve Alaska gösterilebilir.

Şekil 2.1. Anklav-Ekslav

Şekil üzerindeki C bölgesi, B bölgesine siyasi olarak bağılı olsa da coğrafi bağlantısı olmadığından B'nin ekslavıdır. Aynı zamanda A bölgesi ile çevrili olduğundan A bölgesinin de anklavıdır.

⁸ Dönmez, G. (2010). *21. Yüzyılda Değışen Sınır Algısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 56-57.

⁹ Oran, B. (Editör). (2004). *Türk Dış Politikası Cilt 2 1980-2001*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 745.

2.2. Uluslararası Sınırların Çeşitleri

Uluslararası sınırları doğal sınırlar ve yapay sınırlar olarak ikiye ayıran ilk kişi George Nathaniel Curzon'dur.¹⁰ Daha sonra Charles Bungay Fawcett¹¹ ve Samuel Whittemore Boggs¹² da yayımladıkları kitaplarında bu ayrıma değinmişlerdir. Norman Pounds ise sınırların siyasi kararlarla insanlar tarafından belirlendiğini öne sürerek doğal sınırlar kavramını kabul etmemekte bütün sınırların yapay sınır olduğunu öne sürmektedir.¹³ Buna rağmen literatürde genel kabul doğal sınırlar ve yapay sınırlar ayrımı şeklindedir.

2.2.1. Doğal Sınırlar

Dağlar, nehirler, çöller, bataklıklar, göller veya ormanlar gibi doğal unsurların karşılıklı iki devlet tarafından sınır olarak tayin edilmesiyle meydana gelmektedir. Bu unsurlar sınır olarak inşa edilmemiş, insanlar sadece bölgeler arasında açık bir şekilde sınır ifade ettiği için ayırım yapabilmek adına onları kullanmışlardır.

2.2.2. Suni (Yapay) Sınırlar

Sınır belirlerken doğal unsurları seçmenin aksine insanlar tarafından coğrafi enlem ve boylam çizgilerini dikkate alarak veya rastgele çizilerek oluşturulan sınırlar ise suni (yapay) sınırlardır.¹⁴ Bu tür sınırlar emperyalist devletlerin ürünü olarak kabul edilmektedir. Zira bu devletlerin Afrika, Amerika ve Ortadoğu'da sömürge bölgelerini ayırmada bu yolu izlediği görülmektedir. Suni sınırlar enlem boylam çizgileri dikkate alınarak çizilen geodezik sınırlar ve düz çizgi, yarım daire vb. geometrik şekillerle çizilen geometrik sınırlar olarak iki çeşitten oluşmaktadır. Ortadoğu ve Afrika'da oluşturulan sınırlarda ikinci yöntemin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.¹⁵

¹⁰ Curzon, G. H. (1907). *Frontiers. The Romanes Lecture*, Oxford: Clarendon Press, 13.

¹¹ Fawcett, C. B. (1918). *Frontiers: A Study in Political Geography*, Oxford: Clarendon Press, 28.

¹² Boggs, S. W. (1940). *International Boundaries: A Study of Boundary Functions and Problems*, New York: Columbia University Press, 16.

¹³ Pounds, N. (1963). *Political Geography*, New York: McGraw-Hill, 78.

¹⁴ Cukwurah, A. O. (1967). *The settlement of Boundary Disputes in International Law*, Manchester: Manchester University Press, 16.

¹⁵ Bozkurt, E., Kütükçü, M.A., Poyraz, Y. (2015). *Devletler Hukuku*. (Sekizinci Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları, 106.

3. ORTADOĞU’DA OSMANLI HÂKİMİYETİNDEN I. DÜNYA SAVAŞINA

3.1. Ortadoğu’nun Osmanlı Hâkimiyetine Girmesiyle Osmanlı Barışı (Pax-Ottomana) Dönemi

1299 yılı olarak kabul edilen kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti gazâ düşüncesini benimseyerek Rumeli fetihlerine öncelik vermiş, Orhan Bey ile başlayan bu Rumeli fetihleri Sultan I. Murad ile hız kazanmıştır. Bir sonraki padişah olan Yıldırım Bayezid ise kendisinden önceki padişahlardan farklı olarak Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamaya yönelmiştir. Fakat bu süreçte Timur ile yaşadığı iki Türk-İslam hükümdarı arasındaki güç mücadelesi hem kendi açısından hem de Osmanlı Devleti açısından ağır bir şekilde sonuçlanmıştır. 1402 yılındaki Ankara savaşıyla Yıldırım Bayezid esir düşerken Osmanlı Devleti de Fetret Devrine girmiştir. Bu süreç zaman ve güç kaybına sebep olsa da devlet yeniden toparlanmayı başarmıştır. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethederek Roma İmparatorluğu’nun varisi Doğu Roma İmparatorluğu’na son vermesi de Osmanlı Devleti’nin İslam dünyasındaki gücünü ve saygınlığını arttırmıştır.¹⁶

Fatih Sultan Mehmet ile başlayan yükselme devri Yavuz Sultan Selim ile devam etmiştir. Fakat kendisinden önceki padişahların batıya yönelmesinin aksine Yavuz Sultan Selim devlet için tehlikenin doğudan geldiğine inandığından Doğu’ya yönelmiştir. Dolayısıyla tahta çıktıktan sonraki ilk seferini Safevi Devleti’ne karşı düzenlemiş, 1515 yılındaki Çaldıran Savaşı ile Safevi tehlikesini tam olarak yok edemese de geçici olarak durdurabilmiştir.¹⁷ Ortadoğu’nun hakimiyetini ve İslam’ın liderliğini ele geçirme anlamında Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki bu rekabet 16. Yüzyıl Ortadoğusu’nda en önemli mücadelelerden biri olmuştur. Bu mücadele bölgedeki hakimiyet açısından savaş meydanlarının yanı sıra Sünni-Şii mezhepleri arasında da devam etmiştir.

Safevi tehlikesini geçici de olsa durdurarak doğu sınırlarını güvenceye alan Yavuz Sultan Selim bir sonraki hedef olarak güney sınırlarında tehdit oluşturan Memlûk

¹⁶ Yenisu, M. (2018). *Ortadoğu Paylaşım Tasarıları ve Türkiye (1915-1923)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 8.

¹⁷ Alkan, M. (2016). “Osmanlı Devleti’nin ‘İslam Birliği’ Siyaseti: Ortadoğu’nun Osmanlılaşması”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9(18), 22.

Devleti'ni seçmiştir. Bu seçimde rol oynayan bir diğer önemli etmen de Memlûklerin İslam halifesinin koruyuculuğunu yapmasıdır. 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye savaşlarından zaferle ayrılan Yavuz Sultan Selim, Mısır ve Hicaz bölgesini elinde bulunduran Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırarak devletin sınırlarını Basra Körfezi'ne ulaştırmıştır.¹⁸ Müslümanlar için dini açıdan dönüm noktası olan bir diğer gelişme de Yavuz Sultan Selim'in halifeliğin Osmanlı soyuna geçtiğini belirten ritüelleri gerçekleştirerek kendisini ilk Osmanlı halifesi ilan etmesi ve kutsal emanetlerin bir kısmını başkent İstanbul'a getirmesidir. İlerleyen süreçte Fas gibi uzaktaki Kuzey Afrika devletlerinin ve Yemen'in de Osmanlı hakimiyetine girmesiyle Ortadoğu'da Osmanlı hakimiyeti dışında kalan bölge yalnızca Umman ve Arap Yarımadası'nın orta kesimidir.¹⁹

Osmanlı Devleti, Ortadoğu'daki hakimiyetini sağladıktan sonra bazı bölgelerde tımar (mîrî) sistemini bazı bölgelerde de yıllık vergi sistemini uygulamaya koymuştur. İdari yapı oluşturulurken yapılan incelemelerle eyalet/sancak kanunnameleri oluşturulmuş, yöneticiler söz konusu bölgelerin yerel halkından tayin edilmiş, buraların kültürel, sosyal ve iktisadi yapılarına müdahale edilmemiştir. Uygulanan bu tasarruf bir yandan bölgenin halkını memnun ederken diğer yandan da merkez ile taşra ilişkisinin kuvvetlenmesine neden olmuştur. Tayin edilen yöneticiler bölge halkının genel meselelerini çözenin yanında yerel kabileler arasında sulhun sağlayıcısı ve anlaşmazlıkların çözümünde adaletin uygulayıcısı olmuştur. Böylelikle Ortadoğu'da uzun yıllar sürecektir Osmanlı Barışı (Pax-Ottomana) dönemi oluşmuştur.²⁰ Buradaki toplumlar kendi kimliklerini kaybetmeden Osmanlı'nın millet sistemi içerisinde dört yüz yıl barış içinde yaşamış fakat bölge dışı aktörlerin Ortadoğu'ya girişiyle bu barış son bulmuş ve maalesef bir daha sağlanamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin hem Kuzey Afrika hem de Ortadoğu'daki fetihleri ve bölgedeki hâkimiyeti Kanuni Sultan Süleyman ve sonrasında 18. Yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. 18. Yüzyılın başlarından itibaren devletin eski gücünü kaybetmesi ve sömürgecilik yarışındaki Avrupa devletlerinin bölgede hâkimiyet kurma çabaları bir zamanlar huzurun ve barışın hüküm sürdüğü Ortadoğu'yu arkası kesilmeyen karışıklıklara sürüklemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri yanında yer alan Osmanlı

¹⁸ Lewis, B. (2006). *Ortadoğu*. (Çev. Kölay, S. Y.). Ankara: Arkadaş Yayınevi. (Eserin orijinali 1995'te yayımlandı), 131.

¹⁹ Mansfield, P. (2012). *Ortadoğu Tarihi*. (Çev. Hüsrev, Ü.). İstanbul: Say Yayınları. (Eserin orijinali 1991'de yayımlandı), 49-50.

²⁰ Alkan, 2016, a.g.m., 28.

Devleti'nin çeşitli antlaşmalar sonucunda bölgeden zorla el çektilmesi de Ortadoğu'nun adeta sürekli kaynayan patlamaya hazır volkana dönüşmesine neden olmuştur.²¹

3.2. Osmanlı Devleti'nin Eski Gücünü Kaybetmesiyle Ortadoğu Hâkimiyetinin Sonlanması

Uzunca bir süre gücünü ve ihtişamını koruyan Osmanlı Devleti için dönüm noktası 1683 yılındaki başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana kuşatması olmuştur. Bu kuşatma sonucunda Osmanlı'nın eski gücünü kaybettiği kanısına varan Papa XI. Innocentius 1684 yılında Avrupa devletlerinden Venedik, Avusturya ve Lehistan'ı “Kutsal İttifak” adı altında birleştirmiştir. Daha sonra bu ittifaka Rusya da katılmıştır. Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları olarak anılan bu savaşlar 1699 yılında Karlofça Antlaşmasıyla sonlanmıştır. Ciddi anlamdaki ilk toprak kaybına neden olan bu antlaşma ile Osmanlı'nın gerileme dönemine girdiği kabul edilmektedir.

Savaş meydanlarında ardı ardına yaşanan mağlubiyetler ve kaybedilen topraklar bu durumdan kendisine pay çıkarma hedefinde olan Rusya'nın harekete geçmesine neden olmuştur. 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşları sonucunda 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Rusya, Osmanlı toprakları üzerindeki ilgisini ve etkisini arttırmıştır. Söz konusu antlaşmayla Osmanlı ilk defa Müslüman ve Türk olan bölgeleri yitirmiş; Rusya'ya kendi hakimiyetindeki Ortodoksları himaye etme hakkını tanıyarak içişlerine karışma imkânı vermiştir. Bununla birlikte Osmanlı topraklarında emelleri olan tek devlet Rusya değildir.²²

Avrupa devletleri Rönesans ve Sanayi Devrimi ile bilim, sanayi, teknik alanlarda ilerlemeye devam ederken Osmanlı bunun gerisinde kalmış, girdiği savaşları da kaybedince hakimiyeti altındaki topraklar çeşitli devletlerin hedefine girmiştir. Ortadoğu topraklarının, sömürge yarışındaki devletlerin hedefine girmesinde de çeşitli faktörler rol oynamıştır. Bunlardan başlıcaları: Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte deniz ticareti rotasının değişmesi, İngiltere'nin Hindistan yolunu güvenceye almak istemesi, Rusya Çar'ı Petro'nun sıcak denizlere inme politikası ve Napolyon'un Osmanlı toprağı Mısır'ı işgal

²¹ Özdem, 2016, a.g.m., 7.

²² Goldschmidt Jr. A., Davidson L. (2011). *Kısa Ortadoğu Tarihi*. (Çev. Güler, A.). İstanbul: Doruk Yayınları. (Eserin orijinali 2006'da yayımlandı), 210.

etmesidir.²³ Görüldüğü üzere her devletin emeli farklı olup kendi çıkarına olsa da bu devletler yeri geldiğinde toprakları paylaşma konusunda bir araya gelmeyi de bilmiştir.

Fransa'nın Napolyon önderliğinde Osmanlı vilayeti olan Mısır'a saldırması bahsedilen faktörleri en çok tetikleyen unsur olmuştur. Bunun nedeni İngiltere açısından, Fransa'nın Mısır işgali sonrası Uzak Doğu ticaret yollarının tehlikeye girmesi; Rusya açısından ise Mısır'dan sonra Fransa'nın Suriye'ye de yönelebileceği ve durdurulmadığı takdirde Osmanlı'yı yıkıp toprakların tamamını ele geçirebileceği ihtimalidir. Bu durumda boğazlar Fransa'nın eline geçeceği için Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası tehlikeye girecektir. Bu kaygılar Osmanlı'nın büyük devletler arasındaki çıkar çatışmalarını anlamasını ve iki müttefik kazanmasını sağlamıştır. Böylelikle denge politikasına yönelen Osmanlı, Fransız ve Rus tehlikesine karşı İngiltere ile yakınlaşmayı tercih etmiştir.²⁴

1821 yılındaki Yunan isyanında II. Mahmut'un Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım isteyerek karşılığında Suriye ve Girit valiliğini vereceğini vaat etmesi fakat bu vaadini gerçekleştirmemesi Mehmet Ali Paşa'nın isyanına yol açmıştır. Fransa'nın bu iç karışıklıklardan faydalanarak Cezayir'i işgal etmesi ve Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı ordusunu mağlup ederek Kütahya'ya kadar ilerlemesi Sultan II. Mahmut'un Avrupa'dan yardım istemesine neden olmuştur. Bu durum Avrupalı devletlerin Ortadoğu üzerinde geliştireceği politikada önemli bir rol oynamıştır. Rusya kendi çıkarları açısından Akdeniz'de güçlü bir Mehmet Ali Paşa hâkimiyetindenense güçsüz Osmanlı hâkimiyetini tercih ederek desteğini Osmanlı'dan yana kullanmış; İngiltere Uzak Doğu ticaret yolunun güvenliğini göz önünde bulundurarak Mehmet Ali Paşa'nın bu duruma zarar vermemesi halinde ona destek vermeyi planlamış; Fransa ise direk Mehmet Ali Paşa'nın tarafında olmuştur.²⁵ Böylelikle Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı, coğrafi konumu nedeniyle yalnızca Osmanlı Devleti'nin değil, diğer büyük devletlerin de politikalarında önemli yeri olan Mısır'ın yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.

²³ Erendil, M. (1992). *Çağdaş Ortadoğu Olayları*. (Birinci Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi, 12

²⁴ Armaoğlu, F. (2015). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. (Yirminci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 54.

²⁵ Yılmaz, D. (2001). *Osmanlı'nın Son Yüzyılı Cumhuriyet'e Giden Yol*. (Birinci Baskı). Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 44,45.

Rusya verdiği desteğin karşılığı olarak Osmanlı ile imzaladığı Hünkâr İskelesi Antlaşması sayesinde Boğazlara ve İstanbul'a ilk kez girmiştir.²⁶ Hünkâr İskelesi Antlaşması bir önsöz, altı açık ve bir gizli maddeden oluşmaktadır. Antlaşmanın ön sözünde taraflar arasında kurulan barış sisteminden ve bu antlaşmanın savunma amacıyla hazırlandığından bahsedilirken,

Birinci maddesinde, savunma amacıyla yapılan bu antlaşmayla iki devletin karşılıklı huzur ve güvenlikleri için birbirlerine gereken her türlü yardımda bulunacakları,

İkinci maddesinde, 1829 yılındaki Edirne antlaşmasının ve bu antlaşmanın maddelerinin onaylandığı,

Üçüncü maddesinde, Osmanlı Devleti'nin talebi doğrultusunda Rusya'nın karadan ve denizden olmak üzere tarafların kararlaştırdığı sayıdaki desteği yollayacağı,

Dördüncü maddesinde, yardıma gelenin tüm masraflarının yardımı isteyen devlet tarafından karşılanacağı,

Beşinci maddesinde, antlaşmanın süresinin 8 yıl olarak belirlendiği,

Altıncı maddesinde, antlaşmanın iki ay içerisinde onaylanarak onaylanan nüshaların İstanbul'da karşılıklı olarak değiştirileceği,

Gizli maddesindeyse, tarafların güvenliklerinin tesisi için karşılıklı maddi yardım yapacağı, fakat Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum nedeniyle maddi yardımı yapması güç olduğu için bu yardıma karşılık Rusya'nın herhangi bir savaşa girmesi halinde boğazları karşı tarafın donanmasına kapatacağı kararı alınmıştır.²⁷

Bu antlaşma İngiltere ve Fransa'yı ciddi bir şekilde rahatsız etmiştir. Akdeniz ve Boğazlardaki çıkarlarının tehlikeye girdiğini fark eden bu iki devlet önceki durumun aksine bu sefer Mehmet Ali Paşa'nın çıkardığı ikinci isyanda Osmanlı Devleti'nin yanında

²⁶ Palmer, A. (1992). *Bir Çöküşün Yeni Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*. (Çev. Dişbudak, B. Ç.). İstanbul: Sabah Yayınları (Eserin orijinali 1992'de yayımlandı), 112.

²⁷ Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*. (Onuncu Basım). İstanbul: DER Yayınları, 174-175.

olmuştur. Avrupalı devletlerin baskısı sonucunda geri çekilen Mehmet Ali Paşa, saltanat sistemine dönüştürmek koşuluyla yalnızca Mısır valiliğine razı olmak zorunda kalmıştır.

Mısır sorunu çözüme kavuşsa da Hünkâr İskeleyi Antlaşması nedeniyle Boğazlardan ötürü İngiltere'yi karşısına almak istemeyen Rusya gerçekçi davranarak İngiltere ile ortak bir yol bulma arayışı içerisine girmiştir.²⁸ Bu arayış sonucunda Avusturya, Prusya, Fransa, İngiltere, Rusya ve Osmanlı'nın katılımıyla Londra'da 1841 Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu antlaşmayla barış zamanı Boğazlar bütün savaş gemilerine kapalı olacaktır. Osmanlı'nın girdiği savaşta ise Boğazların tasarrufu Osmanlı Devleti'ne ait olacaktır. Böylelikle Rusya'nın Hünkâr İskeleyi Antlaşması'yla Boğazlarda elde ettiği ayrıcalığı sonlanmıştır. Fakat Rusya kendi açısından bunu bir kayıp olarak görmekten ziyade İngiltere ile yakınlaşarak Fransa'nın Ortadoğu üzerindeki etkinliğini azaltacak bir hamle olarak görmüştür.²⁹

Mısır ve Boğazlar konusu Osmanlı'nın iç meselesi olduğu halde büyük devletlerin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu devletlerin mücadelesinin temelinde Ortadoğu ve Anadolu'daki hâkimiyet yarışı bulunmaktadır. Burada söz konusu devletlerin Osmanlı'nın topraklarıyla ciddi bir şekilde alakadar olmalarına rağmen bölge ile ilgili ana politikalarının henüz netlik kazanmadığını gösteren iki örnek dikkat çekmektedir. Birincisi İngiltere ile Fransa'nın birinci Mısır isyanındaki tutumlarının aksine ikincisinde Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaları³⁰; ikincisi ise Rusya'nın İngiltere ile yakınlaşma pahasına Hünkâr İskeleyi Antlaşması'yla elde ettiği ayrıcalıktan vazgeçmesidir.

Rusya-İngiltere yakınlaşması Rusya'nın yayılmacı politikasının İngiltere'nin kendi çıkarlarını zarara uğratacağını düşündüğü döneme kadar devam etmiştir. Nitekim 1833 yılında Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Osmanlı'nın müttefiki olan Rusya, 1853 yılında ise Petersburg'da "hasta adam" olarak nitelendirdiği Osmanlı'yı paylaşma teklifini İngiliz elçisi Sir George Hamilton Seymour'a iletmıştır. Direk birinci ağızdan Çar I. Nikola, Osmanlı'nın tehlikeli ve bunalımlı bir vaziyette olduğunu, gerekli önlemler alınmadan bu hasta adamın ölmesi durumunda kendileri açısından felaket bir sonucun çıkacağını

²⁸ Kocabaş, S. (1994). *Türkiye'nin Canı Boğazlar*. İstanbul: Vatan Yayınları, 64-66.

²⁹ Kurat, A. N. (1990). *Türkiye ve Rusya*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 65.

³⁰ Umar, Ö.O., Yenisu, M. (2020). "Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36(101), 34.

belirtmiş,³¹ elçi Seymour ise bu sözleri olumsuz karşılayarak hasta adamın ölümünden ziyade iyileştirmenin ve koruma yollarını aramanın daha faydalı olacağını söylemiştir. Bundan sonraki yapılan görüşmelerde Çar asıl niyetinin İstanbul'u sürekli işgal etmek olmadığını fakat İngiltere, Fransa veya başka bir devletin de işgaline razı olmayacağını, Eflak-Boğdan bölgelerinin himayesi altında olduğu gibi Sırbistan-Bulgaristan'ın da himayesi altına girebileceğini, Mısır'ın İngiltere açısından önemini kabul ettiğini bunun yanında Girit'in de İngiltere'nin kontrolüne girmesinde bir sakınca görmediğini belirtmiştir. İngiltere ise o dönemde Akdeniz'deki üstünlüğü nedeniyle Mısır ve Girit'in zaten eline geçeceğini düşünmüş ve Balkanların Rusya hâkimiyetine girmesini istememiş o nedenle çıkarları gereği Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini savunarak bu anlaşmaya varmayı reddetmiştir.³²

Diğer güçler gibi bölgedeki nüfuzunu arttırmak isteyen Fransa, Osmanlı ile yakınlaşmış ve Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı Projesi'ni başlatarak çok önemli bir adım atmıştır. Bu adım Hindistan yolunun güvelliğini tehlikeye sokması nedeniyle bölgedeki ticareti yürüten tek devlet olma gayesindeki İngiltere'yi bir hayli rahatsız etmiştir. Urabi Paşa'nın 1882 yılında "Mısır Mısırlılarıdır" sloganı altında çıkardığı isyan İngilizler için bir fırsata dönüşmüş ve İngiltere bu isyanı bahane ederek Mısır'ı işgal etmiştir. Mısır'ın İngiltere'nin eline geçmesi Fransa'nın bu bölgedeki emellerinin boşa çıkmasına neden olmuştur.

İngiltere'nin bölgede hakimiyetini arttırma çabaları 1853 yılında Katar, 1861 ve 1892 yıllarında Bahreyn, 1889 yılında da Kuveyt ile yaptığı antlaşmalar ve ticari sözleşmelerle devam etmiş, bunun sonucunda İngiltere, Basra Körfezi'nin batı sahillerine de yerleşmiştir.³³ Fransa ise Cezayir, Tunus ve Fas işgalleriyle İngiltere'nin bölgedeki hakimiyetini azaltmayı hedeflese de bunda başarılı olamamıştır.³⁴ Böylelikle İngiltere, Rusya ve Fransa'ya Hindistan ticaret yolunda önemli bir durak olan Basra'dan uzak tutmayı başarmıştır. Ancak Almanya'nın Haydarpaşa'dan Basra Körfezi'ne kadar uzanan Bağdat Demiryolu yapımını üstlenmesiyle Ortadoğu'da bu sefer de İngiliz-Alman rekabeti

³¹ Kurat, A. N. (1948). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. (Birinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 327.

³² Uçarol, 2015, a.g.e., 195.

³³ Umar, Ö. O. (2016). "İngiltere'nin Irak Politikası (1900-1918)". Neçare, O. (Editör). *Kûtü'l-Amâre Zaferi I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu 28-29 Nisan 2016 Mardin Bildiriler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 563.

³⁴ Bilgin, M. S. (2016). "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9 (18), 35.

başlamıştır.³⁵ Bu rekabetin oluşmasında Osmanlı'nın yürütmeye çalıştığı denge politikasıyla diğer güçlere karşı Almanya ile olan ilişkilerini ilerletme gayreti ve sömürge yarışında geç kalan Almanya'nın da Ortadoğu'da hâkimiyet arayışlarına girmesi etkili olmuştur.

Osmanlı yakın sürece kadar Rusya'ya karşı İngiltere'ye yaklaşmayı tercih etmiş, İngiltere de çıkarları gereği politikasını Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruması yönünde şekillendirmiştir. Fakat değişen koşullar ve dengeler beraberinde değişen politikaları getirmiş, bu bağlamda İngiltere önce Kıbrıs'ı sonra Mısır'ı işgal etmiş, Rusya ile müttefik olarak İran'ı da kontrol altına almıştır. İngiltere ile Rusya'nın bu yakınlaşması Balkanlar üzerindeki meyvesini ise 1908 yılındaki Reval görüşmelerinde vermiştir. İngiliz Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola Boğazları ve Makedonya'yı görüşmek üzere bir araya gelmiş ve görüşmeler sonunda her iki taraf da Balkanlar üzerinde anlaşmaya vardıklarını beyan etmiştir. Böylelikle İngiltere ve Rusya'nın 1907 yılındaki İran'ı paylaştıkları anlaşmayla Anadolu sınırlarına kadar getirdikleri paylaşma hattını kuvvetle muhtemel Osmanlı üzerinden de geçirerek devleti parçalayacakları fikri güçlenmiştir.³⁶

Balkanlardaki durumun gün geçtikçe kötüye gitmesi ve Avrupalı devletlerin Osmanlı'yı parçalama ihtimalinin artması İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) harekete geçmesine yol açmıştır. Hem devleti içine düştüğü kötü durumdan kurtarmak hem de meydana gelebilecek müdahaleleri önlemek amacıyla İTC'nin artan baskıları sonucunda Sultan II. Abdülhamid İkinci Meşrutiyeti ilan etmiştir. İTC'nin muhalefeti ve meşrutiyet isteği yıllardır sürse de Reval görüşmeleri, bu yolda harekete geçilmesinde büyük rol oynamıştır.³⁷

İkinci Meşrutiyet'in ilanı halkın büyük bir kesimi tarafından sevinçle karşılanıp devletin içine düştüğü durumdan kurtulacağına dair umutları yeşertse de meşrutiyetin ilanından yalnızca birkaç ay sonra aynı gün içerisinde Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak ederken, Bulgaristan bağımsızlığını, Girit ise Yunanistan'a bağlandığını ilan etmiştir. Bu dış problemlerin yanı sıra 31 Mart vakası gibi iç problemlerin de patlak vermesiyle meşrutiyetin ilanı ile oluşan sevinç ortamı çok uzun sürmeden kendisini yeniden karamsarlığa bırakmıştır.

³⁵ Umar, 2016, a.g.m., 563.

³⁶ Uçarol, 2015, a.g.e., 402.

³⁷ Bayur, Y. H. (1940). *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt 1*. İstanbul: Maarif Matbaası, 217-218.

Siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya ise, sömürge arayışlarına giriştiğinde önünde fazla seçenek kalmamış bu nedenle önce Habeşistan'a yönelmiş fakat burada aldığı mağlubiyet sonrasında gözünü Trablusgarp'a çevirmiştir. Tek başına hareket etmenin diğer devletlerle karşı karşıya gelmek olduğunu bilen İtalya izlediği uzun bir politika sonucunda diğer devletlerin ilişkilerindeki gelişmelerden de faydalanarak Trablusgarp üzerindeki emellerini bu devletlere kabul ettirmiş ve harekete geçmiştir. Bağımsızlıklarından itibaren hep daha fazlasını isteyerek Osmanlı topraklarına göz diken Balkan devletleri de Osmanlı Devleti'nin İtalya ile olan savaşını fırsat bilerek harekete geçince Osmanlı İtalya ile barış yoluna gitmek zorunda kalarak 1912 yılında Uşi Antlaşması'nı imzalamış ve Kuzey Afrika'daki son topraklarını da bu antlaşmayla kaybetmiştir.³⁸

3.3. I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Bölüşüldüğü Anlaşma ve Görüşmeler

18. ve 19. Yüzyıllar Osmanlı Devleti açısından bir gerileme ve dağılma dönemi, 20. Yüzyıl ise tam anlamıyla bir çöküş dönemi olarak gösterilebilir. İşte böyle bir dönemde yukarıda bahsedilen sorunlar ve gelişmelere ilaveten yeni yapılacak demiryolları ve buna bağlı olarak verilecek kapitülasyonlar, Ermeni konusu ve Doğu Anadolu'da uygulanacak ıslahatlar da gündeme gelmiştir. Kısacası her devlet kendi çıkarları doğrultusunda politikalar belirleyerek kimi zaman birlikte kimi zaman da tek tek Osmanlı'nın karşısına dikilmiş, yeri geldiğinde de yanında olmuşlardır. Bu minvalde 1913 ve 1914 yıllarında çeşitli görüşmeler ve anlaşmalar yapılmıştır. Söz konusu anlaşmaları kronolojik sırasıyla belirtecek olursak:

19 Mart 1913 İngiliz-Alman Anlaşması: Irak petrolünün gündeme geldiği bu anlaşma sonucunda Almanya'nın dörtte bir, İngiltere'nin ise dörtte üç pay alması kararlaştırılmıştır.

13 Haziran 1913 İngiliz-Osmanlı Görüşmesi: Görüşmelerde Irak'ın sulama sorunu ele alınmış, sulama işinin İngiliz şirketlere verilmesi için Osmanlı'ya baskılar yapılmıştır.

³⁸ Uçarol, 2015, a.g.e., 422-429.

3-24 Temmuz 1913 Büyükelçiler Konferansı: İstanbul'da yapılan konferansın tarafları; Osmanlı – İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya, İtalya ve Almanya'dır. Konferansın konusu ise Ermeni sorunu dolayısıyla Doğu Anadolu hakkındaki ıslahat projeleridir.

29 Temmuz 1913 İngiliz-Osmanlı Anlaşması: İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki yerini sağlamlaştırma isteğine karşılık Osmanlı'nın gümrükler ve kapitülasyonların durumunu yeniden gözden geçirme isteği üzerine yapılan anlaşmadır. Bu anlaşma sayesinde İngiltere isteğine kavuşurken Osmanlı'nın kapitülasyonların kaldırılması talebi reddedilmiş yalnızca gümrükler hakkında düzenleme yapılmıştır.

12 Ağustos 1913 İngiliz-Osmanlı Anlaşması: Osmanlı'nın Asya toprakları üzerindeki demiryollarının işletmesi hakkında yapılan bu anlaşmayla İngiltere yeni haklar elde etmiştir.

9 Ekim 1913 Rusya-Osmanlı Anlaşması: Trabzon-Pekeriç-Harput-Diyarbakır hattının doğusunda kalan demiryolu yapım ve işletme haklarının Rusya'ya verilmesi hakkındaki anlaşmadır.

8 Şubat 1914 Rusya-Osmanlı Anlaşması: Bu anlaşma ile Doğu Anadolu'da birinci kesim Erzurum, Sivas, Trabzon; ikinci kesim Bitlis, Van, Diyarbakır, Harput olmak üzere iki kesime ayrılan şehirlerin başına iki yabancı genel müfettişin geçmesi kararlaştırılmıştır.

14 Şubat 1914 Londra Büyükelçiler Konferansı: Ege adalarını konu alan bu konferansta alınan kararla Gökçeada ve Bozcaada haricindeki adalar İtalya ile Yunanistan'a bırakılmıştır.

15 Şubat 1914 Almanya-Fransa Anlaşması: İki devlet bu anlaşma ile demiryolu yapımı için Osmanlı'nın Asya topraklarını bölüşmüştür.

6 Mart 1914 İngiltere-İtalya Anlaşması: Bu anlaşmayla Aydın-Muğla-Burdur-Antalya istikametinde yapılacak demiryolunun güzergâhı belirlenerek iki devlet arasında bölüşme sağlanmıştır.

9 Nisan 1914 Fransa-Osmanlı Anlaşması: Osmanlı bu anlaşma ile Kuzey Anadolu, Batı Anadolu ve Suriye’de üç Fransız bölgesi kurulmasını onaylamıştır.

9 Nisan 1914 İngiltere-Osmanlı Anlaşması: Bu anlaşmayla Osmanlı kendi tekel maddelerine vergi koymayı ve iç gümrük düzenlemesi yapmayı bazı sınırlamalarla elde ederken karşılığında İngiltere’ye Irak’ta sulama, demiryolu inşası ve bazı petrol arama haklarını vermiştir.

15 Haziran 1914 İngiltere-Almanya Anlaşması: Taraflar bu anlaşmayla Osmanlı’nın Asya topraklarında elde ettikleri çıkarları karşılıklı olarak kabul etmiştir.³⁹

Görüldüğü üzere I. Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde 1913 ve 1914 yıllarında Osmanlı Devleti’nin varlığını ve geleceğini etkileyecek ikili veya çok taraflı çeşitli görüşme ve anlaşmalar yapılmıştır. Osmanlı hem iç politikada hem dış politikada karşılaştığı problemler nedeniyle artık gücünü tamamıyla kaybetmek üzereyken, Avrupalı devletler bu görüşme ve anlaşmalarla Trakya ve İstanbul bölgesi hariç devletin topraklarının önemli bir kısmını aralarında paylaşmış ve hatta paylaştıkları bölgeleri karşılıklı tanımışlardır. Osmanlı Hükümeti bunların çoğunu öğrense de açıkça veya dolaylı yoldan kabul etmek zorunda kalmış⁴⁰ fakat bahsi geçen bu görüşme ve anlaşmalar 28 Haziran 1914’te I. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine yürürlüğe girememiştir.⁴¹

³⁹ Uçarol, 2015, a.g.e., 454-456.

⁴⁰ Bayur, Y. H. (1943). *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 466-467.

⁴¹ Uçarol, 2015, a.g.e., 458

4. I. DÜNYA SAVAŞI: ORTADOĞU'NUN DÖNÜM NOKTASI

4.1. I. Dünya Savaşı'nın Başlaması

Ortadoğu'nun kaderinin yeniden yazıldığı, yeni devletler ortaya çıkartılarak sınırların yeniden çizildiği tarihin ilk dünya savaşı uzunca bir süreçte meydana gelen gelişmelerin sonucudur. Bu gelişmelerden en önemlileri 1789 Fransız devrimiyle milliyetçilik ve liberalizmin bütün dünyaya yayılması ve 19. Yüzyılda meydana gelen bilim, sanayi ve teknik alanlardaki ilerlemeler sonucunda hem artan hammadde ihtiyacını karşılamak hem de talep fazlası ürünler için yeni pazar arayışlarıyla sömürgeciliğin hız kazanmasıdır. Ayrıca siyasi birliklerini tamamlayan İtalya ve Almanya'nın büyük güç olarak ortaya çıkmasıyla 1815 yılında Viyana Kongresi'nde Avrupa için oluşturulan statüko ve güçler dengesinin değişmesi bunun sonucunda da yeni ittifaklar sisteminin ortaya çıkması bir diğer önemli neden olarak gösterilebilir.

Almanya'nın Avusturya ile 1871-1872 yılında yaptığı ittifak Avrupa'daki ittifaklar sisteminin başlangıcını teşkil etmektedir. 1872 yılında bu ittifaka Rusya da katılmış fakat 93 Harbi sonrasında Balkanlar'ın paylaşımlarında müttefikleriyle savaşması nedeniyle bu ittifaktan ayrılmak zorunda kalmıştır.⁴² 1882 yılında ise bu ittifaka İtalya'nın katılmasıyla üçlü ittifak bloğu oluşmuştur. Aralarındaki anlaşmaya göre de şayet ittifaktaki devletlerden birine saldırı olursa diğer iki devlet saldırıya uğrayana bütün güçleriyle yardım edecektir.⁴³

Bismarck'ın denizaşırı faaliyetlerin Almanya'yı zayıflatacağını düşünerek kıtanın dışına çıkmama politikasının aksine II. Wilhelm güçlenmek adına sömürge faaliyetlerine başlayarak yayılmacı bir politika izlemiştir. Bu durum İngiltere'nin çıkarları açısından tehlike oluşturduğu kadar Fransa'nın çıkarlarına da aykırıdır. Zira yanı başında güçlü bir Almanya ülke adına ciddi bir tehdit demektir. Diğer yandan Fransa, zengin kömür yataklarına sahip Alsace-Lorraine bölgesinin Almanya tarafından ele geçirilmesini kabullenememiştir. Fransa gibi Rusya da batı sınırlarında güçlü bir Almanya'dan çekinmektedir çünkü Pancermenizm Rusya'nın etkisi altındaki Balkanlarda da yayılmakta ve Panslavizmi tehlikeye sokmaktadır. Bu ortak kaygılar neticesinde 1894 yılında Fransa-Rusya, 1901 yılında İngiltere-Rusya, 1904 yılında da İngiltere-Fransa karşılıklı anlaşmaya

⁴² Kurat, A. N. (1990). *Türkiye ve Rusya*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 211.

⁴³ Ülman, H. (1973). *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, (İkinci Baskı). Ankara: S.B.F. Yayınları, 98.

vararak üçlü ittifak bloğu karşısında üçlü itilaf bloğunu oluşturmuştur.⁴⁴ İttifak devletlerinden İtalya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu egemenliğinde kalan topraklarını kurtarmak amacıyla daha sonra Fransa ile gizlice anlaşarak taraf değiştirip İtilaf Devletleri bloğuna geçmiştir.⁴⁵

Ortak/karşı çıkarlar çerçevesinde kurulan bu bloklar Avrupa’da yeni bir güç dengesi oluşturmuştur. Ancak savaş hazırlıklarındaki ilerlemeyle birlikte bloklar içerisindeki silahlanma aşırı bir şekilde artınca denge bozulmaya başlamıştır. Büyük bir yangına hazır hale gelen ortamda küçük bir kıvılcım ise Saraybosna’da ateşlenmiş ve böylelikle “Silahlı Barış” dönemi sona ermiştir.

Balkanlarda Büyük Sırbistan’ı kurmak isteyenlere karşı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun gücünü göstermek amacıyla gerçekleştirdikleri Saraybosna ziyareti sırasında Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Ferdinand ve karısının 28 Haziran 1914 günü Gavrilo Princip adındaki bir Sırp milliyetçisi tarafından suikasta uğraması bir merkezden genişleyerek önce Avrupa’nın sonra da dünyanın birçok yerinin etkilenmesine yol açan I. Dünya Savaşı’nın başlamasında kırılma noktası olmuştur.⁴⁶ Bu olay üzerine Avusturya-Macaristan vakit kaybetmeden harekete geçmiştir.

Sırbistan ile savaşa girmesi durumunda Rusya’yı da karşısına alacağını bilen Avusturya, Almanya’dan gerekli desteği sağladıktan sonra 23 Temmuz 1914’te Sırbistan’a kabul edilmesi çok zor şartlar içeren bir ultimatoma vermiştir. Rusya’nın desteğini sağlayan Sırbistan ise bu şartların yalnızca bir kısmını kabul edip bir kısmını reddettiğini açıklayınca Avusturya Macaristan İmparatorluğu 28 Temmuz 1914’te Sırbistan’a karşı zaten baştan beri asıl niyeti olan savaş ilanını gerçekleştirmiştir. İngiltere’nin bu durumu daha da karmaşık hale gelmeden diplomatik yollardan çözüme girişimi başarısız olunca Rusya Sırbistan’ın yanında olabilmek adına seferberlik ilan etmiş, bunun üzerine Almanya da müttefiki Avusturya’nın yanında olacağını açıklayarak 1 Ağustos 1914’te Rusya’ya

⁴⁴ Muhtar, M. (1999). *Maziye Bir Nazar*, (Çev. Kılınç, E.). İstanbul: Ötüken Neşriyat. (Eserin orijinali 1925’te yayımlandı), 98.

⁴⁵ Uçarol, 2015, a.g.e., 460.

⁴⁶ Gilbert, M. (1994). *The First World War A Complete History*. (First Edition). New York: Holt & Company, Henry, 7-8.

savaş ilan etmiştir. Bu olay karşısında Fransa'nın seferberlik başlatmasıyla Almanya 3 Ağustos'ta ise Fransa'ya savaş ilan etmiştir.⁴⁷

İki gün arayla sınırlarındaki iki devlete savaş ilan eden Almanya, Rusya'nın yüzölçümü genişliği ve demiryolu ağının geniş olmaması sebebiyle seferberliğini geç tamamlayacağını öngörerek öncelikle Fransa üzerine yürümeyi planlamıştır. Bunun üzerine birliklerini Belçika'dan geçirebilmek için izin istemiş ret cevabı alınca da 4 Ağustos günü Belçika'ya savaş ilan ederek topraklarını işgal etmeye başlamıştır. İngiltere ise karşı kıyıların tehlikeye girmesi ve işgalin 1839 Londra Anlaşması'nda kararlaştırılan Belçika'nın tarafsızlık statüsünü bozması nedeniyle aynı gün Almanya'ya savaş ilan etmiştir.⁴⁸ Böylelikle I. Dünya Savaşı'nın ilk zamanlarında savaşa katılan devletleri sayacak olursak; bir tarafta Sırbistan, Karadağ, Rusya, Fransa ve İngiltere; diğer tarafta ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Almanya bulunmaktadır. Diğer devletler savaşın başında tarafsız kalmışlardır. Fakat her iki blok da ilerleyen süreçte saflarını güçlendirmek adına yanlarında savaşa girecek müttefik arayışlarına başlamıştır.

Araştırmanın konusunu oluşturan bölgenin Ortadoğu toprakları olması nedeniyle buradan itibaren Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle savaşın Ortadoğu'ya yayılması üzerine yalnızca Ortadoğu'da geçen kısmı ele alınacaktır.

4.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi ve Savaşın Ortadoğu'daki Seyri

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde Trablusgarp ve Balkan savaşlarından yeni çıkmıştır. Savaşlarda alınan mağlubiyetler sonucunda büyük topraklar kaybedilmiş ve ordudaki zayıflık bir kez daha görülmüştür. Bu nedenle orduyu yeniden düzenlemek ve oluşan bloklaşmalarda yalnız kalmamak adına bir an önce çeşitli girişimlerde bulunulması gerektiği gündeme gelmiştir.

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılın sonlarından itibaren Almanya ile ilişkilerini geliştirse de Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhak edilmesi ve Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgal edilmesi Osmanlı'nın öncelikle itilaf devletleri bloğuna yönelmesine neden olmuştur. Ancak İngiltere ve Fransa, Osmanlı'nın artık iyice zayıfladığı için müttefik olmaları

⁴⁷ Uçarol, 2015, a.g.e., 461.

⁴⁸ Şahinoğlu, A. (2018). *Sykes-Picot Düzeninin Oluşturduğu Başarısız Devletler: Irak ve Suriye Örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 25.

durumunda destek almaktan ziyade destek sağlamaları gerekeceğini bildiklerinden buna yanaşmamıştır.⁴⁹ Osmanlı Devleti daha sonra Balkan devletlerinden Bulgaristan ile bir anlaşma yapmaya çalışmış fakat Bulgaristan Osmanlı'dan Makedonya'nın bir kısmını talep etmiş ve ayrıca Almanya'yı da anlaşmaya davet ederek ittifak oluşturulmasını istemiştir. Almanya'nın ise başta bunu kabul etmemesi ayrıca Osmanlı'nın daha fazla toprak kaybına tahammülü olmaması bu girişimin de olumsuz sonuçlanmasına neden olmuştur.⁵⁰

Bu çabaların başarısız kalması sonucunda siyasi alanda daha fazla yalnız kalmak istemeyen Osmanlı Devleti Almanya ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bunda Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın Alman taraftarı olmasının büyük etkisi olmuştur. Almanya da kendi çıkarı açısından savaşı Ortadoğu ve Kafkasya'ya taşıyarak düşman kuvvetlerini bu bölgelere dağıtıp kendi yükünü hafifletmek adına artık Osmanlı'yla ittifak yapmak istemektedir. Böylelikle Avusturya'nın teklifiyle başlanan görüşmeler sonucunda 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman İttifak Anlaşması imzalanmıştır.⁵¹ Söz konusu anlaşmada Rusya Almanya'ya savaş ilan ederse Osmanlı'nın da Almanya ile beraber Rusya'ya karşı savaşa gireceği kararlaştırılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti anlaşmanın gizli olmasından dolayı itilaf devletlerinin bu antlaşmadan haberinin olmamasından faydalanarak savaşa hemen katılmayıp önce tarafsızlığını ilan etmiştir.⁵²

Osmanlı Devleti'nin bu tutumu İtilaf devletleri özellikle de Rusya tarafından olumlu karşılanmış ve desteklenmiştir. Çünkü Osmanlı tarafsız kalırsa müttefikleri Rusya'ya yapacağı yardımı Boğazlar yoluyla geçirebilecektir. Boğazların bu devletler için önemini bilen Osmanlı, savaşta tarafsızlığını koruması karşılığında İtilaf devletlerinden kapitülasyonların kaldırılmasını, Mısır sorununun çözülmesini, Ege adalarının geri verilmesini ve ülkesinin bütünlüğünün korunacağını garanti edilmesini istemiştir. Bu konulara Rusya olumlu baksa da İngiltere ve Fransa ileride çıkarlarına ters düşecek bir konuda taahhütte bulunmaktan kaçınmışlardır. Böylelikle İtilaf devletlerinden istediğini alamaması Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya daha çok yaklaştırmıştır.⁵³

⁴⁹ Uçarol, 2015, a.g.e., 464.

⁵⁰ Cemal Paşa. (1996). *Hatırat*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Arma Yayınları, 102.

⁵¹ Kurat, Y. T. (1986). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*. (İkinci Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, 15.

⁵² Tolon, A. H. (2005). *Sevr'e Giden Yol*. (İkinci Baskı). Ankara: Günel Basın-Yayın, 30.

⁵³ Uçarol, 2015, a.g.e., 465.

10 Ağustos 1914'te "Goeben" ve "Breslau" adındaki iki Alman gemisi İngiliz takibinden kurtulmak adına Çanakkale Boğazı'na sığınmıştır. Tarafsız ülke statüsündeki Osmanlı, uluslararası hukuka göre gemilerin silahlarını söküp personeli gözaltına alması gerekirken hem Almanya'nın baskıları nedeniyle hem de daha önceden siparişi verilen Reşadiye ve Sultan Osman gemilerini savaşın başlamasını bahane ederek teslim etmeyen İngiltere'ye tepki göstermek adına bu gemileri Almanya'dan satın aldığını belirterek "Yavuz" ve "Midilli" adlarını verip kendi bayrağını çekmiştir.⁵⁴ Osmanlı Devleti'nin bu adımı ilerde savaşa girme nedenini oluşturacaktır.

Almanya'nın Fransa'da istediği hızla ilerleyememesi ve Avusturya'nın Galiciya'da Ruslara yenilmesi sonucu bu iki devlet bir an önce savaşa girmesi hususunda Osmanlı'ya olan baskılarını arttırmıştır. Osmanlı savaşa girdiği takdirde savaş geniş coğrafyaya yayılacağı için İtilaf devletleri askerlerinin bir kısmını buraya göndermek zorunda kalacak böylelikle Almanya'nın batıdaki yükü hafifleyecektir. Diğer yandan Boğazlar itilaf devletlerine kapatılacağı için Rusya'ya destek gidemeyecektir. Fakat Osmanlı başta seferberliğin tamamlanmadığını daha sonra mali durumu bahane gösterip tarafsızlığını bir süre daha sürdürmüştür. Bu direnmeye karşılık ilişkilerin bozulmaması adına da Yavuz ve Midilli komutanı Amiral Souchon donanma komutanı olarak atanırken Alman Heyet Başkanı Liman von Sanders ise ordu komutanlığına tayin edilmiştir.⁵⁵

Uzun yıllardan beri yeni fetihlerden vazgeçilip önceliğin devletin varlığının korunmasına verilmesi üzerine dış ilişkilerde denge politikası izlenmiş olsa da I. Dünya Savaşı İttihat ve Terakki hükümetinde bu savaştan yararlanarak kaybedilen toprakları geri kazanıp devleti eski ihtişamlı günlerine döndürme düşüncesini ortaya çıkarmıştır.⁵⁶ Bu minvalde Enver ve Talat Paşa başta olmak üzere bir kesim vakit kaybetmeden savaşa Almanların yanında girmek gerektiğini savunmuştur. Bunu gerçekleştirebilmek adına Amiral Souchon Yavuz ve Midilli'nin de dahil olduğu Türk donanmasıyla Karadeniz'e açılarak 28-29 Ekim gecesi Rusya limanlarını topa tutmuş ve fiili savaşı başlatmıştır. Bu olay üzerine 2 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da da İngiltere ve Fransa Osmanlı'ya savaş ilan etmiş, Osmanlı ise bu devletlere karşı fiili olarak başlattığı savaşı 12 Kasım'da ilan ederek

⁵⁴ Armaoğlu, 2007, a.g.e., 109-110.

⁵⁵ Uçarol, 2015, a.g.e., 467.

⁵⁶ Karal, E. Z. (1959). *Birinci Cihan Harbinden Lozan Muahedesine Kadar Türkiye'nin Siyasi Olayları*, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 44.

resmiyete dökmüştür.⁵⁷ Böylelikle Osmanlı Devleti, tarihindeki pek çok savaştan sonuncusuna girmiştir.

İtilaf devletlerinin sömürgelerindeki Müslümanları ayaklandırmak ve bu Müslümanların İttifak devletlerine karşı savaşmasını önlemek adına Osmanlı Devleti savaş ilanından iki gün sonra Cihad-ı Mukaddes (Kutsal Cihat) ilan etmiştir. Bu hamleyle Osmanlı, savaşa askeri ve siyasi niteliğin yanında dini önem de ekleyerek özellikle Mısır ve Hindistan'da İngiltere'ye darbe vurmak istemiştir. Fakat bu cihat çağrısına rağmen ayaklanmalar olmadığı gibi sömürgelerden getirilen Müslümanlar Osmanlı'ya karşı savaşmış hatta Osmanlı topraklarındaki Araplar bile bağlı oldukları devlete ve halifeye karşı gelerek İtilaf devletleriyle birlikte hareket etmiştir.⁵⁸

Seferberlik ilan ederek toplamda 2.850.000 asker sayısına ulaşan Osmanlı Devleti fiilen savaşa girdikten sonra Almanya ile yaptığı plana göre Kafkasya üzerinden Rusya'ya, sömürge yolundaki Mısır ve Süveyş üzerinden de İngiltere'ye darbe vuracak ayrıca Boğazları korumak için Trakya'da önemli bir kuvvet bırakacaktır.⁵⁹ Bu plana karşılık Osmanlı'yı hassas yerlerden vurmak isteyen İngiltere ise önce Irak'ta sonra da Çanakkale'de cephe açmıştır. Böylelikle Almanya ve Avusturya'nın yükü hafiflerken henüz savaşa yeni katılan Osmanlı Devleti dört cephede birden savaşmak zorunda kalmıştır.⁶⁰

4.2.1. Irak Cephesi

İngiltere'nin Hindistan Politik Sekreteri Sir Persy Cox'un bu cephede Osmanlı'ya karşı savaşın bölgedeki yerel halkın İngiltere'ye karşı tepki göstereceği yönündeki raporuna rağmen Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasının hemen ardından İngiliz birlikleri 3 Kasım'da Basra Körfezi'ndeki El Fav açıklarına gelmiş, 6 Kasım'da da sınırdaki Osmanlı birliklerine saldırılara başlamıştır.⁶¹ İngiltere'nin bu cephedeki öncelikli hedefi

⁵⁷ Uçarol, 2015, a.g.e., 467.

⁵⁸ Kürkcüoğlu, Ö. (1982). *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*. (Birinci Baskı). Ankara: S.B.F. Yayınları, 67.

⁵⁹ Miller, G. (1997). *British Policy Towards the Ottoman Empire and the Origins of the Dardanelles Campaign*. (First Edition) Hull: University of Hull Press, 251.

⁶⁰ Bolayır, E. (1946). *Talat Paşa'nın Hatıraları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Güven Yayınevi, 26.

⁶¹ Türkmen, Z. (2015). "Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin Basra Körfezi Kuzeyindeki Petrol Kaynaklarını Ele Geçirmeye Yönelik Askeri Harekâtı". Akengin, A. Y., Koçaslan, S. (Hazırlayan) *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyumu 03-05 Kasım 2014 Budapeşte*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 135.

Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak ve bölgedeki Alman tehlikesini sonlandırmak olmuştur.

El Fav çıkarmasından sonra Basra'nın kontrolünü ele geçiren İngilizler kuzeye yönelmiş ancak istedikleri kadar hızlı ilerleyememişlerdir. Zira Basra'nın 400 kilometre kuzeyindeki Kut'ül Amare'yi, hareketin başlamasından itibaren yaklaşık on ay geçmesine rağmen ancak Eylül 1915'te ele geçirebilmişlerdir.⁶² Osmanlı birlikleri, yavaş da olsa ilerleyerek Bağdat'a iyice yaklaşan İngilizleri Kasım ayında Ktesifon'da yenerek geri püskürtmüştür. Böylelikle İngilizlerin Irak'taki ilerleyişi durdurulmuştur. Karşı saldırıya geçerek ilerleyen Osmanlı, Nisan 1916'da Kut'ül Amare'yi kuşatıp başlarındaki General Tovvshend ile birlikte 18.000 İngiliz askerini esir almıştır.⁶³ Yakın geçmişimize kadar kamuoyu tarafından pek bilinmeyen bu zaferin bütün dünyada ses getirmesinin başlıca nedeni de o günün şartlarında son derece modern bir ordu karşısında böyle bir başarının elde edilmesidir.

Bu mağlubiyetin ardından durumun ciddiyetini anlayan İngiltere işi şansa bırakmamak adına cepheye Basra'dan yeni birlikler sürmüştür. Yaz aylarına girilmesi ise Osmanlı askerleri açısından çeşitli sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bu sıkıntıların başında iase sorunları ve aşırı sıcaklar nedeniyle artan salgın hastalıklar gelmektedir. Teçhizat anlamında da üstünlüğü elinde bulunduran İngilizler, çeşitli propaganda ve vaatlerle bölgedeki yerel halkın da desteğini alarak harekete geçmiş ve 11 Mart 1917'de Bağdat'ı ele geçirmiştir.⁶⁴

4.2.2. Sina ve Filistin Cephesi

Osmanlı Devleti yaklaşık 400 yıldır hükmettiği Mısır'ın İngiltere tarafından işgalini baştan beri kabullenememiştir. Bu nedenle Mısır'ı geri almak adına eline geçen fırsatı değerlendirmek için Almanya'yla yaptıkları plan doğrultusunda bu cepheyi açmıştır. Söz konusu cephenin açılması dolaylı yoldan Almanya'nın da çıkarınadır. Çünkü İngiliz birlikleri Ortadoğu'da ne kadar oyalanırsa Almanya'nın batıda yükü o kadar hafifleyecektir.

⁶² Shaw, S. J., Shaw, E. K. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2*. (Çev. Harmancı M.). İstanbul: E Yayınları. (Eserin orijinali 1977'de yayımlandı), 380.

⁶³ Uçarol, 2015, a.g.e., 470.

⁶⁴ Aybars, E. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Cilt 1*. (Altıncı Baskı). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 54.

Ayrıca harekât başarıyla sonuçlandığı takdirde İngiltere adına hayati öneme sahip Süveyş Kanalı ele geçirileceği için sömürgeleriyle arasındaki bağlantı kesilince gerekli desteği alamayan İngiltere'nin ikmal kaynakları zora girecektir. Bu da İttifak devletlerinin diğer cephelerdeki başarısını beraberinde getirecektir.⁶⁵ Bu durumun farkında olan İngiltere ise bölgedeki çıkarlarını korumak ve burayı tamamen kendisine bağlamak adına harekete geçerek hazırlıklarını yapmıştır.

13 Kasım 1914'te Bahriye Nazırı Cemal Paşa bu önemli görevi gerçekleştirmek adına Suriye ve Filistin'de bulunan 4. Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. Hazırlıklarını tamamlayan Cemal Paşa 14 Ocak 1915 gecesini ani bir saldırıyla Birinci Kanal Harekâtı'nı başlatmıştır.⁶⁶ Sina Çölü'nü büyük güçlüklerle aştıktan sonra 2-3 Şubat gecesini Kanal'a ulaşan Osmanlı birlikleri "tombaz" denilen gayet basit bir şekilde çelik kaplı teknelerle Kanal'ın karşı kıyısına harekete geçmiştir. Daha önceden kıyı boyunca ray döşeyip üzerlerini mitralyöz ile donatan İngilizlerin yoğun ateşi sonucu tamamen korumasız kalan⁶⁷ Osmanlı birlikleri, büyük kayıplar vermesi ve karşıya ulaşanların da ölmesi veya esir alınması üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır.

İngilizlerin tam anlamıyla savunmaya geçmesine fırsat vermeyip beklemedikleri bir anda yapılacak ani saldırı stratejik açıdan doğru olup savaşın seyrini değiştirebilecek nitelikte bir hamle olsa da Osmanlı ordusundaki imkansızlıklar ve koordinasyon eksiklikleri nedeniyle bu harekât başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Birliklerin toparlamasından sonra 27 Temmuz 1916'da yeni bir Kanal harekâtı başlatılsa da yaşanan ağır kayıplar sonrası Osmanlı ordusu yine geri çekilmek zorunda kalmış dolayısıyla İkinci Kanal Harekâtı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kendisine yönelen saldırıları geri püskürtünce Osmanlı birliklerinin geri çekilmesini fırsat bilen İngiltere, Aralık 1916'da karşı saldırıya geçerek El Ariş'e çekilmiş Osmanlı birliklerini mağlup etmiş ve Gazze'ye doğru ilerlemeye başlamıştır. İngiltere'nin Gazze'ye düzenlediği hareketlerin birincisi 26 Mart 1917 günü başlamış, bu kez de Osmanlı birliklerinin gayretli savunmasına karşılık büyük kayıplar veren İngiltere geri çekilmek zorunda kalmıştır. 17 Nisan 1917'de ise kara birliklerine destek olarak denizden

⁶⁵ Umar, Ö. O. (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*. (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 203.

⁶⁶ Fromkin, D. (2008). *Barışa Son Veren Barış*. (Beşinci Baskı). (Çev. Harmancı, M.). İstanbul: Epsilon Yayınları. (Eserin orijinali 1989'da yayımlandı), 102.

⁶⁷ Bury, G. W. (2011). *Pan-İslam veya İslam İmparatorluğu*. (Birinci Baskı). (Çev. Akçanbaş, M.). İstanbul: Destek Yayınları. (Eserin orijinali 1919'da yayımlandı), 21.

de başlatılan İkinci Gazze Harekâtı'nda üç günün sonunda yapılan etkili savunmayla İngilizler yeniden başarısızlığa uğramıştır. Bu başarısızlıklar sonucunda İngiltere hareketin başındaki General Murray'ın yerine General Allenby'ı getirmiş ve birliklerini güçlendirmiştir. Osmanlı cephesinde ise Cemal Paşa'nın yerine Mareşal Falkenhayn atanmıştır. Yapılan hazırlıkların tamamlanmasıyla 31 Ekim 1917'de yeniden harekete geçen İngiliz kuvvetleri yoğun çabalar sonucunda 7 Kasım'da Gazze'yi ele geçirebilmiştir. İngiltere'nin bu hareketlardaki bir diğer amacı da kuşkusuz Fransa ile yaptığı Sykes-Picot gizli anlaşmasının gerçekleşmesidir.⁶⁸

Gazze'yi ele geçirdikten sonra ilerlemeye devam eden İngiliz kuvvetleri 1917 yılının sonunda yerli Arapların iş birliği ve yardımlarıyla Kudüs'ü de işgal etmiştir. Gerilemek zorunda kalan Osmanlı birlikleri elinden gelen gayreti gösterse de Arapların vur kaç usulü saldırıları ve İngiliz birliklerinin sürekli takviye alması sonucu daha fazla direnememiş ve Şam vilayeti 1 Ekim 1918'de Arap çetelerin eline geçmiştir. 27 Ekim'de Halep'ten de çekilmek zorunda kalan Osmanlı, Anadolu sınırlarına kadar gerileyerek burayı korumak ve savunmak adına çaba göstermiştir.⁶⁹

Osmanlı Devleti, Sina ve Filistin cephesinde İtilaf devletlerinin yanı sıra isyan eden kendi vatandaşları Ermeni, Yahudi ve Araplara karşı da savaşmış, kısmi başarılar gösterse de bunun devamını getirememiştir. Mısır'da başlayan harekattaki geri çekilmeler sonucunda düşman birlikleri Anadolu topraklarına kadar dayanmıştır. Sykes Picot Antlaşması ve Balfour Deklarasyonu ile temelleri atılan Ortadoğu'da oluşturulacak bir Yahudi devletinin⁷⁰ alt yapısı bölgenin Osmanlı Devleti'nden kopartılmasıyla hazırlanmıştır.

4.2.3 Kafkasya ve Doğu Anadolu Cephesi

Savaşın başlamasının hemen ardından Rusya 1 Kasım 1914'te harekete geçip Kuzey Anadolu'yu işgale kalkışınca Harbiye Nazırı Enver Paşa 3. Ordu'yu komutasına almış ve 22 Aralık 1914'te yaklaşık 190.000 kişiyle karşı saldırıya geçerek Sarıkamış Harekâtı'nı başlatmıştır. Mevsim ve bölgeden kaynaklanan aşırı soğuklar, koordinasyon

⁶⁸ Kemal, C. (2014). "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi Nasıl Kaybettik?", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (55), 125-145.

⁶⁹ Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Birinci Baskı). (Çev. Harmancı M.). İstanbul: Agora Kitaplığı. (Eserin orijinali 2004'de yayımlandı), 171-172.

⁷⁰ Kemal, 2014, a.g.m., 168.

eksiklikleri, açlık ve hastalıklar nedeniyle kesin olmamakla birlikte 60.000 kadar kayıp veren Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalınca üstünlük Ruslara geçmiştir.⁷¹ Karşı saldırıya geçen Rus ordusu Artvin'i işgal ederken Ermeni çeteleri de Van'da ayaklanma çıkarmıştır. Şiddetli çarpışmalar sonucunda Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalınca Ermeni çeteleri şehri tamamıyla ele geçirip yakmış⁷² böylelikle Rus ordusu zorlanmadan Van'a kadar ilerleyip burayı da işgal etmiştir.

Ermenilerin sağladığı destek ve yardımla kolayca ilerleyen Ruslar 25 Temmuz 1916'ya gelindiğinde Erzurum, Muş, Bitlis, Rize, Trabzon ve Erzincan'ı işgal etmiş bulunmaktadır. Diyarbakır'a doğru hareket eden Rusya'nın bu bölgedeki hareketlerinin arka planındaki emellerin başında İskenderun vasıtasıyla Akdeniz'e inebilmek ve kendi himayesinde bölgedeki çıkarlarına hizmet edecek bağımsız bir Ermeni devleti kurmak gelmektedir.⁷³ İngilizler ise bu süreçte Irak'taki petrol kaynaklarını güvenceye alabilmek adına bir yandan Kürtçülüğü teşvik etmekte diğer yandan da Doğu Anadolu'da kurulacak Ermeni Devleti'ni Kürtlere kabul ettirerek barışmalarını sağlamak istemektedir zira imzalanan Berlin Antlaşması gereği Ermenilere verilen güvenceler neticesinde Kürtlerle Ermenilerin arası açılmıştır. İngilizler, bu konuda yumuşama sağlamak adına Ermeni Bölgesi ve güneydeki Arap bölgesi arasındaki Kürtlere de otonomi sözü vermiştir.⁷⁴

İttihat ve Terakki hükümeti, bu gelişmeler karşısında cephe gerisinde Anadolu'daki Ermenilerin Osmanlı ordusu için tehlike oluşturduğunu ve ordunun iki ateş arasında kalabileceğini öne sürerek Ermeni nüfusun tümüne karşı 1915 yılının başlarında tehcir politikasını uygulamaya koymuştur. Uygulanan tehcir politikasıyla Güney ve Doğu Anadolu'daki yüz binlerce Ermeni köylerini terk ederek Suriye'ye gitmek zorunda kalmıştır. Göç yolundaki hastalıklar, açlık ve çeşitli sebeplerle de birçok insan hayatını kaybetmiştir.

Mart 1916'da Doğu Anadolu'daki Rus işgallerinin ve tehdidinin arttığı sıralarda Çanakkale Muharebeleri sona ermiş böylelikle birliklerin diğer cephelere kaydırılmasıyla Mustafa Kemal Paşa da 16. Kolordu Komutanlığı'na atanarak Diyarbakır'a gönderilmiştir. Rusların Temmuz ayındaki saldırılarına karşı saldırıyla cevap veren Mustafa Kemal Paşa,

⁷¹ Uçarol, 2015, a.g.e., 469.

⁷² Saral, A. H. (1970). *Ermeni Meselesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 135-145.

⁷³ Kurat, 1970, a.g.e., 286-287.

⁷⁴ Şimşir, B. N. (2010). *Kürtçülük I (1787-1923)*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi, 302.

düşman birliklerini geri püskürterek Ağustos ayının başında Bitlis ve Muş'u işgalden kurtarmıştır. Böylelikle 9 Eylül 1916'ya kadar süren bu harekatta Rus ilerlemesi durdurulmuştur.⁷⁵ Müttefikleri Çanakkale'den yardım ulaştıramayınca dar boğaza giren Çarlık rejim 12 Mart 1917'de Bolşevik Devrimiyle yıkılmış böylelikle Rus ordusu dağılmıştır. Savaşı sonlandırmak isteyen Komünist hükümet işgal ettiği yerlerden çekilmeyi kabul ederek 3 Mart 1918'de Brest Litovsk Antlaşması'nı imzalamıştır.⁷⁶

4.2.4. Çanakkale Cephesi

İngiltere ve Fransa, Rusya'ya ikmal yardımı sağlamak ve İstanbul'u ele geçirerek Osmanlı'yı saf dışı bırakmak amacıyla henüz daha savaşın başında bu cephenin açılmasını kararlaştırmıştır. Cephenin önemi bu nedenle iki yönlüdür; birincisi İstanbul Rusya'dan önce İngiltere ve Fransa'nın eline geçecek, ikincisi ise önemli bir müttefikini kaybedecek olan Almanya ve Avusturya diğer cephelerde zora girecek böylelikle savaşın kaderi daha başında belirlenecektir.

İngiliz Bahriye Bakanı Winston Churchill'in öne sürdüğü bu fikir sonucunda İngiltere ve Fransa donanması 19 Şubat 1915'te Çanakkale açıklarına gelerek deniz harekâtını başlatmıştır. Güçlü ve modern donanmalarına güvenip Çanakkale'yi kolayca geçeceklerine inanan bu devletler önce kıyı şeridini top atışına tutmuş, asıl yoğun saldırılarını 18 Mart 1915'te gerçekleştirmiştir. Fakat Osmanlı bataryalarının gerçekleştirdiği savunmayla beklenmedik bir şekilde önemli zırhlılarını kaybederek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Deniz yoluyla Boğazı geçemeyeceklerini anlayan Müttefikler, Gelibolu yarımadasını karadan ele geçirmek adına büyük çıkarmalar gerçekleştirmiş, böylelikle cephede kara savaşları dönemi başlamıştır. İstedikleri ilerlemeyi göremeyen İngiltere ve Fransa Ağustos ayından itibaren cepheye daha fazla destek kuvvet sürse de Osmanlı birlikleri Mustafa Kemal komutasında büyük bir direniş göstererek Müttefiklere geçit vermemiştir. Bunun üzerine Aralık 1915'ten itibaren geri çekilmeye başlayan İngiltere ve Fransa kuvvetleri 9 Ocak 1916 itibarıyla bu cepheden tamamen çekilmişlerdir.⁷⁷

⁷⁵ Akçakayalıoğlu, C. (1998). *Atatürk: Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi, 70-74.

⁷⁶ Ünal, T. (2007). *Türk Siyasi Tarihi Cilt 2*. (İkinci Baskı), Ankara: Berikan Yayınevi, 577.

⁷⁷ Uçarol, 2015, a.g.e., 471.

İngiltere ve Fransa bu cepheyi Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak ve İttifak devletlerini batıdaki cephelerde zora sokmak adına açmıştır ancak Boğazı geçip yardım götüremedikleri için Bolşevik Devrimi sonucu kendi müttefikleri Rusya savaş dışında kalmıştır. Ayrıca diğer cephelere yönlendirilebilecek birlikleri burada tutmaları ve ciddi kayıplar vermeleri Almanya ve Avusturya'nın yararına olmuştur.

5. OSMANLI DEVLETİ'Nİ PAYLAŞMA ADINA SAVAŞ SIRASINDA YAPILAN GİZLİ ANTLAŞMALAR

Osmanlı Devleti'nin hükmettiği topraklar her sömürgeci devlet için daima gözde bir konumda olmuştur. Söz konusu devletler kendi aralarında savaşmak istemediğinden bu toprakları paylaşma noktasında anlaşmazlığa düşmemek için karşılıklı anlaşma yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Bu durum önceki konuda belirtildiği gibi 1913 ve 1914 yıllarındaki gizli antlaşmalarla başlamıştır. Nitekim yapılan gizli antlaşmalarla Osmanlı Devleti'nin topraklarının büyük bir kısmı bu devletler tarafından paylaşılmış fakat I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla söz konusu antlaşmalar yürürlüğe girememiştir.

Osmanlı Devleti savaşa İttifak Devletlerinin yanında girince toprakların paylaşımı konusu yeniden gündeme gelmiştir. Ayrıca bu sefer önceki antlaşmalarda Almanya ve Avusturya'ya verilen payların da yeniden gözden geçirilmesi durumu doğmuştur. İtilaf devletlerinin elde etmek istedikleri yerler hususunda yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi blok içinde bir rekabetin başlamasına neden olmuştur. Henüz savaş sürerken oluşan rekabet ve güvensizliklerin savaş sonunda daha büyük anlaşmazlıklara dönüşebileceğinin bilincinde olan bu devletler iş birliğine giderek kendi aralarında çeşitli gizli antlaşmalar yapmıştır.⁷⁸ Elizabeth Monroe'nun tabiriyle “yayılmacılar için önceden yer ayırılan”⁷⁹ söz konusu antlaşmalar şunlardır:

İstanbul Antlaşması: İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Mart 1915'te nota alışverişleri çerçevesinde imzalanmıştır.

Londra Antlaşması: İngiltere, Fransa ve İtalya arasında 26 Nisan 1915'te imzalanmıştır.

Sykes-Picot Antlaşması: İngiltere ve Fransa arasında Mart 1916 yılında yine nota alışverişleri çerçevesinde imzalanmıştır. Daha sonra Rusya da bu antlaşmaya katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarının paylaşılması hususunda yapılan bu antlaşma çalışmanın temel konusu olması nedeniyle bir sonraki ana başlıkta detaylı olarak ele alınacaktır.

⁷⁸ Uçarol, 2015, a.g.e., 492., Tolon, 2005, a.g.e., 37.

⁷⁹ Monroe, E. (1981). *Britain's Moment in the Middle East 1914-1971*, (Second Edition). London: Chatto & Windus, 26.

Petrograd Protokolü: Rusya'nın Sykes Picot Anlaşmasını kabulü karşılığında birtakım istekleri doğrultusunda üç devlet arasında Mart 1916'da gerçekleşen protokoldür.

Saint-Jean de Maurienne Antlaşması: İtalya'nın kendisinin katılmadığı gizli antlaşmalardan haberdar olup yeni bir anlaşma talep etmesi üzerine İngiltere, Fransa ve İtalya arasında 1917 yılında imzalanmıştır.⁸⁰

5.1. İstanbul Antlaşması

Daha önce de bahsedildiği gibi Rusya, boğazları kontrolü altına alabilmek için çok öncelerden beri çalışmaktadır ve 1833 yılındaki Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile bunu kısmen gerçekleştirmiştir. Fakat bu durum diğer Avrupalı devletlerin karşı çıkması sonucu çok uzun sürmemiş, Rusya bu devletlerin desteği veya onayı olmadan bunu sağlayamayacağını görmüştür.

Dünyada 20. Yüzyılın başlarından itibaren meydana gelen gelişmeler ve değişimler neticesinde bu konu üzerine daha fazla mesai harcayan Rusya, amacını gerçekleştirmek için bu sefer İngiltere ve Fransa'nın desteğini elde etmeye çalışmıştır. Bu nedenle her iki devletle pazarlıklara başlamış, boğazların kendisine verilmesi karşılığında İngiltere ve Fransa'nın elde etmek istedikleri Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarında hak iddia etmeyeceğini beyan etmiştir.⁸¹ Ancak pazarlıklar bir sonuca varmadan I. Dünya Savaşı'nın başlaması yeni gelişmelerin meydana gelmesine neden olmuştur.

1915 yılında İngiliz ve Fransızların Çanakkale'ye gelerek boğazlara dayanması Rusların endişelenmesine yol açmıştır. Bunun sebebi yapılacak harekât için Rusya'ya danışılmayıp karar alındıktan sonra haber verilmesidir. Rusya haklı olarak İngiltere ve Fransa'nın İstanbul ile birlikte boğazları da ele geçirdikten sonra meseleyi oldubittiye getireceğinden ve buraları kaybedeceğinden endişe duymuştur.⁸² Ayrıca İngiltere'nin Yunanistan'ı savaşa sokma niyetiyle gerçekleştirdiği görüşmelerde boğazların da gündeme gelmesi Rusya'nın bu haklı endişesinin artmasına yol açmıştır.⁸³

⁸⁰ Olcay, O. (1981). *Sevres Andlaşmasına Doğru*. (Birinci Baskı). Ankara: S.B.F. Yayınları, 4.

⁸¹ Bilge, A. S. (1992). *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*. (Birinci Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3-4.

⁸² Melek, K. (1978). *Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası*. (Birinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 25.

⁸³ Uçarol, 2015, a.g.e., 492.

Bunun üzerine Rusya harekete geçmiş ve 4 Mart 1915'te İngiltere ile Fransa hükümetlerine İstanbul ve Boğazlar sorunda artık Rusya'nın tarihi emelleri doğrultusunda kesin olarak bir çözüme gidilmesi gerektiğini belirten bir nota göndermiştir.⁸⁴ Rusya'nın bu isteği, Osmanlı'nın diğer topraklarında hak talep etmemesi ve Boğazlar konusunda İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarının her zaman korunması koşuluyla İngiltere tarafından 12 Mart'ta, Fransa tarafından ise 10 Nisan'da gönderilen notalarla kabul edilmiştir.

Rusya bu koşulları kabul ettiğini beyan edince gizli antlaşmaların ilki olan İstanbul Antlaşması karşılıklı nota alışverişleri neticesinde gerçekleşmiştir. Böylelikle Rusya tarihi emellerini gerçekleştirmiş ve bu sefer öncekinden farklı olarak diğer devletlerin de bunu tanımasını sağlamıştır. Ancak 1917 Bolşevik Devrimi sonucu komünist yönetimin Çarlık dönemi yapılan gizli antlaşmaları yok sayması sonucu yürürlüğe girememiştir. Bu durum da başta İngiltere ve Fransa olmak üzere diğer devletlerin işine gelmiştir.

5.2. Londra Antlaşması

İtalya sömürgecilik yarışında Fransa ile ters düşmesi nedeniyle Almanya'yla yakınlaşıp anlaşmaya vararak bir bakıma İttifak bloğunun kurulmasında önemli bir rol oynamış olsa da I. Dünya Savaşı çıktığında öncelikle tarafsızlığını ilan ederek savaşa müttefiklerinin yanında katılmamıştır. Daha sonra hem Almanya hem de Rusya ile görüşmelere başlayarak pazarlıklar yapmıştır. İtilaf devletleriyle yaptığı Ağustos 1914'teki ilk görüşmelerde İtalya bir yandan askeri yardım talep ederken diğer yandan da savaşta İttifak devletlerinin üstün konumda olmasından faydalanarak yapacağı desteğin önemine binaen fazla pay talep edince görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır.⁸⁵

Bunun üzerine Eylül ayında İttifak devletlerine katılma konusunda görüşmelere başlamış ve öncelikle Avusturya sınırları içerisinde olan fakat halkı İtalyan olan bölgelerin kendisine verilmesini talep etmiştir. Yeni bir müttefik kazanmak adına Almanya'nın baskıları üzerine Avusturya bunu kabul etse de söz konusu toprakları savaştan sonra vereceğini belirtmiştir. İtalya ise buna razı olmayıp derhal istediği için bu

⁸⁴ Bıyıklıoğlu, T. (1960). "Birinci Dünya Harbinde (1914-1918) ve Mondros Mütarekesi Sıralarında (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922) Boğazlar Problemi", *Belleten*, 24(96), 5.

⁸⁵ Tolon, 2005, a.g.e., 53.

görüşmeler de olumsuz sonuçlanmıştır.⁸⁶ Mart 1915'te İtilaf devletlerinin Çanakkale cephesini açarak İstanbul'u hedef almaları İtalya'nın olası bir zaferden geri kalmayıp paylaşılacak topraklardan pay çıkarmak istemesi nedeniyle yeniden harekete geçmesine neden olmuştur.

Savaşa İtilaf devletleri yanında girmesi halinde alacağı yerler hakkındaki pazarlıkların bu sefer olumlu sonuçlanmasıyla İtalya, Fransa, Rusya ve İngiltere arasında 26 Nisan 1915 tarihinde Londra Antlaşması imzalanmıştır.⁸⁷ Antlaşma toplam 16 maddeden oluşmaktadır ve sekizinci, dokuzuncu, onuncu maddeleri İtalya'ya verilecek Osmanlı topraklarını kapsamaktadır. Bu maddelere göre İtalya Trablusgarp Savaşı sonrası geçici olarak elinde bulundurduğu Ege denizindeki adalara tamamen sahip olmuş, Uşi Antlaşması'yla Osmanlı Sultanına bırakılan Bingazi ve Derne'deki birtakım imtiyazları da geri almıştır. Ayrıca Akdeniz'deki kuvvet dengesinin sağlanmasına yönelik talepleri doğrultusunda İtalya'ya, Fransa ve İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarını göz önünde bulundurması koşuluyla Antalya ve çevresini işgal etme hakkı tanınmıştır. Bununla birlikte eğer Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması kararı alınır veya İtilaf devletlerinin çıkar bölgelerinde değişiklikler yapılması söz konusu olursa İtalya'ya çıkarlarının dikkate alınacağı garantisi verilmiştir.⁸⁸ Londra Antlaşması'yla blok değiştiren İtalya'nın aldığı yerler 3 Aralık 1917'de yayınlanan Vakit gazetesinde "İtalya'ya verilen hıyanet ücreti" şeklinde tanımlanmıştır.⁸⁹

5.3. Petrograd Protokolü

İngiltere ile Fransa Ortadoğu topraklarının paylaşılması hakkında yaptığı görüşmeler sonucunda Sykes Picot antlaşmasına varmış ve sonrasında müttefikleri Rusya'yı da bu antlaşmadan haberdar etmiştir. Rusya bu durum karşısında Trabzon'a kadar Karadeniz kıyılarıyla birlikte Erzurum, Bitlis ve Van'ın kendisine bırakılması koşuluyla anlaşmayı kabul edeceğini belirtmiştir. İngiltere ve Fransa Ortadoğu'daki

⁸⁶ Armaoğlu, 2015, a.g.e., 117.

⁸⁷ Lestien, G., Cere, R. (1966). *İki Dünya Savaşı*. (Birinci Baskı). (Çev. Önal, N.), İstanbul: Varlık Yayınları, 50.

⁸⁸ Esmer, A. Ş. (1953). *Siyasi Tarih (1919-1939)*. Ankara: S.B.F. Yayınları, 485.

⁸⁹ "İtalya'ya verilen hıyanet ücreti". (3 Aralık 1917). *Vakit gazetesi*, 2.

çıkarları adına bunu kabul etmiş ve bunun üzerine Mart 1916'da Petrograd Protokolü gerçekleşmiştir.⁹⁰

5.4. Saint Jean de Maurienne Antlaşması

İtilaf devletlerine katmasına rağmen Sykes Picot Antlaşması İtalya'nın bilgisi dışında yapılmıştır. İngiliz Başbakan Henry Asquith'in Mayıs 1916'daki bir yemekte doğu sorunları hakkında Rusya ile tam anlaşmaya varıldığını belirtmesi İtalya'da şüphe uyandırmıştır. Bunun üzerine İtalya, Londra'daki büyükelçisi vasıtasıyla İngiliz hükümetine bu konuda herhangi bir anlaşma yapıp yapılmadığını sormuş ve yapılmadığı cevabını almıştır. İtalya bu cevaptan tatmin olmayıp ısrarlarını arttırınca İngiliz hükümeti bu konu hakkında Fransa ve Rusya'nın görüşlerini almadan hareket etmek istememiş ve müttefiklerine danışmıştır.⁹¹ Neticede İtalya'nın Almanya'ya savaş ilan ederek savaşa katılması şartıyla olan biten her şeyden haberdar edileceği hakkında fikir birliğine varılmıştır. İtalya 28 Ağustos 1916'da Almanya'ya savaş ilan ederek bu şartı yerine getirmiş ve müttefiklerine savaş münasebetiyle yapılmış İtalya'nın içinde olmadığı bütün siyasi antlaşmaların tarafına bildirilmesi hakkındaki ısrarlarını sürdürmüştür.⁹²

Yoğun ısrarları sonucunda istediğini elde eden İtalya; Londra Antlaşması'yla kendisine verilen payın diğerlerinin yanında çok az olduğunu görmüş ve harekete geçmiştir. Bir yandan Bursa, Aydın, Konya illerinin güneyinin de kendisine verilmesini isteyen İtalya diğer yandan Boğazlar bölgesinde müttefiklere tanınan bütün çıkarların kendisine de tanınmasını talep etmiştir. Bunların yanında Kızıldeniz ile ilgili olacak ve Araplarla yapılacak bütün görüşmelere bir müttefik olarak kendisinin davet edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konu hakkındaki görüşmelerin sonunda İtalya, Fransa ve İngiltere 19 Nisan 1917'de Saint Jean de Maurienne Antlaşması'nı imzalamıştır. Söz konusu antlaşma ile İtalya, müttefiklerinin yaptığı antlaşmayı kabul ederek karşılığında Antalya'nın yanında İzmir, Konya ve Aydın illerini almıştır. Ayrıca bu antlaşmayla

⁹⁰ Uçarol, 2015, a.g.e., 496.

⁹¹ Tolon, 2005, a.g.e., 74.

⁹² Anderson, M. S. (1966). *Eastern Question 1774-1923: A Study in International Relations*, New York: St. Martin's Press, 403.

İngiltere ve Fransa'ya İzmir'de, İtalya'ya ise Akka, Hayfa, Mersin ve İskenderun'da serbest liman kurma hakkı verilmesi kararlaştırılmıştır.⁹³

Antlaşma her ne kadar imzalanmış olsa da içindeki bir madde nedeniyle yürürlüğe girmesi Rusya'nın onayıyla gerçekleşecektir. Fakat bu sıralarda Rusya'da Bolşevik Devrimi olunca antlaşma onaylanmamış aksine yeni hükümet tarafından deşifre edilmiştir.⁹⁴ Böylelikle sürekli ikili oynayan ve sonunda büyük bir kâr elde ettiğini düşünen İtalya için planlar tersine dönmüştür.

Bu gizli antlaşmalarda görüldüğü üzere savaş henüz devam ederken Osmanlı Devleti'nin neredeyse tamamına yakını İtilaf devletlerince paylaşılmıştır. Fakat Rusya'nın yeni komünist hükümeti Çar döneminde yapılan gizli antlaşmaları geçersiz sayarak dünya kamuoyuyla paylaşınca söz konusu antlaşmalarda bazı değişiklikler yaşanmıştır. Bu da savaş sonrasında çeşitli anlaşmazlıklara ve yeni gelişmelere neden olmuştur. Bunun en çarpıcı örneği savaşı sonlandıran Paris Barış Konferansı'nda İngiltere ve Fransa'nın, Saint Jean de Maurienne Antlaşması'nın Rusya'nın onaylamaması sebebiyle geçersiz olduğunu belirterek İtalya'ya ayrılan İzmir ve çevresini Yunanistan'a vermesidir.⁹⁵

⁹³ Uçarol, 2015, a.g.e., 496.

⁹⁴ Kent, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*. (Birinci Baskı) (Çev. Fethi, A.). İstanbul: Alfa Yayınları. (Eserin orijinali 1984'te yayımlandı), 215.

⁹⁵ Tolon, 2005, a.g.e., 86.

6. SYKES PİCOT ANTLAŞMASI: ORTADOĞU’NUN PAYLAŞILMASI

Gizli antlaşmaların birincisi Boğazlar ve çevresini Rusya’ya veren İstanbul Antlaşması, yaşanan ihtilal sonrası yeni Rus hükümeti tarafından, İtalya’nın savaş sonrası alacağı payı genişleten Saint Jean de Maurienne Antlaşması ise Rusya onaylamadığı için İngiltere ve Fransa tarafından geçersiz sayılmıştır. Bu nedenle Sykes Picot Antlaşması gizli antlaşmalar içerisindeki en önemli antlaşmadır şeklinde bir çıkarımda bulunmak yanlış sayılmaz. Ortadoğu’da bir devri sonlandırıp yeni bir devri başlatan bu önemli antlaşma uzunca bir süreç ve karşılıklı verilen notalar sonrasında gerçekleştiğinden antlaşmanın öncesine değinmek antlaşmanın kendisini ve sonraki süreci anlamada faydalı olacaktır.

6.1. Antlaşmaya Giden Süreç

Ortadoğu’yu yeni bir döneme taşıyan Sykes Picot Antlaşması önceleri Mart 1916’da İngiltere ve Fransa arasında başlayıp sonra Rusya’nın katılımıyla üç devlet arasında birkaç ay devam eden çeşitli nota ve mektup alışverişlerinden sonra imzalanmıştır. Ancak İngiltere Ortadoğu’nun paylaşılması ile ilgili hazırlıklara antlaşmanın çok daha öncesinde başlamıştır. İngiliz Dışişleri ve Savaş Bakanlıklarının henüz daha savaşın başındaki yazışmaları bize bu hazırlıkların başlangıcı hakkında ışık tutmaktadır.⁹⁶

İngiltere Başbakanı Henry Asquith, devletin çıkarları doğrultusunda Ortadoğu’ya yönelik politikalarda tavsiye ve öneriler üretmek adına “De Bunsen” adında bakanlıklar arası bir komite kurulmasına karar vermiştir. 8 Nisan 1915’te kurulan bu komitede Başbakanlık’tan, Savaş Bakanlığı’ndan, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı’ndan ve gerekli görülen dairelerden birer temsilci bulunması kararlaştırılmıştır. Komitede Savaş Bakanlığı adına Askeri Harekâtlardan sorumlu General Charles Calwell görevlendirilmiş fakat Savaş Bakanı Lord Kitchener bu bakanlık temsilcisine ek olarak Mark Sykes’ı komitede

⁹⁶ Dawn, C. E. (1973). *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism*. (First Edition). Urbana: University of Illinois Press, 54-68.

kendi özel temsilcisi olarak görevlendirmiştir. Böylelikle Mark Sykes savaş süresince İngiltere'nin Ortadoğu işlerinden sorumlu bürokrati olmuştur.⁹⁷

Mark Sykes'ın bu göreve getirilmesi elbette gelişigüzel bir karar değildir. Cambridge Üniversitesi'nde eğitim alan Sykes, bu dönemde defalarca Anadolu ve Ortadoğu'ya gelmiştir. Ayrıca bu eğitiminden sonra İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği'nde dört yıl çalışmış, daha sonra 1911 yılında Avam Kamarası'na seçilmiştir. 1914 yılında Winston Churchill'e yazdığı mektupta yerli ağa ve şeyhleri kendi etrafında toplayarak İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda ayaklandırabileceğini bu nedenle de Osmanlı Devleti'ne yönelik bir görevde bulunmak istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Lord Kitchener 1915 yılında tecrübeleri ve fikirlerinden faydalanmak üzere Ortadoğu'ya hâkim genç bir asker ve politikacı olan Mark Sykes'ı önce Savaş Bakanlığı'na almış, ardından da söz konusu komitede kendisini temsilen görevlendirmiştir.⁹⁸

Yaklaşık iki buçuk aylık bir araştırma ve çalışmanın ardından 30 Haziran'da Mark Sykes komiteye Osmanlı'nın ve Ortadoğu'nun geleceğini değerlendirmek üzere dört seçenek sunmuştur. Bunlardan ilki Osmanlı topraklarının Müttefiklerce ilhakı, ikincisi direk ilhak etmek yerine bölgeleri etki alanlarına bölmek, üçüncüsü Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumak fakat hükümeti kendilerine tabi kılmak, dördüncüsü ise devleti yarı özerk bölgelere ayırarak yerinden yönetilmesini gerçekleştirmektir. Komite, yaptığı değerlendirmeler sonucunda dördüncü seçeneği daha kolay bulduğu için onu tavsiye kararı olarak seçmiştir.⁹⁹ Bunun üzerine merkezi yönetimi zayıflatarak beş büyük özerk vilayet oluşturulmasını kararlaştıran Komite bu yerleri Suriye, Filistin, Anadolu, El Cezire (Irak) ve Ermenistan olarak belirlemiştir.¹⁰⁰

İngilizler bu bölgelerin adlarını bilinçli olarak net yerler ifade etmeyecek şekilde seçmiş ve sınırlarını da yine bilinçli bir şekilde belirlememişlerdir. Böyle bir yol izlemelerinin temel sebebiyse ileride gerçekleştirecekleri vaatlerinde belirli bir bölge adına taahhütte bulunmuş olmamaktır.¹⁰¹ Böylelikle bölgeleri çıkarları doğrultusunda o

⁹⁷ Nevakivi, J. (1969). *Britain, France and the Middle East 1914-1920*. London: Athlone Press, 13-20.

⁹⁸ Tolon, 2005, a.g.e., 55-56.

⁹⁹ Fromkin, 2016, a.g.e., 139.

¹⁰⁰ Nevakivi, 1969, a.g.e., 13-20.

¹⁰¹ Fromkin, 2016, a.g.e., 139-140.

günün şartlarında yeniden dizayn etmeleri mümkün hale gelmiştir. Bu sinsi fakat akıllıca yolun pratiğe dönmüş halinin bir örneği kendini McMahon tarafından Şerif Hüseyin'e vaat edilen bölgelerde gösterecektir.

İngiliz Hükümeti hem komitenin tavsiyelerini bölgedeki subaylara ve yetkililere aktarmak hem de bölgede incelemelerde bulunmak üzere Mark Sykes'ı doğuya göndermiştir. Seyahati sırasında Balkanlar'dan Hindistan'a kadar gezerek geniş çaplı incelemelerde bulunma fırsatı yakalayan Sykes, 1916 yılının başında ülkesine döndüğünde hükümete Araplarla ilgili meselelerin yürütüleceği ayrı bir büro açılması fikrini iletmiştir. Başbakan Asquith bunu olumlu karşılamış ve bakanlıklar arası bir konferans düzenlenerek bunun karara bağlanmasını istemiştir. Neticede Arap Bürosu kurulmuş fakat Mark Sykes'ın tavsiyesinin aksine kurumlardan ayrı olarak değil de Kahire'deki İngiliz İstihbarat Dairesi'ne bağlı bir şekilde çalışması kararlaştırılmıştır.¹⁰²

Savaşın Ortadoğu'daki seyri konusunda bahsedildiği gibi Çanakkale Cephesi'ni açarak savaşı erkenden bitireceklerine inanan İngilizler önce denizde ardından da karada aldıkları ağır yenilgiler sonucunda Çanakkale'den çekilmek zorunda kalmıştır. Düşmanlarını çok hafife aldıklarını bu nedenle evde yaptıkları hesabın cepheye uymadığını fark eden İngilizler Ortadoğu'ya ait plan ve politikalarını da yeniden gözden geçirerek farklı bir yol izleme kararı almıştır.¹⁰³ Buna sebep olan bir diğer gelişme ise Temmuz ayında Mekke Emiri Şerif Hüseyin tarafından Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'a yazılan mektuptur.

Mekke Emirliği'ne 1908 yılında Sultan II. Abdulhamid tarafından seçilen Şerif Hüseyin daha sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dini ve siyasal sebeplerle güvenmemiş bu nedenle de ilk yıllarını bölgede aşiret ittifakları kurmaya çalışarak geçirmiştir. Emirliği babadan oğula geçecek şekle getirmek için girişimlerini sürdürdüğü sırada çıkan dünya savaşıyla bu geleneksel hedefi uluslararası diplomasi sahnesinde yerini almıştır. Kişisel emellerini Osmanlı'yı destekleyerek mi yoksa dışarıdan

¹⁰² Adelson, R. (1975). *Mark Sykes: Portrait of an Amateur*. (First Edition). London: Jonathan Cape, 187.

¹⁰³ Tolon, 2005, a.g.e., 58.

destek alıp karşısına geçerek mi gerçekleştireceğine emin olamadığından¹⁰⁴ tıpkı İtalya gibi ikili oynamaya karar vermiştir.

Şerif Hüseyin bir yandan Osmanlı'nın destek taleplerini çeşitli bahaneler öne sürerek gerçekleştirmeyip onları oyalarken diğer yandan Temmuz 1915'te İngiltere ile ittifaka girme koşullarını belirttiği mektubu Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir McMahon'a göndermiştir. Böylelikle Mart 1916'ya kadar sürecek olan karşılıklı pazarlıkların yapıldığı on mektuptan oluşan Şerif Hüseyin-McMahon yazışması başlamıştır.¹⁰⁵ Kanaatimizce, Şerif Hüseyin'in bu yolu seçmesindeki neden, Osmanlı'nın yanında olduğu takdirde yalnızca babadan oğula geçecek özerk Emirlik elde edebilecek olması fakat İngiltere'yi bölgede bağımsız bir Arap devletinin oluşturulmasına ikna ederse doğrudan kendi krallığını kurabileceği ihtimalidir. Söz konusu durumu İngiltere açısından değerlendirdiğimizdeyse şüphesiz hiç hesapta yokken kendiliğinden gelen bu fırsat doğru kullanıldığı takdirde bölgedeki Araplar kolayca kendi taraflarına çekilecek ve Ortadoğu'daki Osmanlı hâkimiyeti zayıflatılırken İngiliz nüfuzu arttırılarak ülke çıkarları daha iyi korunabilecektir.

Şerif Hüseyin ilk mektubunda istediği bağımsız Arap Devleti'nin sınırlarını kuzeyde İskenderun ve İran; güneyde Umman; doğuda Basra Körfezi; batıda Bab'ül Mendeb boğazı ve Mısır'ı kapsayan bölge olarak yani kısacası Arabistan Yarımadası'nın tamamı şeklinde açıkça belirtmiştir.¹⁰⁶ Böylesine bir talep karşısında McMahon ise yukarıda bahsettiğimiz nedenden ötürü net bir şekilde bölge belirtmekten ve kesin sınırlar söylemekten kaçınmıştır. Bu nedenle yazışmalarda en problemli konu sınırlar olmuştur. Şerif Hüseyin Mısır'ın doğusundaki Arapça konuşulan tüm bölgeyi isterken McMahon kendi ülkesinin çıkarları yanında müttefiki Fransa'nın da çıkarlarını korumak adına Şam, Hama, Humus ve Halep çizgisinin batısında kalan bölge halkının tamamen Arap olmadığını bu nedenle Suriye'nin Akdeniz kıyısını teşkil eden bu bölgenin verilemeyeceğini belirtmiştir. McMahon'ın burayı konu dışı tutmasının sebebi bu bölgeyi Fransa'nın istemesidir.¹⁰⁷ Fakat Şerif Hüseyin'in bundan haberi olmadığı gibi Fransızların da bu yazışmalardan haberi yoktur. Fransızlar bu yazışmaları başladıktan ancak dört ay

¹⁰⁴ Cleveland, 2008, a.g.e., 176.

¹⁰⁵ Cleveland, 2008, a.g.e., 176.

¹⁰⁶ Kral Abdullah bin El-Hüseyin. (2009). *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?*. (Yedinci Baskı). (Çev. Özkan, H.). İstanbul: Klasik Yayınları, 96.

¹⁰⁷ Cleveland, 2008, a.g.e., 177.

sonra Kasım 1915'te İngilizlerin haber vermesiyle öğrenmiştir. Bu durum Fransızların güven kaybına yol açmış ve bölgenin geleceği hakkında müzakerelere bir an önce başlanmasında etkili rol oynamıştır.¹⁰⁸

6.2. Müzakerelerin Başlaması, Antlaşma Süreci ve Çizilen Sınırlar

İngiltere ve Fransa'nın Boğazlarla birlikte İstanbul'u alma girişimlerinin olumsuz sonuçlanması ve bu bölgenin yoğun ısrarları sonucu Rusya'ya pay edilmesi, üstüne Rusya'nın Doğu Anadolu'dan da pay istemesi, savaşa yanlarında katılması karşılığında İtalya'ya da Anadolu'dan pay verilmesi gibi gelişmeler bu iki devletin Osmanlı'nın geri kalan topraklarını paylaşmak adına harekete geçmesine neden olmuştur.¹⁰⁹ Aslında başından beri ilgilerini Ortadoğu üzerine yoğunlaştıran İngiltere ve Fransa daha fazla vakit geçirmeden bu konunun açıklığa kavuşturulması gerektiğini kararlaştırarak 23 Kasım 1915'de müzakerelere başlamıştır. Fransız heyetinin başında François Georges Picot, İngiliz heyetinin başında ise Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sir Arthur Nicolson olarak gerçekleştirilen müzakereler Aralık ayına gelindiğinde tıkanmıştır. Bunun üzerine Nicolson'ın yerine İngiliz heyetinin başına Ortadoğu görevinden yeni dönen, Lord Kitchener'in yakın çalışma arkadaşı ve De Bunsen Komitesi'ndeki özel temsilcisi Sir Mark Sykes getirilmiştir.¹¹⁰

Böylelikle 1916 yılının başlarında yeniden ivme kazanan müzakerelerde sıra toprakların paylaşılmasına geldiği vakitlerde Rus ordusu da Anadolu'da önemli başarılar elde ederek stratejik öneme sahip Erzurum'u ele geçirmiştir. Erzurum'dan geri çekilmekte olan Osmanlı birliklerini takip etmek adına üç kola ayrılan Rus ordusu kuzeyde Trabzon üzerine, merkezde Erzincan ve Sivas üzerine güneyde de Musul üzerine harekete geçmiştir.¹¹¹ Rus yayılmacılığının Ortadoğu'ya dayanması İngiltere ve Fransa'nın müzakereleri hızlandırmasına neden olmuştur

Picot başkanlığındaki Fransız heyeti Osmanlı ile daha önceleri kurduğu mali ilişkiyi ve yatırımlarını göz önünde bulundurarak kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik ve stratejik önemlerine binaen Suriye'nin tamamını, Lübnan'ı, Mersin'i, son olarak da

¹⁰⁸ Özcan, A. (1999). "Osmanlı Mülkü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 12(3-4), 299.

¹⁰⁹ Uçarol, 2015, a.g.e., 494-495.

¹¹⁰ Adelson, 1975, a.g.e., 200.

¹¹¹ Tolon, 2005, a.g.e., 62.

Çukurova ve çevresini pay almak isterken¹¹² Sykes başkanlığındaki İngiliz heyeti ise Basra-Bağdat hattı arasında kalan toprakları ve Akdeniz'e açılan Hayfa ve Akka limanlarını istemiştir. Bununla birlikte iki devlet aldıkları ortak kararlar Kerkük-Akka hattının kuzeyini Fransızların, güneyini de İngilizlerin nüfuz alanı olarak tayin etmişlerdir. Filistin hakkında netlik kazanan bir durum olmadığı için buraya uluslararası bir statü verilmiş, bahsedilen yerler dışında kalan bölgede ise bağımsız (ama İngiltere ve Fransa himayesinde) bir Arap Devleti'nin kurulması ve Kızıldeniz'in doğusundaki adaların bu Arap Devleti'ne verilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹³ 9 Mart 1916'da Petrograd'taki İngiliz ve Fransız büyükelçileri tarafından Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Sazanov'a verilen bu taslak metnin (İngiltere, Rusya'nın onayına kadar böyle adlandırmıştır.) Türkçeye çevrilmiş hali şu şekildedir:

“Gerek Arap Yarımadası gerekse Osmanlı'nın diğer bölgelerinde bulunan Arapların Türk hakimiyetine karşı duygu ve düşüncelerinin olumsuz yönde olduğu bilgisini alan ve bu bilgilerin doğruluğuna inanan İngiliz ve Fransız hükümetleri, Osmanlı Hükümetine düşman ve bu yolda ittifak olmuş hükümetlerin yanında yer almaya müsait bir Arap devletinin veya da Arap Devletler Konfederasyonu'nun oluşturulmasını mümkün görerek bunlarla müzakereler yaptılar ve konuyu ortaklaşa incelediler.

Yapılan müzakereler sonucunda aşağıda belirtilen esaslar üzerinde anlaşmaya varan İngiliz ve Fransız Hükümetleri, sonraki aşamaya geçmeden önce bu esasları Rus hükümetine bildirmek istemektedir.

1. Madde: İngiliz ve Fransız hükümetleri aşağıda gösterilen haritadaki A ve B bölgelerinde bağımsız bir Arap devleti veyahut Arap Devletler Konfederasyonu oluşturulmasını ve bu devleti himayeleri altına almayı kabul etmiştir.

Bu bölgelerde imtiyaz, borç verme, rüçhan hakları gibi konularda ve kurulacak Arap Devleti'nin talebi doğrultusunda gerçekleşecek memur ve danışman atamalarında A bölgesi için Fransız hükümeti, B bölgesi için İngiliz hükümeti özel haklara sahip olacaktır.

2. Madde: Haritada mavi ile gösterilen bölgede Fransız Hükümeti, kırmızı ile gösterilen bölgede ise İngiliz Hükümeti, Arap Devleti ile anlaşmak suretiyle, doğrudan veya dolaylı olarak istedikleri ve gerekli gördükleri şekilde bir yönetim kurma hakkında söz sahibi olacaktır.

3. Madde: Kahverengi ile gösterilen bölgede ise Rus hükümeti ile yapılacak müzakerelerden sonra ve diğer müttefiklerle Mekke Şerifinin temsilcilerinin de rızaları alınarak uluslararası bir idare oluşturulacaktır.

¹¹² Kılınçkaya, M. D. (2008). *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*. (İkinci Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 92.

¹¹³ Sazak, M. S. (1988). *Sir Mark Sykes ve 1900-1920 Arası İngiltere'nin Orta Doğu Politikasına Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 55.

4. Madde: I- Hayfa ve Akka limanları, II- A bölgesindeki Fırat ve Dicle nehirlerinden B bölgesi için su tedariki garantisi İngiltere'ye verilecektir. Bununla birlikte İngiliz hükümeti, Fransız hükümetinin rızasını almadan Kıbrıs'ı üçüncü bir devlete bırakmayacağını taahhüt etmektedir.

5. Madde: İskenderun, İngiliz ticari işleri hususunda serbest liman olacak, İngiliz malları ve gemileri hiçbir fiyat ayırımına maruz kalmayacaktır. Bu limanda veya mavi ile boyalı alandaki demiryollarında taşınan İngiliz malları ister kırmızı bölgeden gelsinler isterse de kırmızı bölgeye gitsinler transit bir şekilde geçirilecek, İngiliz mallarını doğrudan veya dolaylı şekilde zarara uğratacak hiçbir ayırım yapılmayacaktır.

Hayfa Limanı ise Fransız hükümetinin, onun himayesi altındaki ülkelerin ve sömürgelerinin serbest limanı olacak, İngilizlerin faydalandığı bütün hak ve imtiyazlardan Fransızlar da yararlanabilecektir. Bu limanda veya kahverengi ile boyalı alandaki demiryollarında taşınan Fransız malları ister mavi bölgeden gelsinler isterse de mavi bölgeye gitsinler transit bir şekilde geçirilecek, Fransız mallarını doğrudan veya dolaylı şekilde zarara uğratacak hiçbir ayırım yapılmayacaktır.

6. Madde: Fırat Vadisi boyunca uzanan ve Bağdat'ı Halep'e bağlayan bir demiryolu tamamlanana kadar ve iki hükümetin rızası sağlanana kadar Bağdat demiryolu¹¹⁴ A bölgesinde Musul'un güneyine, B bölgesinde Samara'nın kuzeyine uzatılmayacaktır.

7. Madde: İngiltere, Hayfa şehrini B bölgesine bağlayacak bir demiryolu inşası, idaresi ve tek sahibi olma hakkına sahip olacak, bu demiryolunu askeri sevkiyatta kullanabilecektir.

8. Madde: Uygulamadaki Türk gümrük tarifeleri, mavi ve kırmızı alanlarla birlikte A ve B bölgelerinde de yirmi yıl süreyle yürürlükte kalacak ve iki hükümetin ortak kararı olmaksızın gümrük vergisi arttırılmayacaktır.

Bahsi geçen bölgelerin hiçbiri arasında gümrük sınırı olmayacak, bölgeye gelen mallardan alınacak gümrük vergileri limanda toplandıktan sonra bölge idaresine teslim edilecektir.

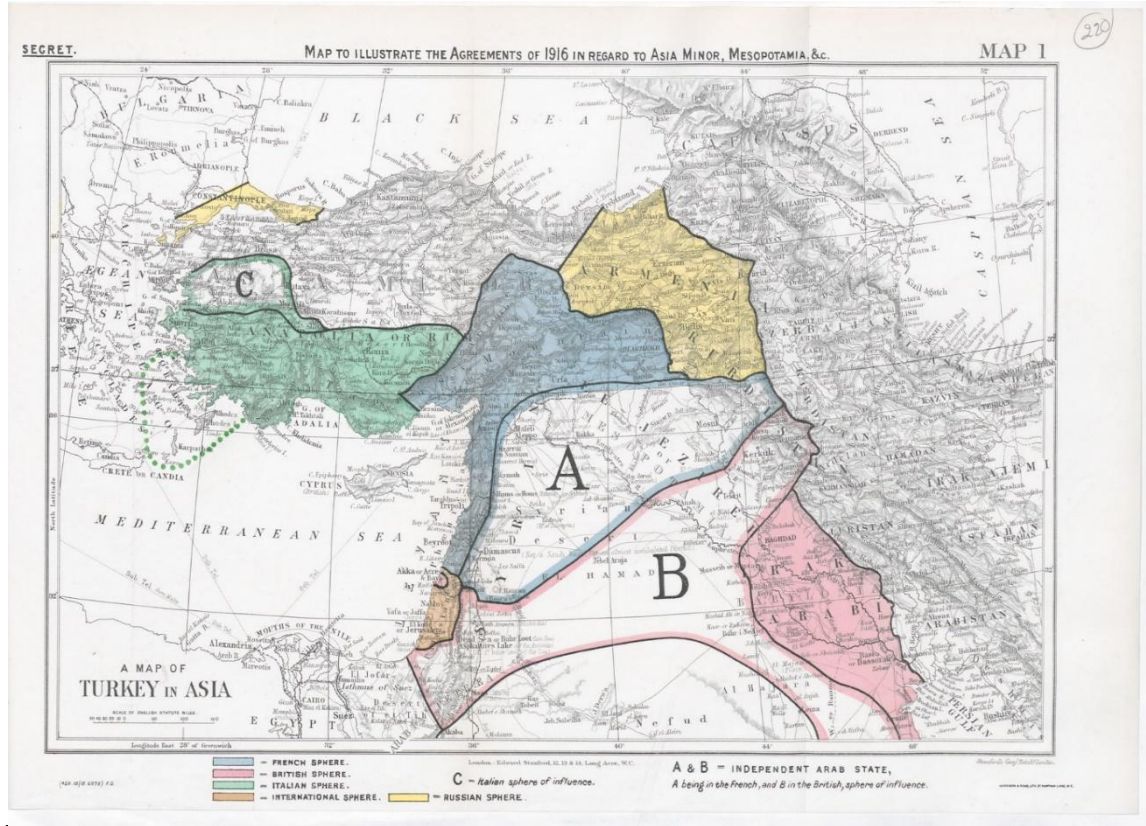
9. Madde: Fransız hükümeti hiçbir suretle mavi bölgedeki haklarını kurulacak Arap Devleti dışındaki bir güce İngiliz hükümeti ile önceden anlaşma sağlamadan vermeyecek ve bu konuda görüşmelere girmeyecektir. İngiliz hükümeti de kırmızı bölgedeki hakları üzerine aynı taahhüdü Fransız hükümetine vermektedir.

10. Madde: Arap Devleti'nin hamisi olmaları adına İngiliz ve Fransız hükümetleri Arabistan yarımadasında toprak edinmeyecek, üçüncü bir gücün toprak edinmesine de rıza göstermeyecektir. Ayrıca üçüncü bir gücün Kızıldeniz'in doğu şeridinde veya adalarında deniz üssü kurmasına da müsaade edilmeyecektir. Diğer yandan bu madde Türklerin son zamanlardaki saldırılarına binaen Aden sınırında düzenlemeler yapılmasına engel teşkil etmeyecektir.

11. Madde: Kurulacak Arap Devleti veyahut Arap Devletler Konfederasyonu'nun nihai sınırlarına ilişkin müzakerelere şimdiye kadar olduğu gibi iki hükümet adına aynı şekilde devam edilecektir.

¹¹⁴ Bahsi geçen demiryolu önceki konularda bahsedilen Almanların yapımını üstlendiği demiryoludur.

12. Madde: Bahsi geçen Arap topraklarına silah ithali konusundaki denetlemeler ve önlemler de iki hükümet tarafından değerlendirilecektir.”¹¹⁵

Harita 6.1. İngiliz aşivlerindeki Sykes Picot Antlaşması'nı gösterir harita

Yukarıda açıklanan kırmızı, mavi, kahverengi boyalı alanlar ve A-B bölgelerine ek olarak haritadaki yeşil boyalı alan İtalyan kontrolüne verilen bölgeyi, C bölgesi İtalya'nın nüfuz alanını, sarı ile boyalı alan ise Rus kontrolüne verilen bölgeyi göstermektedir.

Rus hükümetinin de katılmasıyla başlayan üçlü müzakerelerde Rusya, müttefiklerinin aldığı paylar karşısında kendi payının az olduğunu belirterek Erzurum, Van, Bitlis, Muş, Siirt, Trabzon ve Trabzon'dan sonra tespit edilecek bir yere kadar Karadeniz kıyılarını da talep etmiştir. Bunun karşılığında Fransa'nın da Kayseri, Aladağ, Zara, Akdağ, Eğin ve Harput arasındaki bölgeyi pay almasını kabul edeceğini belirtmiştir.¹¹⁶ Fransa aynı gün Petrograd'taki büyükelçisi vasıtasıyla Rus Dışişleri Bakanı'na verdiği notada Rusya'nın sunduğu teklifi kabul ettiğini belirtmiştir.¹¹⁷

¹¹⁵ Şahin, İ., Şahin, C., Şükür, İ. (2015). "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", *International Journal of Social Science*, 8 (38), 260-261.

¹¹⁶ Özcan, 1999, a.g.m., 299.

¹¹⁷ Shorrok, W. (1976). *French Imperialism in the Middle East: The Failure of Policy in Syria and Lebanon (1900-1914)*. Madison: The University of Wisconsin Press, 167.

Fransa'nın alacağı payın Akdeniz'den İran sınırlarına kadar olmasını, burada oluşacak Fransız duvarıyla Rusya'nın Akdeniz'e inerek kendisiyle komşu olmasını önlemek amacıyla bilerek kurgulayan İngiltere¹¹⁸, Fransa'nın payının Rusya teklifi neticesinde artmasıyla daha da memnun olmuştur. Müzakerelerden sonra karşılıklı nota alışverişleriyle son tekliflerin ve şartların da onaylanmasıyla “Ortadoğu haritasının ana hatlarını” ortaya koyan¹¹⁹ Sykes Picot Antlaşması henüz savaş devam ederken Ekim 1916'da imzalanmıştır. İngiltere Askeri İstihbarat Şefinin “halen ayakta duran bir devletin sınırlarını paylaşıyoruz”¹²⁰ özeleştirisi bu antlaşmanın durumunu gözler önüne sermektedir.

¹¹⁸ Aydın, D. (2006). *Musul'un İngilizler Tarafından İşgalinin Türk Basınına Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 75-76.

¹¹⁹ Gresh, A., Vidal, D. (1991). *Ortadoğu: Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*. (Çev. Türe, H.). İstanbul: Alan Yayıncılık, 33.

¹²⁰ Barr, J. (2016). *Kırmızı Çizgi Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi*. (Birinci Baskı). (Çev. Gürsoy, E. C.). İstanbul: Pegasus Yayınları. (Eserin orijinali 2012'de yayımlandı), 42.

7. SUNİ SINIRLARDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLERDE MEZHEP FAKTÖRÜ: SURIYE ÖRNEĞİ

7.1. Haritalar Eşliğinde Suni Sınırlarda Meydana Gelen Değişiklikler

I. Dünya Savaşı devam ederken Ortadoğu'yu paylaşmak için imzalanan Sykes Picot Antlaşması ile oluşturulan sınırlarda günümüze kadar birçok değişiklik yaşanmıştır. Çalışmanın konusu Suriye'de yaşanan sınır değişiklikleri ile sınırlı tutulduğundan söz konusu değişikliklere neden olan siyasi gelişmeler detaya inilmeden bahsedilecek ve bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan sınırlar haritalarla desteklenecektir.

7.1.1. Bağımsızlığın İlk Adımı: Suriye Arap Krallığı (1920)

19. Yüzyıldan itibaren Suriyeli Araplar, Avrupa ve Amerika'da aldıkları eğitimler sonucunda Arap dili, edebiyatı ve tarihi üzerine çalışmalara başlayınca Arap milliyetçiliği fikri yeşermiş ve bu dönemlerde Osmanlı'dan ademi merkeziyetçi reformlar talep edilmiştir. Böylelikle siyasi faaliyetlere de başlayan bu gruplardan bazıları yeraltına inerek bağımsızlık için çalışmalara başlamıştır. Bu ilk gizli cemiyetlerden en önemlisi aralarında Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal'ın da olduğu "el Cemiyye el Arabiyye el Fetat"tır.¹²¹

Bu bağımsızlığa imkân sağlayacak gelişmeler ise Şerif Hüseyin ve İngilizler tarafından başlatılmıştır. Osmanlı'ya isyan karşılığında İngilizlerden bağımsız bir devlet sözü alan Şerif Hüseyin, oğulları liderliğindeki Hicaz kabileleriyle Haziran 1916'da isyan başlatmıştır. Ekim 1918'de ise Osmanlı birliklerinin Şam'dan çekilmesi üzerine Faysal bin Hüseyin liderliğindeki isyancılar şehre girmiştir. Faysal kısa zamanda Fransız birliklerinin olduğu sahil kesimi hariç bütün Suriye'yi kontrolü altına alarak fiili bağımsızlığı başlatmıştır.¹²²

Bağımsız bir Arap devleti Fransa'nın bölgedeki emellerini ve payını tehlikeye soktuğundan Fransızlar bu harekete şiddetle karşı çıkınca İngilizler olaya müdahil olmuştur. Zira İngiltere bir yandan Araplara bağımsız devlet sözü verirken diğer yandan

¹²¹ Okur, M. A. (2009). "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 138.

¹²² Zeine, Z. N. (1977). *Struggle for Arab Independence: Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*. (Second Edition). New York: Caravan Books, 25.

müttefikleri Fransa ile Sykes Picot Antlaşması'nı yaparak bölgeyi paylaşmıştır. Tarafların karşılıklı anlaşması adına İngilizlerin talebiyle toplanan Ocak 1919'daki Paris Barış Konferansı'nda Emir Faysal bağımsızlıklarının tanınması yönündeki taleplerini iletmış fakat bu talepler diğer devletler nezdinde karşılık bulmamıştır.¹²³

İtilaf devletlerinin asıl niyetinin bağımsız bir Arap devletinden ziyade bu toprakları parçalayıp sömürgeleştirmek olduğunu gören Emir Faysal¹²⁴, Suriye'ye döndükten sonra bu durumu destekçilerine aktarmış ve bunun önüne geçebilmek adına 120 üyenin katılımıyla 2 Temmuz 1919'da Şam'da Genel Suriye Kongresi'ni toplamıştır. Kongrede, Emir Faysal Suriye Krallığına, kardeşi Emir Abdullah da Irak Krallığına aday gösterilmiş fakat o dönemde bunu uygulamaya geçirmek mümkün olmamıştır. Mart 1920'ye gelindiğinde ise yeniden bir eşraf kongresi toplanmış ve bu sefer Emir Faysal'ın, Filistin ve Lübnan'ı da içine alan Suriye Krallığı'nın başına getirildiği dünyaya ilan edilmiştir.¹²⁵

Harita 7.1. Suriye Arap Krallığı

¹²³ Demir, Ş. (2011). "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Terature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), 695.

¹²⁴ Metintaş, M. Y. (2019). "Suriye Coğrafyasında 1919-1921 Döneminde Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye-Fransa İlişkileri", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 82.

¹²⁵ Şahin, T. Y. (2009). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. (İkinci Baskı). Ankara: Barış Kitap, 16-17.

Fransızların bölgedeki etkinliğini azaltması nedeniyle İngiltere her ne kadar bu duruma baştan ılımlı yaklaşmışsa da Fransa ilk andan itibaren şiddetle karşı çıkarak tepkisini göstermiştir. Nisan 1920'deki San Remo Konferansı'nda alınan karar neticesinde harekete geçen Fransa, Temmuz 1920'de Şam'a girerek Krallığa son vermiştir. Böylelikle Faysal'ın Krallığı'nın ömrü ilanından itibaren yalnızca dört aydan biraz fazla sürmüştür. Bunun üzerine Avrupa'ya kaçan Faysal İngilizlerin kendisini 1921 yılında Irak Kralı yapmasına kadar orada kalmıştır.¹²⁶

7.1.2. Fransız Manda Otoritesi Altında Suriye (1920-1946)

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson'ın Ocak 1918'de dünya kamuoyuyla paylaştığı prensipler çerçevesinde Ortadoğu'yu sömürgeleştiremeyeceğini gören İtilaf devletleri bunun kılıfını hazırlamak adına Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda toplanmış ve Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. maddesi çerçevesinde eski Osmanlı topraklarında oluşturulacak yeni devletleri bağımsızlığa hazırlamak adına himaye altına alacakları manda rejimi fikrini ortaya atmışlardır.¹²⁷

Sömürgeci devletlerin çıkarlarına uygun bir şekilde sadece eski sisteme yapılan isim değişikliği çerçevesinde alınan kararlar neticesinde Suriye ve Lübnan Fransız mandasına, Irak ile birlikte Ürdün ve Filistin de Suriye'den ayrılarak İngiliz mandasına bırakılmıştır.¹²⁸ Bunun üzerine Fransız ordusu Beyrut'tan harekete geçerek Şam'a doğru ilerlemeye başlamış, Faysal'ın kısıtlı askeri gücü bu ilerleyişin önüne geçemeyince Şam 25 Temmuz 1920'de Fransızların eline geçmiştir.

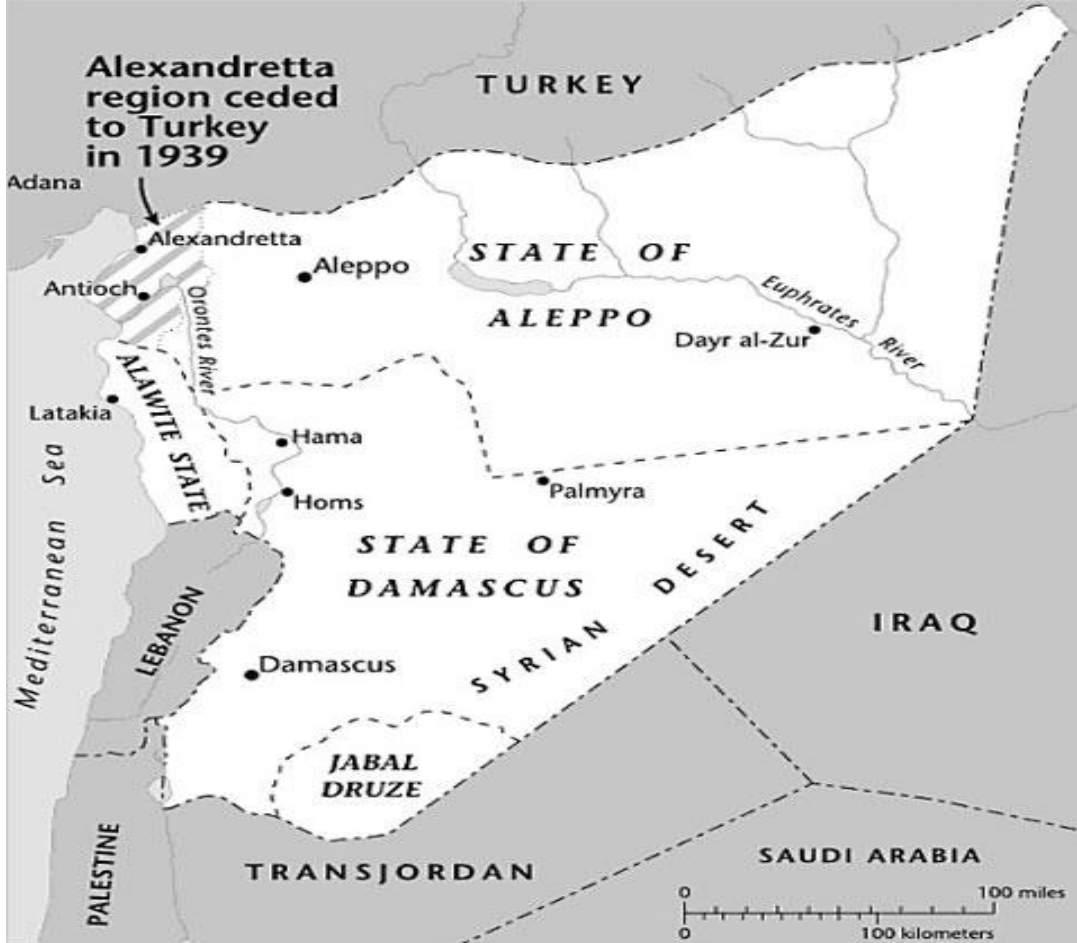
Suriye'de kontrolü ele geçiren Fransa, yönetim kademelerine de kendi vatandaşlarını getirmiş ülkede doğrudan bir yönetim uygulamaya koyarak yerli halkı bürokrasiden uzaklaştırmıştır. Ayrıca Lübnan'ı Suriye'den ayırarak müstakil bir devlet olarak ortaya çıkaran Fransa, Suriye'de ise "böl-yönet" politikası çerçevesinde mezhep kökenli çeşitli eyaletler ortaya çıkarmıştır. Bunlar; kuzeyde Halep, güneyde Şam, onun da güneyinde Cebel-i Dürzi ve batıda Alevi eyaletleridir. Kuzeybatıdaki İskenderun Sancağı

¹²⁶ Saray, M. (2006). *Türkiye ve Yakın Komşuları*. (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 78.

¹²⁷ Commins, D. (2004). *Historical Dictionary of Syria*. (Second Edition). Lanham: Scarecrow Press, 113.

¹²⁸ Şahin, T. Y. (2011). "Suriye'de Baas Yönetimi", *Mülkiye*, 35(272), 104.

ise bu eyaletlerden ayrı tutularak özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Fransa 1925 yılına gelindiğinde Halep ve Şam eyaletlerini “Suriye Devleti” adı altında birleştirme kararı almıştır.¹²⁹

Harita 7.2. Fransız Mandasında Suriye (1920ler)

Suriye’deki bu ayrıştırma politikası ve suni devletler Fransız yönetimine karşı ayaklanmaları da beraberinde getirmiştir. Bu ayaklanmalar Fransa tarafından kanlı bir şekilde bastırılrsa da¹³⁰ gün geçtikçe artan tepkiler sonucunda yerel halkı yatıştırmak adına 1926 yılında Lübnan’a, 1930 yılında ise Suriye’ye Fransız mandasında kalma şartıyla “sözde bağımsızlık” verilmiştir.¹³¹ Bu sözde bağımsızlık gelişimi tam anlamıyla bir bağımsızlık isteyen Suriyeli Arap milliyetçilerini memnun edememiştir. Tam bağımsızlık

¹²⁹ Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. (Birinci Baskı) İstanbul: Alfa Yayınları, 163; Şahin, 2009, a.g.e., 17-18.

¹³⁰ Thompson, E. (1999). *Colonial Citizens: Republican Right, Paternal Privilege and Gender in French Syria and Lebanon*. (First Edition). New York: Columbia University Press, 48.

¹³¹ Alpaslan, S., Kaştan, Y. (2020). “Suriye’deki Arap Milliyetçilerin Fransızlara Karşı Bağımsızlık Mücadelesi (1920-1946)”, *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 2(1), 430.

adına 1936 yılında genel bir grev gerçekleşse de Fransa bu grevi şiddet ve kanla bastırmıştır. Ancak İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Nazi Almanya'sının Ortadoğu'da yürüttüğü Fransa aleyhindeki propagandalar ve Fransa'nın Almanya'yı yükselen bir tehdit olarak görmesi nedeniyle dikkatini Avrupa'ya yoğunlaştırması gibi çeşitli etmenler sonucunda Fransa'nın Suriye politikasında değişiklikler yaşanarak bağımsızlık adına tavizler verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Fransa ve Suriye arasında 1936 yılında imzalanan antlaşmayla manda yönetiminin 3 yıl içerisinde sona erdirilerek Alevi ve Dürzi eyaletlerinin de Suriye'ye katılmasıyla Suriye'nin bağımsızlığına kavuşması kararlaştırılmıştır. Fakat Fransa'nın Suriye'den tam anlamıyla çekilmek istemeyip işi yokuşa sürmesi nedeniyle iki devletin askeri ittifak kurması gündeme getirilerek antlaşmayla Fransa'ya Suriye'de askeri üsler kurma ve 5 yıl süreyle asker bulundurma hakkı verilmiştir.¹³² Söz konusu olan antlaşma Suriye Meclisi tarafından kabul edilse de Fransa Meclisi tarafından diğer manda bölgelerinde sorunlar çıkarabileceği gerekçesiyle imzalanmamış bu nedenle de yürürlüğe girememiştir.¹³³

1937 yılı Suriye'de bağımsızlığa giden süreçte önemli gelişmelere sahne olmuştur. Milliyetçi Cephe öncülüğünde Suriye'de siyasi birliğin sağlanması adına gelen yoğun talepler doğrultusunda Fransızlar Alevilere verilen Lazkiye eyaletiyle Dürzîlere verilen Cebel-i Dürzî eyaletini merkezi Suriye hükümetine bağlamış bununla birlikte yerel yönetimlerde bulunan birçok yetkinin de Suriye hükümetine devredilmesini kabul etmiştir.¹³⁴

İlerleyen süreçte Hatay'ın Suriye'den ayrılması ve yeni bir dünya savaşının başlaması bölgedeki karışıklıkları arttırmıştır. Fransa'nın 1940 yılındaki işgaliyle başa gelen Nazi destekli Vichy hükümeti Suriye'ye yeni yüksek komiser göndermiş fakat bu yeni hükümetin birlikleri İngilizlerin desteğiyle Özgür Fransa ordusu tarafından yenilgiye uğratılınca kontrol yeniden Özgür Fransız otoritesine geçmiştir. Özgür Fransız birliklerinin başındaki isim olan De Gaulle bölgede destek kazanmak adına bağımsızlık sözü vermiş

¹³² Çelikkol, A. O. (2015). *İçimizdeki Komşu Suriye*. (Birinci Baskı). İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 17.

¹³³ Kodaz, Y. (2016). "Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35(59), 213.

¹³⁴ Longrigg, S. H. (1972). *Syria and Lebanon Under French Mandate*. New York: Octagon Books, 230-233.

fakat manda yönetimini resmen sonlandırmadaki yetkili merciin Fransız hükümeti olduğunun da altını çizmiştir.¹³⁵

1943 yılında Suriye’de yapılan seçimleri Milliyetçi Cephe kazanmıştır. Şükrü el-Kuvvetli’nin başkanlığındaki yeni Suriye Hükümeti, yoğun çabalar sonucunda manda otoritesi altına girilen tarihten itibaren Fransızların kontrolüne verilen gümrük işleri, vergi denetimleri, şirket imtiyazları, kabilelerin denetimi gibi çeşitli idari dairelerden 14’ünü yeniden ele geçirmiştir. Böylelikle Fransızların kontrolünde kalan kısım yalnızca eğitim hizmetleri, güvenlik, sosyal ve kültürel işlerin daireleri olmuştur.¹³⁶

1944 yılına gelindiğinde Fransa’nın yoğun muhalefet ve itirazlarına rağmen Sovyetler Birliği ve ABD, 1945 yılında ise İngiltere, Suriye ve Lübnan’ın bağımsızlıklarını tanımıştır. Bu durumla birlikte artan baskılara daha fazla direnemeyen Fransa, 17 Nisan 1946’da bütün birliklerini Suriye’den geri çekerek manda yönetimini sonlandırma kararı almıştır.¹³⁷

7.1.3. Hatay’ın Suriye’den Ayrılması (1938)

Fransa ve Suriye hükümetleri önceki başlıkta bahsi geçen 1936 yılındaki Suriye’nin bağımsızlık antlaşmasını müzakere ederken Türkiye, Hatay’daki durumun tekrardan gözden geçirilmesi talebinde bulunmuş ve bunun sonucunda Hatay konusu Milletler Cemiyeti’ne taşınmıştır. Cemiyet, Türkiye’nin yoğun çabaları sonucunda Hatay’ın Suriye’den tamamen ayrılarak kendi kendini idare eden devlet olması kararına varınca 1938 yılı Eylül ayında bağımsız Hatay Devleti kurulmuştur.¹³⁸

¹³⁵ Shambrook, P. A. (1998). *French Imperialism in Syria 1927-1936*. Reading: Ithaca Press, 262-263.

¹³⁶ Alpaslan, Kaştan, 2020, a.g.m., 432.

¹³⁷ Yılmaz, T., Şahin, M. (2004). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. (Birinci Baskı). Ankara: Barış Platin Kitabevi, 27.

¹³⁸ Gönlübol, M., Sar, C. (1996). “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, Gönlübol, M. (Editör). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Dokuzuncu Baskı. Ankara: S.B.F. Yayınları, 133.

Harita 7.3. Hatay Devleti (1938)

Türkiye, Hatay'ın bağımsızlığını kazandığı bu süreçte aktif rol oynamış ve sonrasında girişimlerini bir adım daha ileri götürerek Fransa ile doğrudan görüşmeler gerçekleştirmiş, bu görüşmeler neticesinde de taraflar Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı konusunda 13 Temmuz 1939'da anlaşmaya varmıştır.¹³⁹ Böylelikle Hatay Devleti, bağımsızlığından henüz bir yıl bile geçmeden Türkiye'nin başarılı politikasıyla Türkiye topraklarına katılmıştır.

7.1.4. Suriye Arap Cumhuriyeti (1946-1958)

Fransa'nın askerlerini çekerek manda rejimine son vermesiyle Suriye bağımsızlığına kavuşsa da bu bağımsızlık barış, huzur ve düzen getirmekten ziyade ülkeyi ardı kesilmeyen bir istikrarsızlığa sürüklemiştir.¹⁴⁰ Şüphesiz ki bu durumun en önemli sebepleri ülkenin demokrasi tecrübesi ve kurumsallıktan yoksunluğu olduğu kadar farklı etnik ve mezhepten kesimlerin ortak çıkarlar üzerinde hareket etmekten ziyade kendi azınlık çıkarlarını benimsemeleridir.

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından art arda gerçekleşen askeri darbeler zinciri bunun göstergesidir. Sosyal ve siyasal yaşamın radikal değişikliklere uğrayıp ordunun siyasileşmesiyle sonuçlanan darbelerin ilki Mart 1949'da Sünni General Hüsnü Zaim tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁴¹ İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan savaşta Arap Devletleri yenilgiye uğramış ve bu yenilgi sonucunda Suriye'de

¹³⁹ Okur, 2009, a.g.m., 150.

¹⁴⁰ Özdemir, Ç. (2016). "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler Mi?", *Bilgi*, (33), 85.

¹⁴¹ Akdemir, S. (2000). "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", *Avrasya Dosyası Dergisi*, 6(1), 211-213.

ordu ile hükümet arasında tansiyon yükselmiştir. Yenilgiden hükümeti sorumlu tutan Zaim; İngiltere, Fransa ve ABD'nin desteğiyle askeri darbeyi yapmıştır.¹⁴² Bu darbe yönetimi uzun soluklu olmamış, üzerinden henüz beş ay gibi kısa bir süre geçtiğindeyse ikinci bir darbe yaşanmıştır.

14 Ağustos 1949'da Sami Hınnavi liderliğinde gerçekleşen darbeyle Hüsnü Zaim yönetimden uzaklaştırılmış ve seçimlerin yeniden yapılmasına olanak sağlanmıştır. Ancak bu durum artık Suriye'deki siyasi yaşamın arka planında ordunun bulunduğu gerçeğini de gözler önüne sermiştir.¹⁴³ Zira bu darbeden dört ay sonra aralık ayında ise Edip Çiçekli, Hınnavi'ye karşı bir darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir. Böylelikle 9-10 ay gibi kısa bir sürede üç askeri darbenin gerçekleşmesiyle yönetim üç kez el değiştirmiştir.

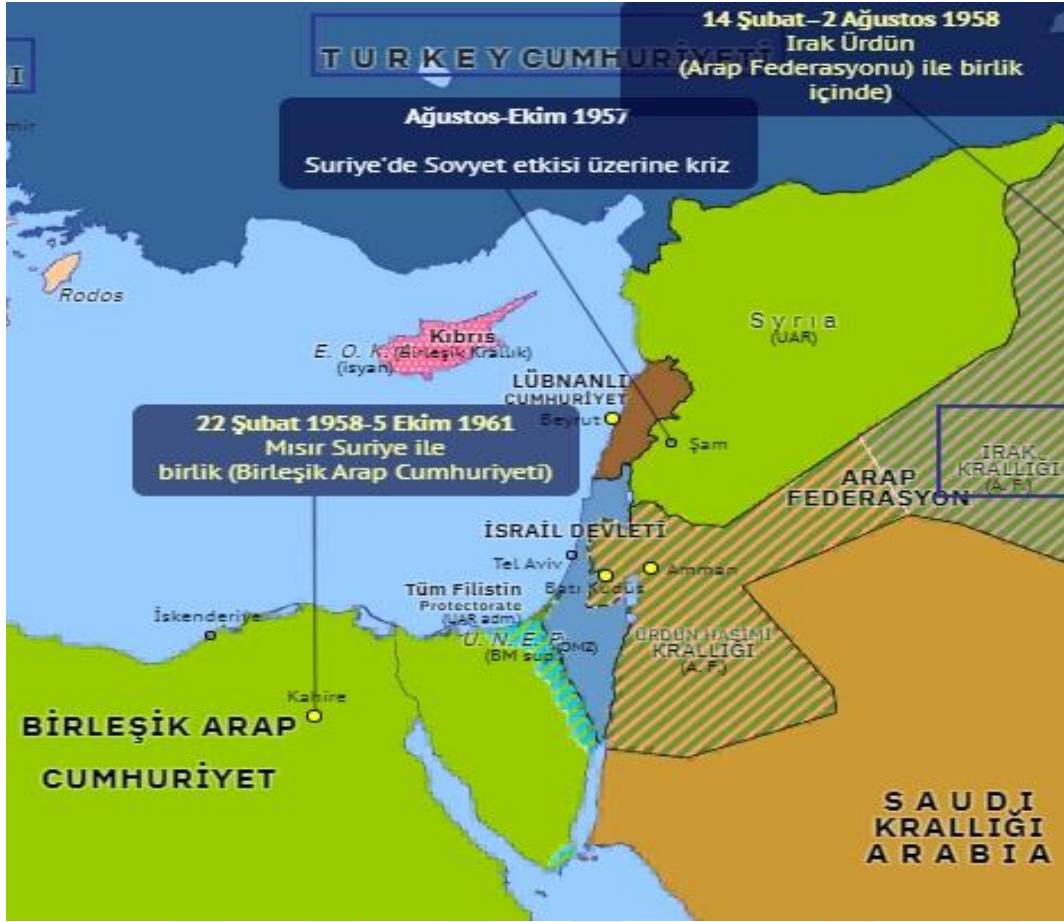
Önceki kısa süreli darbe yönetimlerinin aksine Çiçekli o sıkıntılı dönemde dört yıl kadar yönetimde kalabilmeyi başarmıştır. 25 Şubat 1954'te Çiçekli'nin yönetimden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan darbenin ardından devlet başkanlığına Şükrü el-Kuvvetli seçilerek sivil yönetim iş başına getirilmiştir. Gerçekleşen bu darbede ileride yönetime gelecek olan Baas Partisi¹⁴⁴ önemli bir rol oynamıştır.¹⁴⁵

¹⁴² Dağ, A. E. (2013). *Suriye Bilad-ı Sam'ın Hazin Öyküsü*. (İkinci Baskı). İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı Yayınları, 25.

¹⁴³ Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Birey Yayıncılık, 184.

¹⁴⁴ 1943 yılında 'Arap Yeniden Diriliş Partisi' adıyla Hristiyan Mişel Eflak ve Sünni Selahaddin Bitar'ın kurdukları Baas Partisi Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmi ideolojilerini benimsemektedir. Geniş bilgi için, Abu Jaber, K. (1970). *Arap Baas Sosyalist Partisi*. (Çev. Ersoy, A.). Ankara: Altıok Matbaası.

¹⁴⁵ Şentürk, D. (2003). *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları, 152.

Harita 7.5. Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-1961)

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin büyük umutlarla kurulmasından itibaren çok kısa süre içerisinde ciddi sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Lider Nasır, ithalatı devletleştirmiş, üst düzey bürokrasi görevlerinin çoğuna Mısırlıları atamış ve büyük destek gördüğü Baas Partisi de dahil olmak üzere Suriye'deki bütün siyasi partileri tasfiye ederek ülkenin kontrolünü tamamıyla eline almaya çalışmıştır. Bu durum da kendisine karşı muhalefetin oluşmasına neden olmuştur.¹⁴⁷

Sorunların çözüme kavuşmayıp daha da büyümesi Suriye kanadında birlikten ayrılma çağrılarını gündeme getirmiş ve neticede Şamlı Sünni Albaylar, Kerim el-Nahlavi liderliğinde askeri darbeyi gerçekleştirerek Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrıldığını açıklamıştır. Yönetimi ele geçiren albaylar daha öncekilerin yaptığı gibi kendi

¹⁴⁷ İnce, 2017, a.g.m., 271.

mezhep ve bölgelerinden subayları stratejik noktalara getirmiş¹⁴⁸ ve böylelikle zaten kırılğan bir yapıdaki Suriye için yeni kriz ve darbeler dönemine zemin hazırlanmıştır.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmasıyla Suriye'nin önceki sınırları 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı olarak da bilinen Arap-İsrail Savaşı'na kadar değişmemiştir.

7.1.6 Golan Tepeleri'nin Durumu

Suriye'nin güneybatı İsrail'in ise kuzeydoğu sınırlarındaki Golan Tepeleri iki ülke açısından da stratejik konumu itibariyle çok büyük bir öneme sahiptir. İsrail ve Suriye güçlerinin yaşadığı sınır çatışmalarının yoğunlaşması ve bu çatışmalarda 5 Suriye uçağının düşürülmesi bölgedeki gerilimi tırmandırmıştır. Suriye, Mısır'dan yardım istemiş bunun üzerine Mısır askeri birliklerini Sina Çölü'ne hareket ettirmiştir. Ürdün de bu olaya Mısır'la yaptığı savunma antlaşmasıyla müdahil olmuştur.

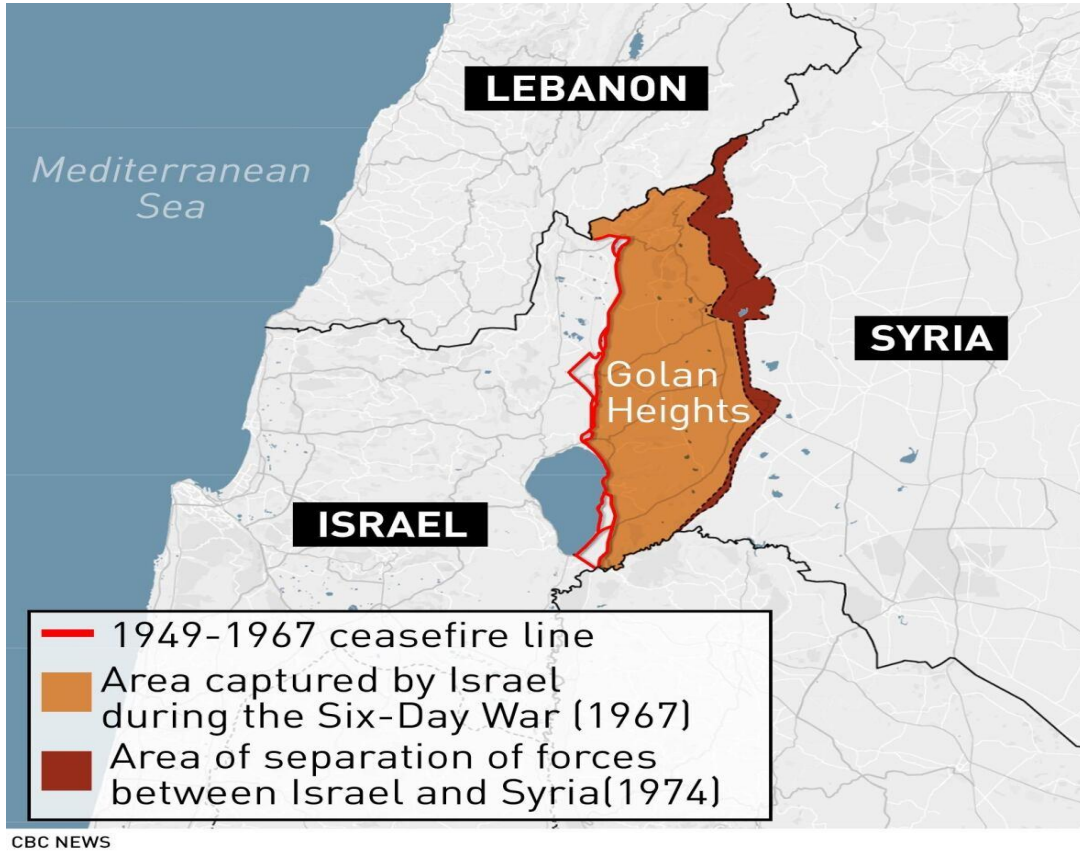
5 Haziran 1967 sabahı başlayan Üçüncü Arap-İsrail Savaşı, altı gün sürmesi nedeniyle “Altı Gün Savaşı” olarak da bilinmektedir. İsrail bu savaşta rakiplerini büyük bir hezimete uğratmış ve Ürdün'den Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü, Mısır'dan Gazze ve tüm Sina Yarımadası'nı, Suriye'den ise Golan Tepeleri'ni ele geçirerek sınırlarını bir hayli genişletmiştir.

Kaybedilen toprakları geri kazanmanın planlarını yapan Arap devletleri önceki savaştan aldıkları ders ile bu sefer çok gizli bir şekilde yürüttükleri görüşmeler neticesinde aldıkları ortak karar ile 6 Ekim 1973'te ani bir saldırı başlatarak İsrail'i kısaç altına almak istemişler ve ilk çatışmalarda başarı göstermişlerdir. Durumun ciddiyetini fark eden İsrail derhal ABD'den yardım istemiş ve Sina Yarımadası'nda Mısır'ın, Golan Tepeleri'nde de Suriye'nin ilerleyişini durdurmuştur.

Karşı saldırıya geçen İsrail Kahire'ye doğru ilerlerken Mısır'ın ani bir kararla müttefikine danışmadan ateşkes antlaşması imzalaması Suriye'nin yalnız kalmasına yol açmış ve bunun neticesinde Suriye ateşkes çağrısında bulunmak zorunda kalmıştır. Savaşı kaybetse de Suriye yaptığı ateşkes ile kazanımlar elde etmeyi başarmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger aracılığıyla gerçekleşen görüşmelerde “toprak karşılığı barış”

¹⁴⁸ Van Dam, N. (2000). *Suriye'de İktidar Mücadelesi*. (Birinci Baskı). (Çev. İdiz, S., Çalkavık, A. F). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1979'da yayımlandı), 60-62.

ilkesi doğrultusunda 31 Mayıs 1974'te yapılan barış antlaşmasında İsrail, 1967 yılında işgal ettiği Kuneitra şehrini Suriye'ye bırakmıştır.¹⁴⁹ Savaşlar ve antlaşma neticesinde oluşan sınırlar aşağıdaki haritada görüldüğü gibi şekillenmiştir. Kırmızı çizgi 1949-1967 ateşkes dönemindeki sınırları, krem renk İsrail'in 1967 savaşıyla işgal ettiği alanı, bordo renk ise 1974 Barış Antlaşması neticesinde İsrail'in geri çekildiği, iki ülke arasında Birleşmiş Milletler (BM) gözetimine bırakılan tampon bölgeyi göstermektedir.

Harita 7.6. Golan Tepeleri bölgesi sınır değişiklikleri

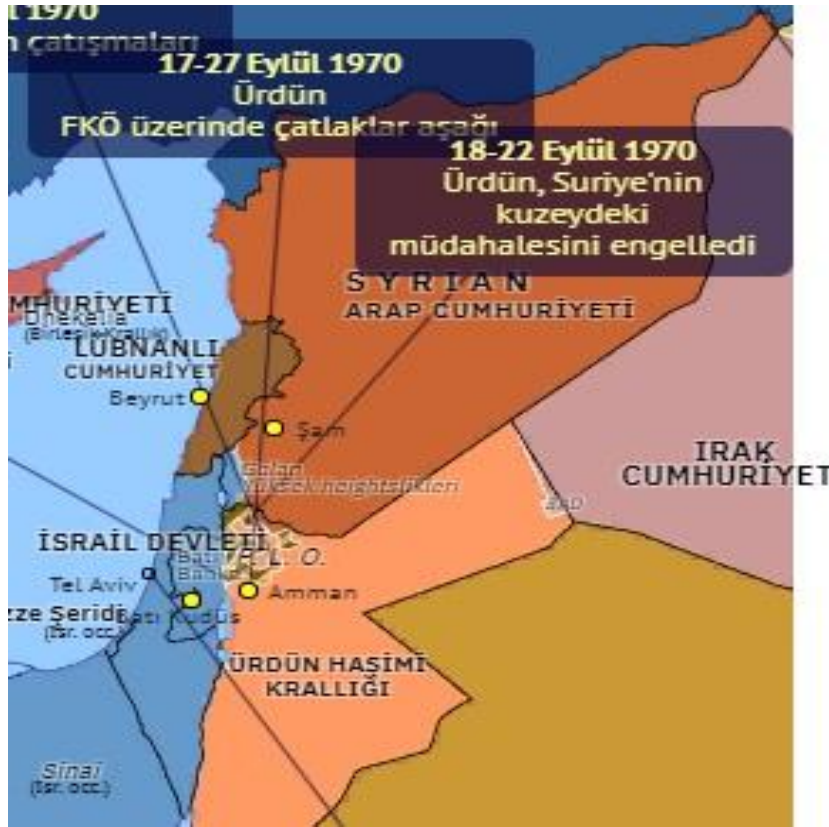
7.1.7. Ürdün Sınırı

1970 yılı Suriye'nin güneydoğu sınırlarında hareketli zamanların yaşandığı bir yıl olmuştur. Topraklarını kaybetmiş Filistinlilerin çoğunun Ürdün'e göçerek bir müddet sonra mücadelelerini buradan yürütmesi sonucunda Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) ülkesinde etkinliğini arttırması Ürdün Kralı Abdullah'ı rahatsız etmeye başlamıştır. 1970'in Eylül ayında Filistinliler Kral'a karşı isyana kalkışınca, Kral da FKÖ'ye bağlı

¹⁴⁹ Dağ, 2013, a.g.m., 48.

gerillaların bulunduğu kamplara saldırı emrini vermiş böylelikle binlerce insanın öldüğü ve iç savaşa dönüşen “Kara Eylül” olayı gerçekleşmiştir.

Suriye’de lider Salah Cedit bu durumdan faydalanmak ve Filistinlilere yardım etmek adına Ürdün topraklarına yaklaşık 200 tanktan oluşan kara birliklerini göndermiştir. Kara birliklerine gerekli olan hava desteği ise dönemim Genelkurmay Başkanı Hafız Esad tarafından gönderilmemiştir.¹⁵⁰ Bu durum Suriye yönetimindeki iki önemli söz sahibinin arasının açılmasına neden olduğu gibi Ürdün kuvvetlerinin Suriye birliklerini kolayca geri püskürtmesine yol açmıştır.

Harita 7.7. Suriye'nin Ürdün sınırındaki girişimi (1970)

7.1.8. Lübnan Sınırı

Fransa bölgeyi manda otoritesiyle hakimiyeti altına aldığı anda öncelikle Lübnan'ı Suriye'den ayırarak ayrı bir devlet haline getirmiştir. Manda otoritesinin sonlanmasıyla bölgeden çekildiğinde ise geride bilinçli olarak din ve mezhep farklılıklarının hâkim olduğu istikrarsız bir siyasi yapı bırakmıştır. Bu bağlamda ülkede cumhurbaşkanı

¹⁵⁰ Dağ, 2013, a.g.m., 33.

Hristiyanlardan, başbakan Sünnilerden, meclis başkanı ise Şiilerden seçilmektedir.¹⁵¹ Lübnan'ın demografik yapısının çeşitliliğiyle birlikte bu siyasi yapı şüphesiz çeşitli krizlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Filistinli göçmenlerden önce neredeyse yarı yarıya olan Müslüman-Hristiyan nüfus oranı bu göçlerle Müslümanlar lehine bozulmaya başlamıştır. 1971 yılında FKÖ, Ürdün'den çıkmak zorunda kaldığında yeni adresini Lübnan olarak belirleyince ülkedeki Sünni nüfusun kısa süredeki artışı zaten hassas bir denge üzerine kurulu siyasi yapının bozulacağı endişesiyle Hristiyan ve Şii toplumunda büyük bir rahatsızlık yaratmıştır.¹⁵² Bu rahatsızlıklar ilerleyen süreçte Filistinli gerillalar ve Hristiyanlar arasında çatışmalara neden olmuş, gün geçtikçe artan çatışmalar da ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Bu bağlamda Hristiyan Marunîler ile Müslüman Araplar arasındaki iktidar mücadelesinin zaten ülkenin bağımsızlığından beri süregeldiği, bu yüzden de ülkeyi iç savaşa sürükleyen ana unsurun FKÖ'nün Lübnan'da güç kazanması olduğu¹⁵³ savunulmaktadır.

Lübnan sınırını Suriye açısından önemli kılan özelliklerin başında İsrail'den gelebilecek tehdit gelmektedir. Batı veya İsrail'in bölgede yayılmasının önüne geçebilmek ve Suriye'de hâkim olan Esad rejiminin istikrarlı bir şekilde devamını sağlayabilmek büyük ölçüde bu sınırın güvenliğiyle alakalıdır. Ayrıca Lübnan'ı Suriye'den koparılan bir parça olarak gören Esad rejimi, bahsedilen bu sebeplerden ötürü komşusunun iç savaşına çıkarları doğrultusunda müdahale etmekten çekinmemiştir.

1975 yılında patlak veren Lübnan iç savaşında Müslümanlar önemli başarılar elde etmeye başlayınca Suriye lideri Hafız Esad bu iç savaşın Marunîler aleyhinde ilerlemesine küresel ve bölgesel güçlerin razı olmayacağı düşüncesiyle¹⁵⁴ bir an önce Lübnan'a müdahale etmenin arayışına girmiştir. Hristiyan lider Raymund İdde'nin 31 Mayıs 1976'da Beyrut'ta düzenlediği basın toplantısındaki açıklamalarıyla Suriye'nin Lübnan müdahalesine yeşil ışık yakması¹⁵⁵ ve Lübnan Devlet Başkanı Süleyman Farance'nin 1

¹⁵¹ Çelikkol, 2015, a.g.e., 47.

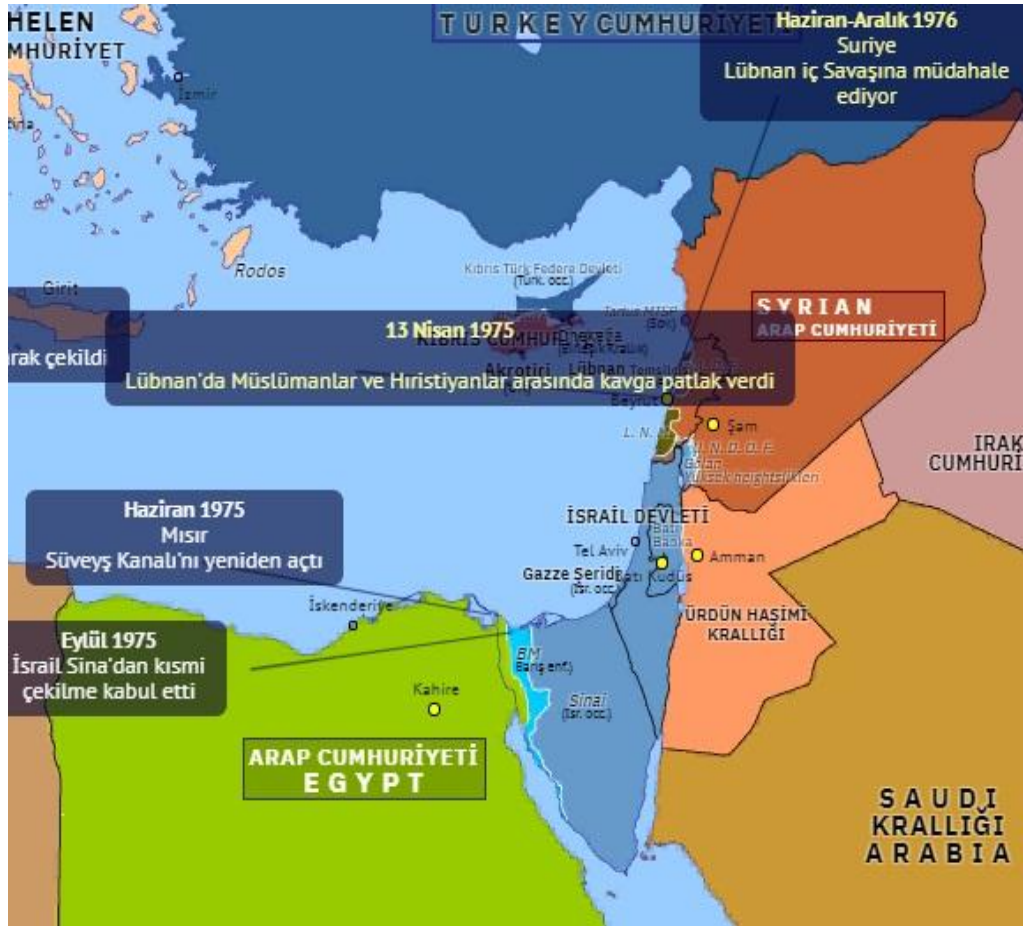
¹⁵² Dağ, 2013, a.g.m., 48.

¹⁵³ Odeh, B. J., (1986). *Lübnan'da İç Savaş: Çağdaş Bir Siyasal Tarih*. (Birinci Baskı). (Çev. Alogan, Y.). İstanbul: Belge Yayınları. (Eserin orijinali 1985'te yayımlandı), 37.

¹⁵⁴ Satık, Z. G. (2012). *Suriye-Lübnan İlişkileri (2000-2010)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 43.

¹⁵⁵ Abdullah, Ö. F. (1985). *Suriye Dosyası*. (Birinci Baskı). İstanbul: Akabe Yayınları, 79.

Haziran 1976'daki resmi talebiyle¹⁵⁶ beklediği fırsatı elde eden Esad yaklaşık 30 yıl sürecek Lübnan işgalini başlatmıştır.

Harita 7.8. Suriye'nin Lübnan'ı işgali (1975-2005)

Başlangıçta Hristiyan Marunîler tarafında iç savaşa müdahil olan Suriye, ilerleyen süreçte ülkedeki siyasi varlığını koruyabilmek ve nüfuzunu arttırabilmek adına çıkarları doğrultusunda hareket ederek 1978'den itibaren Lübnan'dan çıkarıldığı 1982 yılına kadar FKÖ'nün yanında yer almış, daha sonra da Şii unsurları destekleme yoluna gitmiştir.¹⁵⁷ 1989 yılında iç savaşı sona erdiren ateşkes ile sayıları 30.000'i bulan Suriye askerinin Lübnan'daki geleceği tartışmaya açılmıştır. Uluslararası kamuoyundan gelen baskılara rağmen Lübnan'daki askeri varlığını sürdüren Suriye, bu baskıların artması neticesinde 2000'den itibaren asker sayısını kademeli bir şekilde azaltmaya başlamıştır.¹⁵⁸ 2005 yılında gerçekleşen Lübnan muhalefet lideri ve eski başbakanı Refik Hariri suikastı ise mevcut

¹⁵⁶ Dağ, 2013, a.g.m., 49.

¹⁵⁷ Çelikkol, 2015, a.g.e., 47.

¹⁵⁸ Dağ, 2013, a.g.m., 51.

baskıların daha da artmasına neden olarak Suriye'nin Lübnan'dan tamamıyla geri çekilmesine yol açmıştır.

7.1.9. İç Savaş Döneminde Suriye Sınırları (2011-2021)

17 Aralık 2010'da Muhammed Buazizi adındaki üniversite mezunu olup da seyyar satıcılıkla geçimini sağlamaya çalışan Tunuslu bir gencin yetkililer tarafından darp edilmesi ve tezgâhına el konulması üzerine protesto amacıyla kendini ateşe vermesi, milyonları çekim alanına katarak bir başkaldırı dalgasının fitilini ateşlemiş¹⁵⁹ ve literatürde Arap Baharı olarak adlandırılan ve Kuzey Afrika ile Ortadoğu'nun büyük bir bölümünü etkileyen olaylar zincirini başlatmıştır.

Böylelikle diktatör rejimlere karşı Tunus'ta başlayan ve kısa sürede Mısır ve Libya'ya sıçrayan halk ayaklanması, Suriye'de ilk etkilerini Ocak 2011'den itibaren göstermeye başlamış fakat Mart ayına kadar ciddi bir protesto ve eylem gerçekleşmemiştir. Mart ayına gelindiğinde Dera şehrinde lider Beşar Esad aleyhindeki duvar yazılarından sorumlu tutulan gençlerin tutuklanması yerli halkın tepki gösterileri yapmasına yol açmış ve bu gösteriler kısa sürede Deyrizor, Banyas, Humus, Halep, Hama, Şam gibi büyük ve önemli şehirlere yayılmıştır.¹⁶⁰

Esad rejimi bu gelişmeler karşısında gerek baskı gerekse uzlaşi yollarına başvurmuştur. Mevcut hükümetin istifası kabul edilerek yeni bir hükümet kurulmuş ve bu hükümet uzun yıllardır süregelen olağanüstü hali kaldırıp tutuklama ve gözaltı işlemleri hakkındaki otoriter yasaları iptal etmiştir. Ayrıca artan muhalefeti susturmak adına zorunlu askerlik hizmetinin üç ay kısaltılması, kamu çalışanlarının maaşlarına zam yapılması, yolsuzlukla mücadele için bir komisyon kurulması, üniversite öğrencilerine yönelik af çıkarılması, Kürt kökenlilere Suriye Cumhuriyeti vatandaşlığı verilmesi gibi kararlar da alınmış fakat bu reform hareketleri artan eylemlerin önüne geçememiştir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Dinçer, O. B., Kutlay, M. (2012). “Arap Baharı” ve Suriye: Komplolar ve Propaganda Savaşları. (Analiz No: 18) Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2.

¹⁶⁰ Yazıcı, N. (2012). “Suriye Siyasi Tarihi”. Özdağ, Ü. (Editör). *Küçük Orta Doğu Suriye*. Birinci Baskı. Ankara: Kripto Yayınevi, 361.; Sorensen, D. S. (2013). *An Introduction To The Modern Middle East: History, Religion, Political Economy, Politic*. (Second Edition). New York: Routledge, 119.

¹⁶¹ Orhan, O. (2011). “Suriye’de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 10.; Şahin, 2011, a.g.e., 114.

Bu durumun başlıca nedeni başlangıçta Arap Baharı etkisiyle reform, demokrasi ve özgürlük talep ve söylemleriyle başlayan gösterilerin zamanla Beşar Esad'ın istifa ederek 1963 yılından bu yana ülkeyi yöneten Baas Partisi'nin iktidarı bırakması yönünde ilerlemesiyle açıklanabilir.¹⁶² Gösteriler devam ettikçe rejimin göstericiler üzerindeki tavrı da değişmeye başlamıştır. Gösterilerin önüne geçebilmek adına artık şiddete başvurmaktan çekinmeyen Beşar Esad, babası Hafız Esad döneminde görüldüğü gibi rejimin güvenliğini ve devamlılığını sağlayabilmek adına demokrasi ve insan haklarını göz ardı ederek birey ve toplum güvenliğini ikinci plana alan bir güvenlik anlayışını benimsemiştir.¹⁶³

Rejimin aldığı önlemler ve uyguladığı orantısız güç neticesinde gösteriler 2011 yılının yaz aylarında neredeyse bütün Suriye'ye yayılmıştır. Bu süreçte rejimin tutumundan rahatsız olan ve daha sonraları kendilerini Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) olarak adlandıracak ordu mensupları da silahlarıyla birlikte ordudan kaçıp gösterici muhaliflere katılınca olayın seyri değişmiş ve silahlı çatışmalar yaşanmaya başlamıştır.¹⁶⁴ Böylelikle yalnızca bölgesel değil küresel güçlerin ve aktörlerin de dahil olacağı geri dönülmez bir yola girişin ilk adımı da atılmıştır.

Suriyeli muhalif güçler 2011 yılının Ağustos ayında tek bir çatı altında toplanmak ve muhaliflerin uluslararası alanda temsil edilmesi adına Suriye Ulusal Konseyi'ni kurmuştur. ABD, Türkiye ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi üyeleri (Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak görülen bu konsey maalesef varlığını etkin bir şekilde sürdürememiştir.¹⁶⁵

Esad rejiminin meşruiyeti, demokrasi ve insan haklarını hiçe sayan olaylardan sonra sorgulanmaya başlamış ve başta Türkiye, ABD, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri tarafından çeşitli yaptırımlar uygulanması gündeme getirilmiştir. Bu konu aynı zamanda BM'nin gündemine alınmış fakat Beşar Esad'ın yetkilerini devredip yönetimden çekilmesi

¹⁶² Topal, C. (2015). "Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9), 118.

¹⁶³ Mercan, M. H. (2010). "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim", *Akademik Ortadoğu*, 4(2), 113.

¹⁶⁴ Çalışkan, B. (2016). *Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası*. (Analiz: 17). İstanbul: İNSAMER, 2.

¹⁶⁵ İnternet: Laub, Z. (March, 2021). "Syria's Civil War: The Descent Into Horror", *Council on Foreign Relations*, Web: <https://www.cfr.org/article/syrias-civil-war#!syrias-civil-war-descent-into-horror> adresinden 03 Nisan 2021'de alınmıştır.

hakkındaki tasarı BM Güvenlik Konseyi'nde Çin ve Rusya'nın ret oyu nedeniyle onaylanamamıştır. Bunun üzerine farklı arayışlar içerisine girilmiş ve Kofi Annan hem BM hem de Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi olarak rejim ile muhalifler arasında barışı sağlamak adına girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler sonucunda 12 Haziran 2012 tarihinde bir ateşkes sağlanmış olsa da taraflar arasındaki çatışma çok geçmeden yeniden patlak vermiştir.

Gün geçtikçe artan silahlı çatışmalar artık bir iç savaşa dönüşmeye başladığı sıralarda -zira BM 2012 yılının ortalarına gelindiğinde Suriye'de yaşanan olayları artık bir "iç savaş" olarak nitelendirmiştir- bir tarafta Esad rejimi diğer tarafta ise rejim karşıtı güçler bulunmaktaydı. Bu süreçte toplumun bazı kesimleri taraf olmaktan kaçınırsalar da mevcut kaos ortamının kısa sürede ülke geneline yayılması sonucunda herkes ya taraf olmak zorunda kalmış ya da çareyi ülkeyi terk etmekte bulmuştur.¹⁶⁶

Rejim güçleri ve muhalifler arasında yaşanmakta olan asimetrik savaş, her iki tarafın da karşıya üstünlük kurabilmek adına dışarıdan destek bulma arayışları neticesinde çeşitli bölgesel ve küresel aktörlerin bu duruma müdahil olmasıyla farklı bir boyuta ulaşmıştır. Bu bağlamda ABD, Rusya, İran, Türkiye, Suudi Arabistan, Katar vb. devletlerin politikaları mevcut krizin genel seyrini değiştirmiş ve Suriye'nin bölgesel ve küresel güçlerin vekalet savaşları¹⁶⁷ merkezi haline gelmesine neden olmuştur.¹⁶⁸

2013 yılında yaşanan olaylar iç savaş için bir dönüm noktası olma özelliğini taşımaktadır. Bunun birinci nedeni dönemin ABD Başkanı Obama tarafından "kırmızı çizgi" olarak belirtilen kimyasal silahların kullanılmasıdır. Beşar Esad her ne kadar bunu reddetse de BM müfettişleri kimyasal silahların kullanıldığını doğrulamış ve elde edilen istihbarat raporlarında da bunların rejim güçleri tarafından kullanıldığı açıklanmıştır. İşin içine kimyasal silahların girmesi uluslararası toplumun dikkatini daha fazla çekerek bazı batılı devletlerin askeri müdahale konusunu gündeme almasına neden olmuştur. Ancak İngiliz Parlamentosunda ve ABD Kongresinde yapılan oylamalarda bu konu

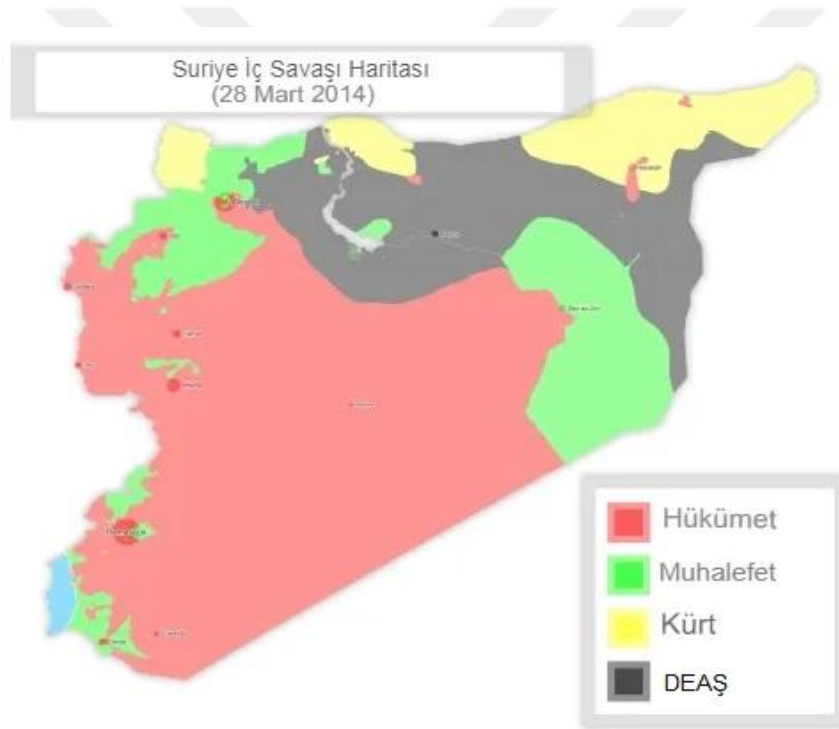
¹⁶⁶ Örkü, A. (2015). "Suriye İç Savaşı Üzerine", *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 4(1), 81.

¹⁶⁷ Vekâlet Savaşları: Atilla Sandıklı'nın tanımıyla küresel ve bölgesel aktörlerin çıkarları doğrultusunda kendi askerlerini kullanmayıp fiilen birbirlerine saldırmayarak hedef ülkedeki müttefik olabilecekleri gruplar ile sürdürdükleri mücadele.

¹⁶⁸ Canyurt, D. (2018). "Kazanani Olmayan Savaş 'Suriye İç Savaşı': Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir?", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1104.

onaylanmamıştır.¹⁶⁹ İkinci neden ise iç savaşa müdahil olan ve seyrini değiştiren yeni bir aktördür. Ebu Bekir el-Bağdadi'nin Nisan ayında yayınladığı mesajda hâlihazırda lideri konumunda olduğu Irak İslam Devleti ile El-Kaide'nin Suriye kolu Nusra Cephesi'nin aynı gayede savaştığını belirterek iki örgütün “ed-Devlet’ül İslamiyye fi’l Irak ve’s Şam”¹⁷⁰ (DEAŞ) adıyla birleştiğini ilan etmesidir.¹⁷¹

Böylelikle Suriye iç savaşına DEAŞ’ın katılmasıyla 2014 yılında oluşan durum ve harita aşağıda görüldüğü gibidir. Haritadaki kırmızı renkli bölge rejim güçlerinin, yeşil renkli bölge muhaliflerin, sarı renkli bölge Kürtlerin, gri renkli bölge ise DEAŞ’ın kontrolü altındaki yerleri göstermektedir.

Harita 7.9. Suriye İç Savaşı (2014)

2014 yılında DEAŞ Irak'ta ve Suriye'de önemli başarılar elde ederek hâkimiyet alanını genişletmiştir. Ayrıca lider Ebu Bekir el-Bağdadi halifeliğini ilan ederek başkent olarak Rakka'yı belirlemiştir. Kilit öneme sahip şehirlerin ve petrol kuyularının DEAŞ'ın

¹⁶⁹ İnternet: Syria: History & Government, Web: <https://teachmideast.org/country-profiles/syria/> adresinden 06 Nisan 2021'de alınmıştır.

¹⁷⁰ Türkçesi Irak-Şam İslam Devleti olarak bilinen örgütün literatürde DEAŞ, DAEŞ, DAİŞ, IŞİD şeklinde çeşitli kısaltmaları kullanılmaktadır. Bu çalışmada DEAŞ kısaltması tercih edilmiştir.

¹⁷¹ İnternet: Duman, B. (2013) “Irak İslam Devleti ve El-Nusra Cephesi Birleşiyor mu?”, ORSAM, Web: <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-islam-devleti-ve-el-nusra-cephesi-birlesiyor-mu/> adresinden 06 Nisan 2021'de alınmıştır.

eline geçmesiyle birlikte gün geçtikçe büyüyen bu tehdit uluslararası toplumun dikkatinin ve mesaisinin Esad rejiminin uygulamalarından ziyade DEAŞ'a yönelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Batı ve Ortadoğu ülkelerinden oluşan kırka yakın ülke örgütün gücünü kırmak ve ilerleyişini durdurmak için gerekli mücadeleyi yapabilmek adına bir koalisyon oluşturarak askeri müdahaleye başlamıştır.¹⁷²

2015 yılında DEAŞ'ın gücü koalisyon kuvvetleri ve silah yardımı yapılan yerel unsurların saldırılarıyla kırılmıştır. DEAŞ ile mücadele kapsamında sağlanan yardımlar muhaliflerin rejime karşı da öne geçmesine yol açmış ve muhalifler bir süredir devam eden Halep kuşatmasını kırarak İdlib şehir merkeziyle birlikte kırsalının büyük bir kısmındaki kontrolü de rejim güçlerinin elinden almıştır. Bu durum Esad rejiminin geçmişten beri askeri ve politik alanlardaki müttefiki Rusya'nın harekete geçerek Eylül ayından itibaren hava saldırılarına başlamasına neden olmuştur. Rusya, DEAŞ ile mücadele kapsamında hava saldırılarını düzenlediğini belirtse de bu saldırıların çoğunluğu rejim karşıtı muhaliflerin gücünü kırmaya yönelik gerçekleşmiştir.¹⁷³ Lübnan Hizbullahı ile bağlantı noktası olan Suriye'deki çıkarlarını korumak ve bölgedeki etkinliğini arttırmak isteyen İran da Esad rejimini ayakta tutabilmek adına bölgeye askeri ve ekonomik desteğini göndermiştir. Bu bağlamda Suriye'deki rejimin ayakta kalabilme nedenlerinin en önemlisi Rusya ve İran'ın Esad'a olan güçlü askeri, ekonomik ve siyasi desteğidir.¹⁷⁴ Kısa süre önce muhaliflerden yöne dönen ibre bahsedilen bu destekler sayesinde rejimden yana dönmüştür. 2015 yılının sonunda BM Güvenlik Konseyi ise Suriye'de ateşkes ve müzakere sürecinin önünü açarak siyasi geçişin yol haritasını belirleyen 2254 sayılı kararı almıştır.¹⁷⁵

2016 yılının Şubat ayında ABD ve Rusya Suriye'de ateşkesin sağlanması için anlaşmaya varmış ve iç savaşın başladığı tarihten itibaren ilk kez bu kadar büyük çapta olan bir ateşkes sağlanmıştır. DEAŞ ve el-Nusra örgütlerinin kapsam dışında tutulduğu ateşkes ile ülkede gözle görülür değişiklikler yaşansa da maalesef bu ateşkes birçok kez ihlal edilmiştir. Türkiye bu süreçte sınırlarındaki gelişmeleri dikkatle takip etmiş ve hem

¹⁷² İnternet: "İŞİD karşıtı koalisyon Paris'te toplandı", *BBC News Türkçe*, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140915_isid_koalisyon_paris adresinden 07 Nisan 2021'de alınmıştır.

¹⁷³ İnternet: "İlk Günden Bugüne Suriye İç Savaşı'nın Gelişimi", *Stratejik Ortak*, Web: <https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriye-ic-savasi.html>, adresinden 07 Nisan 2021'de alınmıştır.

¹⁷⁴ Sandıklı, A., Semin, A. (2012). *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*. (Rapor No: 52). İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 12.

¹⁷⁵ İnternet: "BM Suriye konusunda uzlaştı: Ateşkes ve müzakere yolu açıldı", *BBC News Türkçe*, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151219_bm_suriye_karar adresinden 08 Nisan 2021'de alınmıştır.

olası bir bağımsız Kürt devletinin oluşmasını engellemek hem de terör örgütleri DEAŞ, PKK/PYD/YPG'nin gücünü kırmak adına Ağustos ayında ÖSO ile birlikte “Fırat Kalkanı” askeri harekâtını başlatmıştır. Bu harekâtın bir diğer sebebi de sınırda güvenli bölge oluşturarak ülke içindeki mültecilerin buralara yerleşmesini sağlamaktır.¹⁷⁶ Yedi ay süren başarılı bir harekâtın sonucunda 2055 kilometrekarelik alan terörden temizlenmiştir.

2017 yılına girildiğinde Türkiye ve Rusya'nın girişimleriyle Suriye açısından yeni bir süreci başlatan Astana görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde taraflar arasında İdlib, Rastan/Telbise, Doğu Guta, Dera/Kuneytra bölgelerini kapsayan çatışmazlık alanları oluşturulması kararlaştırılmış ve böylelikle muhalifler çoğunlukla İdlib'e çekilmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bahsi geçen çatışmazlık bölgeleri anlaşması gereği Ekim ayında İdlib'e girmiştir. Yıl boyunca DEAŞ kontrolündeki birçok önemli merkez de kurtarılmıştır. Kasım ayında ise Rusya tarafından organize edilen “Soçi Zirvesi” Türkiye ve İran'ın katılımlarıyla gerçekleşmiştir. Bu zirvede daha önceki diplomatik girişimlerde olduğu gibi iç savaşın sonlanması sağlanamamıştır fakat sonucunda her üç taraf da memnun kalmıştır. Zira Rusya bu zirvede Suriye'deki nüfuzunu, İran Esad'ın koltuğunu dolayısıyla Hizbullah ile bağlantısını, Türkiye ise sınırlarını Kürt oluşumlardan korumuştur.¹⁷⁷

2018 yılının Ocak ayında Rusya, Astana Süreci kapsamında Ulusal Diyalog Kongresi'ne ev sahipliği yapmıştır. Herhangi bir uzlaşmaya varılması için Beşar Esad'ın görevden çekilmesi ön şartını sunan muhalifler bu kongreye katılmayı reddetmiştir. Düzenlenen kongrede Suriye için yeni bir anayasanın yapılması gündeme gelmiş ve Anayasa Komitesi kurulması kararlaştırılmıştır. Yine Ocak ayında Türkiye ise sınırlarını tekrar güvenceye alarak terör oluşumlarından temizlemek amacıyla Afrin'e Zeytin Dalı Harekâtı'nı başlatmıştır. İki ay süren başarılı bir harekâtın sonucunda Afrin bölgesi PYD/YPG/SDG oluşumlarından temizlenmiştir. Rejim güçleri de ilerlemesini sürdürerek başkent Şam'ın ve Suriye'nin güneyindeki merkezlerin kontrolünü tümüyle ele geçirmiştir. Aralık ayına gelindiğinde dönemin ABD Başkanı Donald Trump yaptığı açıklamada artık

¹⁷⁶ Ulutaş, U., Duran, B. (2017). “Türkiye'nin DEAŞ'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekâtı”. Duran, B., İnät, K., Caner, M. (Editörler). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*. Birinci Baskı. İstanbul: SETA Yayınları, 21.

¹⁷⁷ İnternet: “Soçi zirvesi–Times: Putin, Suriye için kendi ‘Yalta’sını topluyor”, *BBC News Türkçe*, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42079597> adresinden 09 Nisan 2021'de alınmıştır.; Bozkurt, K. (2018). “Suriye İç Savaşı: Savaşın Yarattığı Mültecilik Akınının Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Yansımaları”, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1(1), 59-60.

DEAŞ'ın elinde toprak kalmadığını bu yüzden de mevcut birliklerin Suriye'den çekileceğini duyurmuştur. Ancak YPG/PKK'ya sağlanan silah desteğinin akıbeti ve olası çekilme sonrası bölgenin durumu hakkında gelen baskı ve yaşanan tartışmalar neticesinde yalnızca 1000 asker geri çekilmiştir.¹⁷⁸

2019 yılında girildiğinde Esad rejimi Rusya'nın havadan, İran komutasındaki yabancı terörist grupların ise karadan sağladığı destekle İdlib Çatışmazlık Bölgesi'ne saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Beşar Esad yaptığı açıklamada Suriye'nin toprak bütünlüğünü sağlamayı amaçladıklarını belirtse de yaşanan gelişmeler o yönde olmamıştır. Zira ABD Başkanı Donald Trump Mart ayında Golan Tepeleri'ni İsrail toprağı olarak tanıyan tasarıyı kabul etmiştir. Eylül ayında Ankara'da toplanan Türkiye, Rusya ve İran üçlü zirvesinde Suriye'nin yeni anayasasını yazacak komitenin listesinde uzlaşa sağlanmış ve bu komite 30 Ekim'de ilk toplantısını İsviçre'nin Cenevre kentinde gerçekleştirmiştir. Yine Ekim ayında TSK, Suriye Milli Ordusu (SMO) ile birlikte Suriye'nin kuzeyindeki terör örgütlerine yönelik Barış Pınarı Harekâtını başlatmıştır. Harekât devam ettiği sırada ABD ve Rusya ile yapılan görüşmeler neticesinde terör unsurlarının sınırdan 30 kilometre derinliğe çekilmesi kararlaştırılmış bu sayede sınırlarında terör koridoru oluşmasını istemeyen Türkiye amacına ulaşmıştır. 27 Ekim'de ise ABD İdlib'e yönelik düzenlediği operasyonda DEAŞ elebaşı Ebubekir el-Bağdadi'nin öldürüldüğünü açıklamıştır.¹⁷⁹

2020 yılıyla birlikte DEAŞ tehlikesinin büyük bir oranda ortadan kalkmasıyla önce Arap ülkelerinin ardından da Avrupa ülkelerinin Esad ve rejimine karşı yaklaşımlarında değişimler meydana gelmiş böylelikle onuncu yılına giren iç savaşta bir dönüm noktası yaşanmıştır. Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün ve Bahreyn muhalifleri desteklemekten vazgeçerek Şam'da diplomatik temsilciliklerini yeniden açmıştır. Söz konusu değişim Türkiye için de geçerli olmuştur. Terör örgütlerine karşı iki ülkenin işbirliği yapabileceği ve yapılacak demokratik seçimlerde Suriyelilerin yine kendisini tercih etmesi durumunda Beşar Esad'la çalışabileceği mesajları neticesinde ocak ayında iki ülkenin istihbarat başkanları Hakan Fidan ve Ali Memlük Moskova'da bir araya

¹⁷⁸ İnternet: “Suriye iç savaşı 10'uncu yılına giriyor”, *Anadolu Ajansı*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-10uncu-yilina-giriyor/1765861> adresinden 09 Nisan 2021'de alınmıştır.

¹⁷⁹ İnternet: “Suriye iç savaşı 10'uncu yılına giriyor”, *Anadolu Ajansı*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-10uncu-yilina-giriyor/1765861> adresinden 09 Nisan 2021'de alınmıştır.

gelmiştir.¹⁸⁰ Türkiye ve Esad rejimi arasındaki ılımlı hava İdlib'deki ateşkes gözlem noktasına yapılan saldırı sonucu bir anda tersine dönmüş ve Türkiye 34 askerini şehit eden rejim güçlerine karşı 27 Şubat'ta Bahar Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır. 19 Temmuz'da iç savaş başladığından beri halkın yarısından fazlasının ülkeyi terk ettiği veya yerinden edildiği Suriye'de parlamento seçimleri gerçekleşmiştir. Kasım ayına gelindiğinde ise Esad rejimi Suriyeli mültecilerin ülkelerine geri dönüşünü sağlamak adına bu konuyla alakalı Şam'da uluslararası bir konferans düzenlemiştir.¹⁸¹

2021 yılına gelindiğinde ABD ve Rusya, İran'ın Suriye'deki askeri ve diplomatik etkilerini azaltabilmek adına birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bu bağlamda ABD, Irak'taki roket saldırılarını gerekçe göstererek Deyrizor şehrindeki İran mevzilerine hava saldırıları düzenlemiştir. Rusya ise Suriye'nin İran'a olan petrol bağımlılığını azaltmak amacıyla rejim ile SDG arasında yeni bir petrol ticaret anlaşması sağlanmasında öncülük etmiştir. Ayrıca Rusya, İran'ı barış sürecinden çıkarmayı amaçlayarak Türkiye ve Katar ile üçlü müzakerelere de başlamıştır.¹⁸² 2021 yılının Suriye açısından çok önemli bir dönüm noktası olması kuvvetle muhtemeldir. Yaz aylarında yapılması planlanan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin uluslararası gözlemciler eşliğinde güvenli ve adil bir şekilde gerçekleşmesi Suriye'nin bundan sonraki kaderinin belirlenmesinde ciddi bir rol oynayacaktır.

Mart ayının geçmesiyle birlikte onuncu yılını geride bırakıp on birinci yılına giren iç savaşın faturası Suriye halkı için çok ağır olmuştur. Suriye İnsan Hakları Gözlemevi (SOHR) verilerine göre 15 Mart 2011'deki gösterilerin başlangıcından beri ülkedeki can kaybı 388 bini geçmiş durumdadır. Bu kayıpların 22 binden fazlasını çocuklar, 117 binden fazlasını ise siviller oluşturmaktadır. Bu sivil ölümler arasında yer alan 16 binden fazla kişi ise rejimin gözetli merkezlerinde ve cezaevlerinde hayatını kaybetmiştir. İç savaşın tarafları aracılığıyla kaçırılan on binlerce kişiden ise haber alınamamaktadır. 2011 yılındaki nüfusu 22 milyon civarı olarak tahmin edilen Suriye'de savaşın neden olduğu ekonomik, kültürel ve sosyal yıkım nedeniyle 6,7 milyon insan ise ülke içinde yer

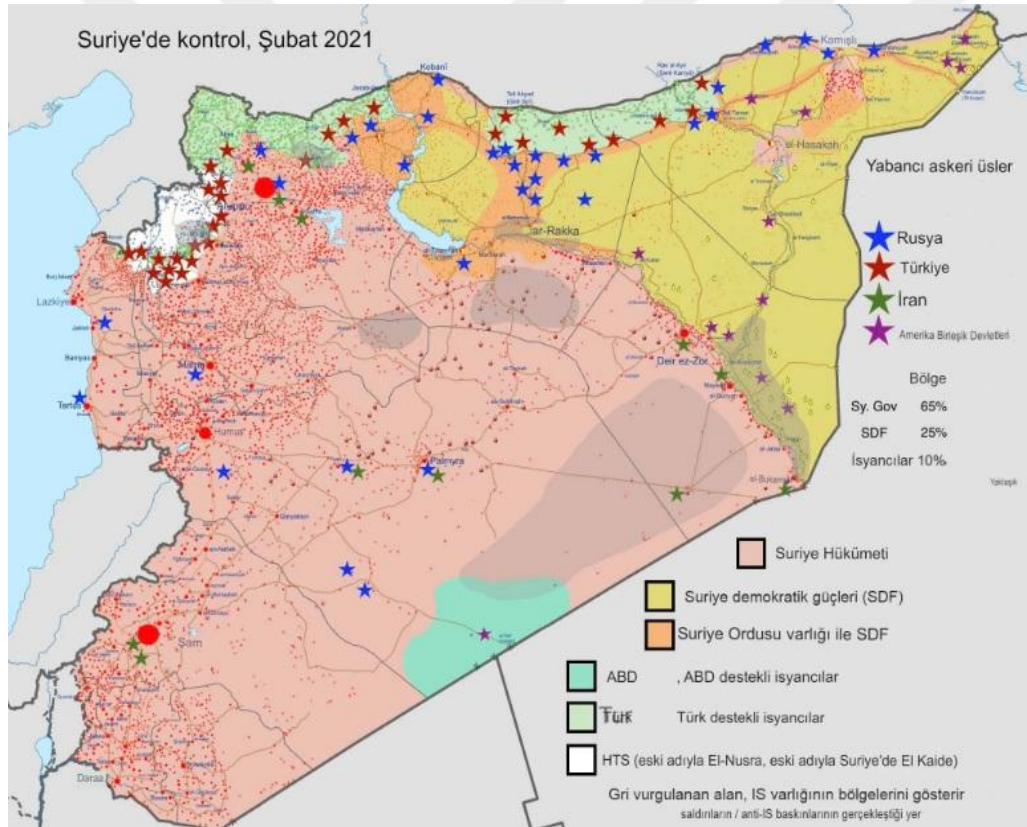
¹⁸⁰ İnternet: "Suriye'de savaşın 10 yılında 10 kritik dönüm noktası", *BBC News Türkçe*, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56377932> adresinden 10 Nisan 2021'de alınmıştır.

¹⁸¹ İnternet: "Suriye'deki iç savaş 10'uncu yılını geride bıraktı", *Anadolu Ajansı*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-ic-savas-10uncu-yilini-geride-birakti/2175301> adresinden 10 Nisan 2021'de alınmıştır.

¹⁸² İnternet: Kahan, E., Yazıcı, E. (2021). "Syria Situation Report", *Institute For The Study Of War*, Web: <http://www.understandingwar.org/background/syria-situation-report-february-19-march-22-2021>, adresinden 10 Nisan 2021'de alınmıştır.

değiştirmek zorunda kalırken 5,6 milyon insan ise yurtdışına kaçmıştır ki bu toplamda ülke nüfusunun %55'ine denk gelmektedir. Kullanılması yasak olan kimyasal silahlar/maddeler ise 32'si rejim tarafından olmak üzere toplamda 38 kez kullanılmıştır. Sadece 2013 yılında Şam yakınlarında gerçekleşen kimyasal saldırıda 400 kişi ölmüştür. 2021 Mart itibariyle rejim bölgelerinde yaşayan insan sayısı 11 milyon, Kürt bölgelerinde 2,5 milyon, İdlib'de ise 2,9 milyondur.¹⁸³

Şubat 2021 itibariyle Suriye'deki yabancı birliklerin üslerini, savaşın taraflarını, bu tarafların hâkim olduğu alanları ve bu alanların toplam yüz ölçüme oranını gösteren genel durum haritası aşağıdaki şekildedir.

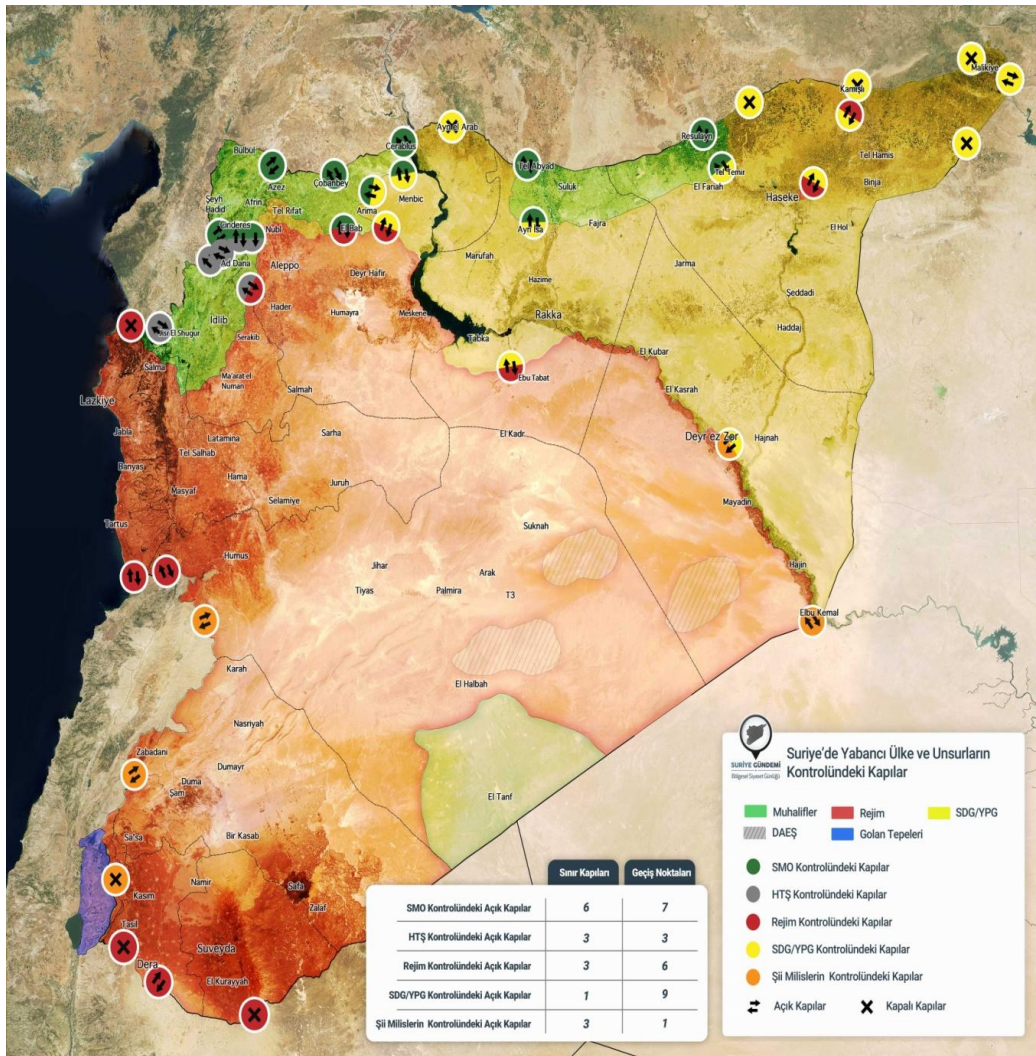

Harita 7.10. Suriye genel durum haritası (2021)

Haritada yıldızlar yabancı askeri üsleri göstermektedir. Mavi renkli yıldızlar Rusya'nın, bordo renkli yıldızlar Türkiye'nin, yeşil renkli yıldızlar İran'ın, mor renkli yıldızlar ise ABD'nin askeri üs bölgelerinin mevkilerini belirtmektedir. Ayrıca haritada pembeyle boyalı bölge rejimin hâkimiyeti altındaki bölgeyi göstermektedir ki bu bölge

¹⁸³ İnternet: "Suriye'de 11. yılına giren savaş geride 388 binden fazla can kaybı bıraktı", *İndependent Türkçe*, Web: <https://www.indyturk.com/node/330496/dünya/suriye'de-11-yılına-giren-savaş-geride-388-binden-fazla-can-kaybı-bıraktı> adresinden 11 Nisan 2021'de alınmıştır.

Suriye topraklarının %65'ine denk gelmektedir. Sarıyla boyalı bölge Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) hâkimiyeti altındaki bölgeyi göstermektedir ve bu bölge ise Suriye topraklarının %25'ine denk gelmektedir. Turuncuyla boyalı alan rejimin varlığı dahilinde ve SDG'nin kontrolündeki bölgeyi, güneydeki turkuaz renkli bölge ABD destekli muhaliflerin kontrolündeki bölgeyi, kuzeydeki yeşil renkli bölge Türkiye destekli muhaliflerin kontrolündeki bölgeyi, beyaz boyalı bölge ise eski adıyla el-Nusra olan Heyet Tahrir Şam'ın (HTŞ) kontrolü altındaki bölgeyi göstermektedir. Genel olarak muhaliflerin hâkimiyeti altındaki bölge ise Suriye topraklarının %10'una denk gelmektedir.

Harita 7.11. Suriye’de tarafların hâkimiyet alanlarındaki sınır geçişleri (2021)

Suriye’deki tarafların hâkimiyet alanlarındaki sınır kapıları ve geçiş noktalarını gösteren harita ise yukarıdaki şekildedir. Daire içindeki karşılıklı iki ok işareti açık kapıları çarpı işareti ise kapalı sınır kapılarını göstermektedir. Yeşil boyalı alan muhaliflerin, sarı boyalı alan SDG/YPG’nin, kırmızı boyalı alan rejim güçlerinin hâkimiyet alanını

göstermekte iken; yeşil boyalı daireler muhaliflerin, sarı boyalı daireler SDG/YPG'nin, kırmızı boyalı daireler rejim güçlerinin, gri boyalı daireler HTŞ'nin, turuncu boyalı daireler ise Şii milislerin kontrolündeki sınır noktalarını göstermektedir. İki renk ile boyalı dairelerde her iki taraf da sınır kapısı veya kontrol noktasında bulunmaktadır. Ayrıca haritada tarafların kontrolündeki sınır kapısı ve geçiş noktası sayıları da belirtilmiştir.

7.2. Suni Sınırlarda Meydana Gelen Değişikliklerde Mezhep Faktörü

Suriye’de yaşanan ve bir önceki başlıkta açıklanan sınır değişikliklerindeki mezhep faktörünü ele almadan önce Suriye’nin demografik yapısını incelenmesi faydalı olacaktır. Zira geçmişten günümüze kadar devam eden iktidar mücadelesinde en belirleyici faktör şüphesiz ülkenin farklı ve bir o kadar da zengin dini/etnik kimliklerden oluşmasıdır. Central Intelligence Agency (CIA) sitesinden alınan güncel veriler doğrultusunda Suriye’nin 2021 yılı için toplam nüfusuyla birlikte etnik ve dini açıdan tahmini rakamları aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir.

Çizelge 7.1. Suriye’nin dini ve etnik açıdan nüfusu¹⁸⁴

Dini açıdan	Etnik açıdan
Müslüman: %90 <i>Sünni: %74, Şii: %16 (Nusayri: %11,5, Dürzî: %3, İsmaili: %1,5)</i>	Arap: %50
Hristiyan: %10	Kürt: %10
Diğer: Çok az sayıda Yahudi	Diğer: %40 (Türkmen, Ermeni, Çerkez, Asur vd.)
Toplam Nüfus: 20.384.316 (Tahmini)	

Böylesine farklı dini ve etnik profile sahip bir ülke olan Suriye’de iktidar mücadelesinin din ve mezhep temelli olması kaçınılmaz bir durum olmuştur. Ancak bu mezhepsel çatışmalar bölgede yeni bir şey değildir. Tarihsel süreç içerisinde örneğin 1500’lerde başlayan ve 1600’lere kadar devam eden Sünni Osmanlı ile Şii Safevi arasında

¹⁸⁴ İnternet: “Explore All Countries-Syria”, CIA The World Factbook, Web: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/> adresinden 13 Nisan 2021’de alınmıştır.

yaşanan savaşlar bunun en önemli göstergesidir. Yakın döneme gelindiğinde ise karşılıklı güvensizlik ve önyargı ortamı Müslüman ülkelerde yaşanan mezhepsel çatışmaları daha da tetikleyerek bölgenin en temel sorunu haline gelmesine neden olmuştur.¹⁸⁵

Suriye topraklarındaki Sünni çoğunluğa rağmen Fransız mandası döneminde manda rejiminin çıkarları doğrultusunda söz sahibi konuma getirilen ve yukarıdaki çizelgede belirtilen azınlıktaki Nusayri, Dürzî ve İsmailî fırkalarını kısaca açıklanması İslam mezheplerinin Suriye’de yaşanan sınır değişikliklerindeki rolünü açıklamayı amaçlayan bu çalışmanın gidişatı için faydalı olacaktır.

Nusayriler: Arap Alevileri olarak bilinen ve 1970 itibariyle Suriye’de elit sınıf olan Nusayriler, Şiiğin alt kollarının birisi niteliğindeki Nusayrî inancına tabi bir azınlık topluluğudur.¹⁸⁶ Nusayri adının nereden ve nasıl geldiği ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır ancak bazı kaynaklarda Nusayrilerin adını Suriye’de yaşamakta oldukları Nusayra dağından aldıkları belirtilmektedir.¹⁸⁷ Nusayri kelimesini ilk kullanan kişi ise 1021 yılında ölen Şii yazar İbn al-Gazari’dir.¹⁸⁸ Miladi 9. Yüzyılda ilk defa Irak’ta örgütlenen Nusayrilerin Suriye’deki yapılanmaları ise liderleri Hüseyin bin Hamdân el-Hasîbî zamanında olmuştur. Irak Nusayriliği tarihsel süreçte silinmişken Suriye’de el-Hasîbî’nin kabrinin bulunduğu Halep ve çevresi başlarda önemli bir merkez olarak kalmıştır. Daha sonra maruz kaldıkları siyasal ve askeri takibatların zorlaması nedeniyle şehirleri terk ederek dağlık bölgelere sığınmak zorunda kalmışlardır. Günümüzde en yoğun şekilde Suriye’nin batısında Akdeniz kıyılarındaki Alevi Dağları diye bilinen Cebel-i Ensariyye civarında yaşamaktadırlar. Lazkiye şehri Nusayri topluluğun şehirli kesimine ev sahipliği yapan en önemli merkezdir. Nüfusları 2,5 milyon civarında olan Nusayrilerin toplam nüfusa oranı %11 civarındadır.¹⁸⁹

Nusayriler inanç esasları bakımından incelendiğindeyse diğer mezheplerden oldukça ayrı bir konumda bulunduğu göze çarpmaktadır. Bunun en belirgin nedeni

¹⁸⁵ Demir, Y. (2019). “Emperyalist Devletlerin Ortadoğu’da Mezhep Oyunları: Sünni-Şîî Çatışması”, *Turkish Journal of Shiite Studies*, 1(2), 239.

¹⁸⁶ Friedman, Y. (2010). *The Nusayrî-Alawîs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*, Boston: BRILL, 5.

¹⁸⁷ Et-Tavil, M. E. G. (2012). *Arap Alevileri Tarihi*. (İkinci Baskı). (Çev. Özdemir, İ.). Adana: Karahan Kitabevi, 305.

¹⁸⁸ Aksüt, H. (2012). *Aleviler Türkiye-İran-Irak-Suriye-Bulgaristan, Dede Ocaklarının, Toplulukların ve Yerleşimlerin Tarihi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Yurt Kitap Yayın, 466.

¹⁸⁹ Büyükkara, M. A. (2013). “İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu’daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 341-342.

Nusayrilerin spritüel (ruhsal) bir olgu içerisinde Allah'ın Hz. Ali'nin bedeninde tecelli ettiğine inanmasıdır.¹⁹⁰ Buna ek olarak ruh göçüne olan inançları doğrultusunda İslam peygamberi Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin ruhu ile yeniden doğduğuna inanmaktadırlar.¹⁹¹ Söz konusu inanç esasları nedeniyle Nusayriler, Sünniler tarafından din dışı, Şiiler tarafından ise Gulat (aşırıya gitmiş) olarak görülmektedir.¹⁹² Dini inanışları bu şekilde olan Nusayriler çeşitli aşiretlere ayrılmıştır. Suriye'de Hattadin, Hayyatın, Matawira ve Kelbiyye adında dört büyük Nusayri aşireti bulunmaktadır. 1970'lerden beri iktidarda bulunan Esad ailesi ise Kelbiyye aşiretindendir.¹⁹³

Dürzîler: Dürzîlik inancını benimseyen azınlık bir grup olarak karşımıza çıkan Dürzîlerin kökeni tam olarak bilinmese de Mısır'daki Fatımi Devleti ile ilişkilendirilmekte ve Şii mezhebinin İsmailiyye koluna dâhil olduğu kabul edilmektedir.¹⁹⁴ İsimlerini Abdullah Muhammed bin ed-Derezi'den almış¹⁹⁵ olsalar da 1021 yılındaki Fatımi halifesi el-Hakim bin Amr Ala'nın doğa üstü bir biçimde ortadan kaybolması olayı sonucunda¹⁹⁶ Dürzîlik, Hamza bin Ali tarafından 11. Yüzyılda sistemli bir inanış haline dönüştürülmüştür.¹⁹⁷

Diğer mezhep inanışlarının aksine namaz kılmak, camiye gitmek ve dua etmek gibi ibadetlerin şeklen ve açıkça yapılmasına karşı olan Dürzîlik inancı ibadetlerin gizlice yapılması gerektiğini savunmaktadır.¹⁹⁸ Ayrıca cennet ve cehennemin varlığını inkar eden Dürzîler, Nusayriler gibi ruh göçüne inanmakta ve Allah'ın Hz. Ali'de sonrasında da imamları el-Hakim'de tecelli ettiğini savunmaktadırlar.¹⁹⁹ Bu yüzden Nusayrilerde olduğu gibi Sünniler tarafından dinden sapmış ve Şiiler tarafından Gulat Şia olarak görülen Dürzîler tıpkı Nusayriler gibi baskı görmüş, toplumdan dışlanmış ve bunun neticesinde genellikle dağlık bölgelerde yaşamak zorunda kalmıştır.²⁰⁰ Dürzî Araştırmaları

¹⁹⁰ Friedman, 2010, a.g.e., 206.

¹⁹¹ Karabat, A. (2013). *Suriye Savaşları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 47-48.

¹⁹² Bayoğlu, A. H. E. (2020). *Suriye'de Etnik ve Mezhepsel Yapıların Çatışmalardaki Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 58.

¹⁹³ Dam, N. V.(2017). *Destroying a Nation, The Civil War in Syria*. London: I. B. Tauris, 8.

¹⁹⁴ Özdağ, Ü. (2012). *Küçük Orta Doğu Suriye: İç Çatışmadan Orta Doğu İç Savaşına Giden Yolum İlk Durağı mı?*. (Birinci Baskı). Ankara: Kripto Yayınları, 403.

¹⁹⁵ Collelo, T. (Editör). (1988). *Syria A Country Study*, (Third Edition). Washington: U.S. Government Printing Office, 86.

¹⁹⁶ Firro, K. M. (1999). *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*. (First Edition). Leiden: BRILL, 12.

¹⁹⁷ Humphreys, A., Simonis, D. (1999). *Syria*. (First Edition). Melbourne: Lonely Planet Publications, 40.

¹⁹⁸ Parfit, J. T. (1917). *Among the Druzes of Lebanon and Bashan*, London: Hunter & Longhurst, 229.

¹⁹⁹ Bayoğlu, 2020, a.g.t., 60.

²⁰⁰ Özdağ, 2012, a.g.e., 405.

Enstitüsü'nden alınan verilere göre yaklaşık 1 milyon nüfusu olan Dürzî toplumunun %40-50'si Suriye'de, %30-40'ı Lübnan'da, %6-7'si İsrail'de, %1-2'si ise Ürdün'de yaşamaktadır. Suriye'nin güneybatısında kalan Duruz Dağları ve Golan Tepeleri Dürzîlerin en yoğun yaşadığı bölgelerdendir.²⁰¹

İsmailîler: Suriye'deki bir diğer azınlık grup İsmaililer, Şiiliğin alt kollarından birisi olan İsmailiyye mezhebine mensuptur. Mezhebin adı Şiilerin altıncı imamı Cafer es-Sadık'ın oğlu İsmail'den gelmektedir. Cafer es-Sadık'ın oğlu Musa Kazım'ı imam olarak kabul etmeyip onun yerine İsmail'in imam olarak kabul edilmesini savunanlar İsmailiyye mezhebini ortaya çıkarmıştır.²⁰² Karamita, Talimiyye, Melahide, Seb'iyye ve Batiniyye gibi isimlerle de anılan²⁰³ İsmailiyye mezhebi iki imam inancını benimsemektedir. Bunlardan birincisi gözle görülür, konuşabilir ve gelecek nesle aktarılabilir olan imam ikincisi ise gizli, sessiz ve kimsenin onunla ilgili herhangi bir fikre sahip olamadığı imamdır.²⁰⁴

Mısır merkezli olarak 909 yılında kurulan ve yaklaşık iki buçuk asır boyunca hüküm süren İsmaili Fatımi Devleti'nde ortaya çıkan taht kavgaları neticesinde mezhep Nizarî İsmailiyye ve Musta'li İsmailiyye şeklinde iki kola ayrılmıştır. Suriye'deki İsmailiyye mensuplarından Nizariler de Nusayriler ve Dürzîlerle aynı kaderi paylaşarak kırsal kesime sıkıştırılmış, gizlilikleri sayesinde varlıklarını günümüze kadar sürdürebilmiştir. Hama ve Humus kentleri arasında yer alan Selemiye, İsmaililerin Suriye'deki en yoğun bulunduğu yerleşim yeridir.²⁰⁵

Suriye tarihinde önemli bir role sahip olan etnik ve dini azınlıkları kısaca açıkladıktan sonra bölgenin durumuna geçecek olursak, Osmanlı Devleti döneminde dini, etnik ve mezhebi unsurların bütünlük gösterdiği ve bölgeye genel olarak huzur ve barışın hâkim olduğu gözlemlenmektedir. Emperyalist devletlerin Ortadoğu'ya ilgilerinin arttığı ve politikalarını yeniden şekillendirdikleri 19. Yüzyıldan itibaren ise bölgede bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu bağlamda Osmanlı'ya karşı 1840'lı yıllarda Dürzîler, İngilizlerin

²⁰¹ İnternet: "Who Are Druzes?", *The Institute of Druze Studies*, Web: <http://druzestudies.info/index.php/druzes> adresinden 15 Nisan 2021'de alınmıştır.

²⁰² Collelo, 1988, a.g.e., 84.

²⁰³ Okur, M. A., Salık, N. (2016). *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika*. (Birinci Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık, 193.

²⁰⁴ Collelo, 1988, a.g.e., 85.

²⁰⁵ Büyükkara, 2013, a.g.m., 336-338.

desteğiyle Havran ve Cebel-i Dürüz civarında²⁰⁶, 1870 yılında ise Nusayriler yaşadıkları bölgede isyan çıkarmışlar fakat bu isyanlar Osmanlı Devleti tarafından bastırılmıştır.²⁰⁷ Bölgedeki huzur ve barışın sonlanmasıyla köklü değişikliğin yaşanması ise Ortadoğu tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden I. Dünya Savaşı'yla olmuştur. Batılı emperyalist güçlerin Ortadoğu'nun zenginliklerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak amacıyla "böl-yönet" politikası çerçevesinde imzaladıkları Sykes Picot Antlaşması, Ortadoğu'da sınırların adeta cetvelle yeniden çizilmesine ve ortaya yeni suni devletlerin çıkarılmasına neden olmuştur.

İngiltere ve Fransa bölgeye yönelik politikalarını uygulamaya koyarken azınlıklardan faydalanabilmek adına öncelikle bu azınlık gruplar hakkında akademik çalışmalar yaptırarak özellikle Dürzî ve Nusayrilerin kökenlerini Yahudilik ve Hristiyanlıkla ilişkilendirmeye çalışmıştır. Söz konusu çalışmalarda Dürzîlerin bölgeye gelişi Comte de Dreux komutasındaki bir Haçlı birliğinin Engaddi yakınlarındaki kaleye iltica etmesine dayandırılıp zaman içerisinde bu gruba Dreux kelimesinin muharref şekli olan Dürzî isminin verildiği ileri sürülürken²⁰⁸ Nusayri isminin ise Nasranî (Hristiyan) kelimesinden türediği dolayısıyla Nusayrilerin kökeninin de Hristiyanlara dayandığı iddia edilmiştir.²⁰⁹ Bu çalışmalar neticesinde İngiltere ve Fransa azınlık gruplar ile kurulan ilişkileri sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

Fransız manda otoritesine verilen Suriye'de Fransızların öncelikli hedefi dini ve etnik azınlıkları destekleyerek Arap milliyetçiliğini zayıflatıp kendi hâkimiyetlerini güçlendirmek olmuştur. Bu bağlamda Fransa ilk olarak Beyrut, Beka Vadisi, Sayda ve Sur'u içine kattığı Lübnan'ı Suriye'den ayırarak burada Hristiyan bir devlet inşa etmiştir. Sonrasında Suriye'nin geri kalan kısmında da aynı politika izlenmiş ve beş ayrı otonom bölge şeklinde devlet kurulması kararlaştırılmıştır. Bunlar Dürzîlerin yoğunlukta olduğu Suriye'nin güneyinde Cebel-i Duruz Devleti, Sünnilerin yoğunlukta olduğu Suriye'nin merkezinde Halep ve Şam Devletleri, Alevi nüfusun yoğunlukta olduğu Lazkiye ve Cebel-i Nusayriyye'de Alevi Devleti ve Ankara Antlaşması gereği diğerlerinden ayrı bir

²⁰⁶ Gökbilgin, M. T. (1946). "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten*, 10(40), 643-646.

²⁰⁷ Akbulut, U. (2010). "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (54), 114-116.

²⁰⁸ Şenzybek, A. (2012). *Ana Kaynaklarına Göre Dürzilik*. (İkinci Baskı). Bursa: Emin Yayınları, 19.

²⁰⁹ Massignon, L. (1964). "Nusayriler", *İslam Ansiklopedisi Cilt 9*. İstanbul. M.E.B. Yayını, 365.

konumda olan İskenderun Sancağı'dır.²¹⁰ Fransız manda yönetimi Suriye Arap Krallığı taraftarları ve Arap milliyetçiliği savunucuları tarafından büyük bir tepkiyle karşılaştı da bahsedilen etnik ve dini azınlıklar tarafından sıcak karşılanmıştır. Bunun en önemli sebebi kuşkusuz üzerlerindeki Sünni baskısı ile asırlar boyu kâfir ve mürted ilan edilerek dışlanmalarını sona erdirecek olan kendi devletlerine sahip olmalarıdır.²¹¹

Manda yönetiminin “bağımsızlığa hazır olmayan devletlerin batılı devletlerin tecrübesinden faydalanarak bağımsızlığa hazırlanması” şeklindeki sözde amacından ziyade Fransızların yürüttüğü politikalar manda otoritesinin uzun yıllar var olmasına yönelik olmuştur. Bu çerçevede Dürzî, Nusayri, Kürt, Çerkez, İsmaili, Ermeni ve diğer azınlık gruplardan oluşan özel birlikler kurulmuştur. Daha sonra “Troupes Speciales du Levant (Levant Özel Birlikleri)” adı altında toplanan bu birliklerin görevleri istihbarat toplamak ve bölgedeki ayaklanmalara müdahale ederek asayiş sağlamaktır.²¹² Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra kurulan ordunun temellerini oluşturan Levant Özel Birlikleri'nin yarısının Nusayrilerden²¹³ yarısının da diğer azınlıklardan oluşması Sünnilerin manda rejimine karşı tepkisinin daha da artmasına neden olmuştur.

Bahsedilen baskı ve ayrımcılık politikaları neticesinde artan milliyetçilik ve tepkiler nedeniyle Fransa Halep ve Şam Devletleri'ni 1925 yılında Suriye Devleti adı altında birleştirmiş, Cebel-i Dürüz ve Alevi Devletleri'ni ise yaklaşık 11 yıl sonra 1936 yılında Suriye Devleti'ne ilhak etmiştir.²¹⁴ 1939 yılında her iki devlet yeniden tam bir özerklik kazanmış olsa da 1942'de Suriye Devleti'ne bağlanarak özerkliklerine son verilmiştir.²¹⁵ Görüldüğü üzere 1920 yılındaki başlangıcından 1946 yılında sonlanmasına kadar manda rejimi dönemi boyunca Fransa, Suriye'nin Sykes Picot Antlaşması ile oluşturulan suni sınırlarında birçok değişikliğe imza atmıştır. Bu değişikliklerde de Suriye'nin etnik, dini ve mezhepsel farklılıklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmeyip bu farklılıkları daha da körüklemeye yoluna gitmiştir.

Hatay'ın bağımsızlık kazanıp sonrasında Türkiye'ye katılması, 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması ardından üç yıl sonra dağılması, İsrail'in Golan

²¹⁰ Umar, 2004, a.g.e., 453-462.

²¹¹ Akdemir, 2000, a.g.m., 212-213.

²¹² Dam, 2000, a.g.e., 56.

²¹³ Pipes, D. (1989). “The Alawi Capture of Power in Syria”, *Middle Eastern Studies*, 25(4), 438.

²¹⁴ Türkman, S. (2007). *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayınları, 97.

²¹⁵ Umar, 2004, a.g.e., 461-462.

Tepeleri'ni işgali ve 1970 yılında Ürdün sınırında yaşanan girişim nedeniyle sınırlarda meydana gelen değişiklikler mezhepsel faktörlerden ziyade Arap milliyetçiliği ve diğer siyasi sebepler kapsamına girdiği için bu başlık altında değerlendirilmeye alınmayacaktır. Suriye'nin Lübnan iç savaşına müdahalesi ve 2005 yılına kadar süren işgali ise yukarıda sayılan nedenlerden farklı bir konuma sahiptir.

Suriye'de olduğu gibi Lübnan'da da aşiretçilik, bölgecilik ve en önemlisi de mezhepçilik idari yapının şekillenmesinde daima etkili olmuştur. Fransa'nın bölgeden çekilirken arkasında idari ve siyasi açıdan bölünmüş bir vaziyette Lübnan bırakması ülke içindeki çeşitli grupların mücadelesine neden olmuştur. Bu mücadele zamanla çatışmalara dönüşmüş ve neticesinde 1975 yılında Lübnan iç savaşı başlamıştır. Marunî Hristiyanlardan oluşan sağcı partiler ile çeşitli Müslüman cemaatlerden ve Filistinli komando örgütlerinden oluşan solcu partiler arasında yaşanan iç savaşta Müslüman gruplar zafere yakın bir konumdayken Hafız Esad yönetimindeki Suriye, 1976 yılında Marunî Hristiyanların yanında yer alarak Lübnan İç Savaşına müdahil olmuştur.²¹⁶ Hafız Esad'ın Müslümanların karşısında yer alarak Marunîleri destekleyen bu adımı kendisine karşı olan muhalefetin artmasına neden olmuştur. Esad rejimi tarafından izlenen bu politikanın sebebi olarak Müslümanların iç savaşı kazanması durumunda İsrail'in Marunîler yanında yer alarak ülkeyi işgal edeceği ve böylelikle Büyük Suriye'den koparılan bir parça olarak görülen Lübnan'da Suriye'nin söz sahibi olamayacağı düşüncesi gösterilmektedir.²¹⁷

Bahsedilen bu görüşe katılmakla birlikte kanaatimizce buzdağının görünmeyen kısmını ise şu şekilde açıklayabiliriz. Lübnan'daki iç savaşın "Lübnan Milli Hareketi" Cephesi lideri ve aynı zamanda İleri Sosyalist Parti'nin kurucusu olan Kemal Canbolat, Dürzî mezhebine mensup bir siyasetçidir. Yönetime geldiği kısa sürelerde izlediği Filistin yanlısı politikalar ve Marunî otoritesini kırarak azınlıktaki diğer mezheplerin konumunu güçlendirme hedefleri Canbolat'ın Sünni Müslümanlar ile birlikte solcu Hristiyanları da kendi tarafına çekmesiyle sonuçlanmıştır.²¹⁸ Dürzî, Sünni ve solcu Hristiyanlardan oluşan bu ittifakın iç savaşta olası bir galibiyeti şüphesiz Hafız Esad'ın hiç istemeyeceği bir sonuçtur. Dolayısıyla kendisine karşı yapılacak büyük eleştirileri de göze alarak iç savaşa

²¹⁶ Şenzybek, A. (2013). "Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmaili ve Sünni İlişkileri", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 487.

²¹⁷ Akdemir, 2000, a.g.m., 224-225.

²¹⁸ İnternet: Kızıllan, Ş. (2017). "Lübnan İç Savaşı: Taraflar ve Gruplar", *Stratejik Ortak*, Web: <https://www.stratejikortak.com/2017/05/lubnan-ic-savasi-taraflar-gruplar.html> adresinden 19 Nisan 2021'de alınmıştır.

Marunî ve diğer Hıristiyanlardan oluşan “Lübnan Cephesi” tarafında müdahil olmuştur. İktidar mücadelesi için farklı dinleri ve mezhepleri karşı karşıya getiren iç savaş 1989 yılında sona erse de Suriye’nin Lübnan’daki işgali bütün askerlerini geri çektiği 2005 yılına kadar sürmüştür.

Lübnan sınırında yaşanan değişikliklerdeki mezhepsel faktörleri açıkladıktan sonra 2011 yılında rejime karşı başlayan ve hala devam eden Suriye iç savaşında yaşanan sınır değişikliklerindeki mezhepsel faktörlere geçerken, öncelikle bağımsızlığın kazanılmasından itibaren yaşanan mezhepsel mücadelelere ve iç savaşı tetikleyen mezhepsel faktörlere değinmek yaşanan iç savaşın arka planını da anlamada için faydalı olacaktır.

Suriye’deki azınlık gruplar, bağımsızlığın kazanılmasıyla yönetimin Sünni elitlere geçeceğini bildiklerinden buna sıcak bakmamıştır. Nitekim bağımsızlık gerçekleşikten sonra Sünnilerin iktidarı ele almasına karşılık Nusayriler merkezi hükümete karşı 1946 yılında Süleyman el-Mürşid liderliğinde bir isyana kalkışmış fakat başarılı olamamıştır. 1952 yılında ise el-Mürşid’in oğlu bir isyan başlatmış fakat bu isyan da merkezi hükümet tarafından bastırılarak Nusayrilerin bağımsız kalma hedefleri suya düşürülmüştür.²¹⁹ Merkezi hükümete boyun eğmek zorunda kalan azınlık grupların temsil edildiği yegâne kurum ise Suriye siyasetindeki önemli bir söz sahibi konumundaki ordu olmuştur. Bu durum iktidarı ve ordudaki üst kademeleri elinde bulundurmanın orduyu kontrol altında tutmak için yeterli olacağı görüşündeki Sünni liderleri rahatsız etmemiştir. Bu yüzden bağımsızlık sonrası dağıtılan Levant Özel Birlikleri’ne mensup askerlerin görevlerine devam etmesine onay vermişlerdir.²²⁰

Manda rejimi döneminde Sünniler açısından ordunun imajı; işgalcilere hizmet eden ve sosyoekonomik açıdan alt kesimdeki insanların tercihi şeklindedir. Bunun en önemli sebebi Sünnilerin genelde toprak zengini olmaları ve askerliği meslek açısından küçümsemeleridir. Diğer taraftan zaten ekonomik açıdan fakirlik çeken azınlık gruplardan başta Nusayri ve Dürzîler açısından ise ordu; çocuklarının sosyal ve ekonomik statüsü açısından kurtuluşunu ifade etmektedir. İki ayrı kesimin iki farklı bakış açısı bağımsızlık sonrası da aynı şekilde devam edince dini ve etnik açıdan azınlık kesimler ordudaki alt

²¹⁹ Akdemir, 2000, a.g.m., 216.

²²⁰ Şenzeybek, 2013, a.g.m., 484.

kademelerde etkinliklerini arttırmıştır. 1949 yılındaki “yalnızca Alevilerin eratin çoğunluğunu, erbaşların ise üçte ikisini oluşturduğunu” belirten rapor²²¹ bahsedilen durumu ispatlar niteliktedir. 1949 yılından 1963’e kadar Sünni liderler arasında yaşanan iktidar mücadelesi on kadar başarılı, bir o kadar da başarısız askeri darbenin gerçekleşmesine neden olmuştur.²²² Darbeyle başa gelenlerin yürüttükleri “temizlik operasyonları” neticesinde orduda üst kademedeki Sünni subayların çoğu tasfiye edilmiştir. Boşalan yerlere ise mecburen alt rütbelerdeki azınlık gruplardan özellikle de Nusayrilerden atamalar gerçekleşince²²³ üst kademelerdeki Sünni çoğunluk zamanla yerini azınlık gruplara bırakmıştır. Azınlık grupların askeriyedeki artan etkinlik ve temsili, siyasi alanda mücadelelerini sürdürdükleri Baas Partisi’nde de güçlenmelerini sağlamıştır. Parti aslında askeri ve sivil kanat olmak üzere iki ayrı alanda teşkilatlanmıştır fakat bahsedilen durum Nusayri, Dürzî ve İsmaili grupların askeri kanatta yoğunluk oluşturmasıyla sonuçlanmıştır. Arap dünyasında olduğu gibi Suriye’de de artan sol akımlar neticesinde 1958 yılında Mısır ile Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti çatısı altında birleşmiştir. Birleşmenin ardından Suriye’den Mısır’a gönderilen ve aralarında Hafız Esad’ın da bulunduğu Baas Partili subaylar “Baas Partisi Askeri Komitesi”ni kurmuştur. Başta 3’ü Nusayri ve 2’si İsmaili subaylardan olmak üzere 5 kişiden oluşan komitedeki üye sayısı daha sonra 5 Nusayri, 2 İsmaili, 2 Dürzî ve 6’sı Sünni olmak üzere 15’e çıkartılmıştır.²²⁴

1961 yılında Sünni subayların yaptığı darbe neticesinde Birleşik Arap Cumhuriyeti’nden ayrılan Suriye’de 1963 yılına gelindiğinde ise yukarıda bahsi geçen Askeri Komite yaptığı darbe ile iktidarı ele geçirmiştir. Bu darbenin ardından devlet başkanlığı Sünnilerde kalsa da siyaset üzerindeki asıl güç olan orduda hâkimiyet azınlık grupların eline geçmiştir. Yapılan darbe sonucunda Nusayrilerden Salah Cedit, Muhammed Umran, Hafız Esad; Dürzîlerden Selim Hatum, Hammad Ubeyd; İsmaililerden ise Abdulkерim el-Cundi, Ahmet el-Mir önemli mevkiler elde etmiş ve bağımsızlıktan bu yana ilk kez bu denli azınlık mensubu yönetimde söz sahibi olmuştur.²²⁵

Sünni Devlet Başkanı Emin el-Hafız’ın 1963 yılından beri yürütmeye çalıştığı ordudaki azınlık grupların etkinliğini azaltma girişimleri 1966 yılında Nusayrilerin başını

²²¹ Pipes, 1989, a.g.m., 440.; Şenzeybek, 2013, a.g.m., 484-485.

²²² Akdemir, 2000, a.g.m., 237.

²²³ Er-Rezzaz, M. (1967). *Et-Tecrubetu’l-Murra*, Beirut: Darul Gandura, 159.

²²⁴ Seale, P. (1965). *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Arab Policies (1945-1958)*, London: Oxford University Press, 291.; Dam, 2000, a.g.e., 64.

²²⁵ Kedourie, E. (1992). *Politics in the Middle East*, New York: Oxford University Press, 314.

çektığı azınlık grupların kendisine darbe yapmasına neden olmuştur. Bu darbede diğer darbelerden farklı olarak Sünni subayların ardından Dürzî ve İsmaili subaylardan bazıları da tasfiye edilerek yerlerine Nusayri subaylar atanmıştır. Yapılan darbedeki katkıları nedeniyle ödüllendirilme beklentileri tersine çıkan Dürzî subayı Selim Hatum bu durum karşısında bir darbe girişimine kalkışmış fakat başarısız olmuştur. Bu başarısız darbe girişimi adeta Nusayrilerin işini kolaylaştırıp ordu ve partideki Dürzîlerin ve İsmaililerin tasfiyesinin artmasıyla sonuçlanmıştır.²²⁶ Neticede Nusayriler hem ordu hem parti hem de hükümet kanadında ilk kez mutlak güç haline gelmiştir.²²⁷

Diğer mezheplerin ordudan, partiden ve ülke yönetiminden büyük ölçüde tasfiyesi sağlandıktan sonra bu sefer de Nusayri subaylar arasında iktidar mücadelesi başlamıştır. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşında Arap ülkelerinin yaşadığı ağır yenilgi sonucunda Suriye Golan Tepeleri'ni kaybetmiş, bu kayıptan da ordu kanadında Salah Cedid sivil hükümet kanadında ise Devlet Başkanı Nureddin el-Attasi sorumlu tutulmuştur. Böylelikle Suriye siyasetindeki bu iki önemli aktör itibar kaybederken Savunma Bakanı aynı zamanda Hava Kuvvetleri Komutanı olan Hafız Esad bu durumdan itibarını arttırıp konumunu güçlendirerek çıkmıştır.²²⁸

İki Nusayri subayı olan Salah Cedid ve Hafız Esad'ın iktidar mücadelesi 13 Kasım 1970'te Hafız Esad tarafından gerçekleştirilen kansız bir darbeye sona ermiştir. Önceki darbelerden ders çıkaran Esad, darbeyi gerçekleştirdikten hemen sonra kendi konumunu garanti altına almak ve kendisine de bir darbe gerçekleşmesini önlemek adına kilit noktalara kendi bölgesinden Nusayriler atamıştır.²²⁹ Böylelikle Suriye'de kendisine gelinceye kadar hiç kimsenin gerçekleştiremediği kontrol ve denetim mekanizmasını oluşturabilmeyi başaran Hafız Esad, 1971 yılında gerçekleşen seçimle devlet başkanı olmuştur. Bu durum Suriye tarihi açısından bir ilktir zira daha önceleri azınlık gruplar yönetimde önemli mevkiler elde etmiş olsa da Hafız Esad'a kadar devlet başkanları daima Sünnilerden olmuştur.²³⁰

²²⁶ Şenzeybek, 2013, a.g.m., 486

²²⁷ Giritli, İ. (1978). *Bugünkü Ortadoğu'nun Önemli Sorunları*. İstanbul: İ.T.İ.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Yayınları, 93.

²²⁸ Bağlıoğlu, A. (2013). "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 503.

²²⁹ Perthes, V. (1995). *The Political Economy of Syria Under Asad*. (First Edition). London: I.B. Tauris, 182.

²³⁰ Akdemir, 2000, a.g.m., 220.

1976 yılındaki Lübnan müdahalesinde izlediği politika Hafız Esad ve rejimine karşı muhalefeti arttırdığı gibi Baas Partisi'nin askeri-sivil liderlerine ve yakınlarına karşı suikastların gerçekleşmesine neden olmuştur. 1980'e kadar süren bu suikastların arkasında önceleri hangi grubun olduğu belirlenememiştir. Ancak 1978 yılında İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) örgütü üyeleri tarafından oluşturulan Mücahidun (Mücahitler) grubu, yayın organlarındaki açıklamalarla bu suikastları üstlendiğini belirtmiştir. Böylelikle suikastları gerçekleştirenlerin Sünni, hedeflerin ise Nusayri olması Suriye'deki mezhepler arası çatışmayı²³¹ bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır.

Mücahitler grubunun 1979 yılında gerçekleştirdiği Halep Topçu Okulu saldırısı ardında da 1980 yılında direk Hafız Esad'a yapılan suikast girişimi rejim için adeta bardağı taşıran son damlalar olmuştur. Nitekim rejim karşıtı ayaklanmalar karşısında aynı yıl Palmira'da, 1982 yılında ise Hama'da Suriye tarihinin en büyük katliamlarından biri gerçekleşmiştir. Neredeyse bir ay süren Hama katliamında İhvan-ı Müslimin üyeleri ile birlikte sayıları kaynaklara göre 5 ile 25 bin arasında farklılık gösteren birçok sivil de hayatını kaybetmiştir.²³²

İktidara gelebilmek adına Salah Cedid ve Muhammed Ümran ile yürüttüğü mücadele neticesinde bir kısım Nusayri aşiretlerinin desteğini kaybetmesi, Lübnan'a yapılan müdahale sonrası artan muhalif sesler ve en son Hama'da yaşanan bu gelişmeler Hafız Esad'ı bazı konularda yeniden düşünmeye teşvik etmiştir. Bu minvalde Esad, Nusayri azınlığa dayalı devlet yapılanmasına gitmeyen ulusal bir lider olduğu imajı oluşturabilmek için iktidar bileşenlerini toplumsal tabanın çoğunluğunu oluşturan Sünni çevrelere doğru genişletme yoluna giderek seküler Sünni kesimlere bürokrasi, ordu ve parti içerisinde yeni alanlar açmıştır.²³³ Bununla birlikte bir yandan ekonomik alanda millileşme kampanyaları çerçevesinde bankalar, sanayi şirketleri ve topraklar kamulaştırılarak toprak zengini ve elit Sünni kesim rejime bağlı hale getirilirken bir yandan da özel sektördeki kısıtlamalar hafifletilerek benzer şekilde rejime bağlı yeni bir Sünni tüccar sınıfın doğması sağlanmıştır.²³⁴

²³¹ Dam, 2000, a.g.e., 124-125.

²³² Akdemir, 2000, a.g.m., 228-230.,

²³³ Perthes, V. (1992). "The Syrian Economy in the 1980s", *Middle East Journal*, 46(1), 182.; Şenzeybek, a.g.m., 2013, 488.

²³⁴ Okur, Salık, 2016, a.g.e., 57.

Bahsedilen politikalarla muhalefeti kontrol altında tutmayı hedefleyen Hafız Esad, rejimin temellerini sağlama almayı da ihmal etmemiştir. Her ne kadar Sünniler bürokrasi, ordu ve partide etkinliğini öncekine göre arttırmış olsa da rejimin en önemli kontrol mekanizmaları olan ordu ve istihbaratta üst düzey subayların büyük çoğunluğu Nusayrilerden olduğu gibi “Baronlar” olarak adlandırılan Hafız Esad’ın çevresindeki subaylar da Nusayrilerden oluşmaktadır.²³⁵ Böylelikle mezhepçilik Esad iktidarında kendisini gösterse de bazı önemli noktalara toplumun değişik kesimlerinden –kendisine karşı mutlak sadakati gözeterek- yaptığı atamalar ile Hafız Esad tarifi güç bir denge sistemi kurmuş ve terazinin kefelerini dengelemeyi Nusayrilerin ağırlığını koruyarak başarmıştır.²³⁶ Otoriter bir rejim olsa da Suriye’ye belirli bir istikrar getiren bu sistemi kurup 30 yıl kadar devam ettiren Hafız Esad 10 Haziran 2000 tarihinde ölmüştür.

Daha hayattayken kendisinden sonraki dönem için her şeyi en ince ayrıntısına kadar hazırlamayı ve oğlunun yönetime geçtiğinde yaşayabileceği sıkıntıları en aza indirmeyi hedefleyen Hafız Esad bu hedefine ulaşmıştır. Nitekim ölümünden bir ay sonra gerçekleşen referanduma tek aday olarak katılan Beşar Esad oyların %97’sini alarak babasının ardından Suriye’nin ikinci Nusayri devlet başkanı olmuştur. Babasının kurduğu rejimin temel taşlarından ordunun, istihbarat servislerinin, Baas Partisi kadrolarının ve Nusayri ileri gelenlerinin de desteğini sağlayarak adeta anahtar teslim bir şekilde “yumuşak bir güç transferi” ile iktidara gelmiş olan Beşar Esad, tabiri yerindeyse hiç çaba göstermeden babasının mirasına konmuştur.²³⁷

Hem yönetime gelmeden önce hem de geldikten sonra Beşar Esad’ın başarılı olup olamayacağı hakkında şüpheye kapılan bazı kesimler onun babası gibi ülkeyi yönetebilecek sertlikte ve tecrübede olmadığını savunmuştur. Diğer taraftan kimileri ise Beşar Esad’ın yumuşak yapısının yanında inatçı huyu ve hırslı yapısıyla Suriye’yi ayakta tutabileceğini söylemiştir.²³⁸ Ülkesi şu anda parçalara ayrılmış bir vaziyette de olsa toprakların çoğunu kontrolü altında tutması ve hala koltuğunu korumasıyla Beşar Esad’ın ikinci kesimi haklı çıkardığı görülmektedir.

²³⁵ Hinnebusch, R. A. (2001). *Syria: Revolution From Above*. (First Edition) London: Routledge, 69; Dam, 2000, a.g.e., 119.

²³⁶ Vurmay, H. M. (2011). *Hafız Esad Döneminde Suriye’de Arap Milliyetçiliğinin Dönüşümü (1971-2000)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 66.

²³⁷ Şöhret, M. (2016). “Suriye’nin Siyasal ve Ekonomik Yapısı”, Çomak, H., Sancaktar, C, Yıldırım, Z. (Editörler), *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Birinci Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 69.

²³⁸ Zisser, E. (2007). *Commanding Syria: Bashar al-Assad and the First Years in Power*. (First Edition). London: I. B. Tauris, 44.

İktidarının ilk dönemlerindeki demokrasi söylemlerinin yanı sıra Esad yaptığı birkaç siyasi ve ekonomik reformlarla geçmişten farklı bir siyaset yürüteceği izlenimi yaratmıştır. Çeşitli kesimler tarafından “Şam baharı” olarak adlandırılan bu reform dönemi 2001’in ortalarında izlenen politikada değişikliğe gidilmesiyle çok kısa sürmüş ve son bulmuştur.²³⁹ Buradaki politika değişikliğinin en önemli sebebi entelektüellerin ve reformistlerin yönetime sunduğu taleplerdir. Nusayrilerin ve Baas Partisi’nin egemenliğini sarsarak rejimi sonlandırabilecek bir dizi isteklerden oluşan manifesto nedeniyle Esad’ın bu kesime karşı bakış açısı tamamen değişmiştir. Reformist entelektüeller söz konusu talepleri nedeniyle rejim tarafından ülkede karışıklık ve ayrılık çıkarma suçlarıyla itham edilerek sindirilmiştir.²⁴⁰

Baştan reform yanlısı tutumu sayesinde iktidarının ilk zamanlarındaki tecrübesiz dönemini yumuşak bir şekilde geçiren Esad, rejimin istikrarı söz konusu olduğunda ise geri adım atmasını bilmiştir. Daha sonraki süreçte politikalarını o günün şartlarına göre belirleyerek ne reform karşıtı bir tutum sergilemiş ne de reformların Şam Baharı sürecinde olduğu gibi çok ileri gitmesine izin vermiştir.²⁴¹ Tıpkı babası gibi Beşar Esad’ın da birinci önceliği daima rejimin istikrarı ve devamlılığı olmuştur.

2010 yılının sonlarında Tunus’ta başlayıp kısa sürede birçok Arap ülkesine yayılan halk hareketlerin Suriye’yi de büyük ölçüde etkileyeceği önceleri Beşar Esad tarafından hesap edilmemiştir. Bunun en önemli göstergesi Esad’ın 31 Ocak 2011’de Wall Street Journal’e verdiği röportajdır. Söz konusu röportajda Esad; Tunus, Mısır ve Yemen’deki halk protestolarının Ortadoğu’da yeni bir çağa öncülük ettiğini belirterek yöneticilerin siyasi ve ekonomik alanlarda halkın taleplerini yerine getirmek için daha fazlasını yapmaları gerektiğini vurgulamıştır.²⁴² Bu röportajdan sadece birkaç ay sonra ise gösteri ve yürüyüşler Suriye’yi de etkisi altına almıştır. Güvenlik güçlerinin ilk başlarda silahsız kitle gösterileri şeklinde ortaya çıkan bu muhalefet hareketini bastırmak için ateş açmaya başlamasıyla kriz giderek büyümüş ve ülke geneline yayılmıştır. Rejimin kullandığı zor ve

²³⁹ Zisser, E. (2003). “Does Bashar al-Assad Rule Syria?”, *The Middle East Quarterly*, 10(1), 15-17.

²⁴⁰ Orhan, O. (2005). “Suriye, Dönüşüm ve Türkiye”, *Stratejik Analiz Dergisi*, 6(65), 24.

²⁴¹ Şöhret, 2016, a.g.m., 73.

²⁴² İnternet: “Interview With Syrian President Bashar al-Assad”, *Wall Street Journal*, Web: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894> adresinden 05 Mayıs 2021’de alınmıştır.

şiddet gösterileri arttırırken, gösteriler de uygulanan şiddeti arttırmış ve kriz tam anlamıyla kısır bir döngüye girmiştir.²⁴³

İlerleyen süreçte uygulanan bütün baskılara rağmen Esad rejimi gösterilerin önüne geçemeyince çareyi daha sert tedbirler almakta bulmuştur. Rejim güçlerinin söz konusu şiddet uygulamaları ve göstericilere karşı silah kullanması muhalifleri de silahlı mücadeleye yöneltmiş böylelikle reform talepleriyle başlayan kitle yürüyüşleri Baas rejimine karşı silahlı bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Sonuç olarak taraflar arasında yaşanan bu çatışma kısa süre içerisinde ülke geneline yayılınca Suriye'deki durum bir iç savaş halini almıştır.²⁴⁴

İç savaşın mezhepsel saflarının belirlenmesindeki bir diğer önemli etken de Beşar Esad döneminde etnik ve mezhepsel açıdan ayrımları gözler önüne seren taraflı liberal ekonomi politikalarıdır. Yapılan kamulaştırmalar neticesinde en büyük zarar gören kesim toprak sahibi, şehirli Sünni aileler olurken; bundan en kazançlı çıkan kesim ise şüphesiz kırsaldaki topraksız azınlıklar olmuştur. Yaşanan iç savaşın ilk zamanlarındaki gösterilerde herhangi bir mezhepsel söylem kullanılmazken ilerleyen süreçte Esad rejimi azınlıkların sadakatinden emin olarak onları kendi tarafında tutmak için ayaklanmanın Sünni bir ayaklanma olduğunu öne sürmüş ve olası bir rejim değişikliğinde azınlıkların bu durumdan en büyük zararı göreceğini belirtmiştir. Buna karşılık el-Kaide bağlantılı Nusra Cephesi'nden koparak müstakil bir örgüte dönüşen DEAŞ da mezhepçi bir yaklaşımı ön plana koyarak Sünni kesimleri mobilize etme yoluna başvurmuştur. Sonraki süreçte İran destekli Hizbullah örgütünün de rejim saflarına katılması yaşanan savaşın mezhepsel boyutunu daha belirgin hale getirmiştir.²⁴⁵ 2012 yılının sonlarında yayınlanan ve Suriye'deki durumu Sünni muhalifler ile rejim güçleri arasındaki “bariz derecede mezhepsel” bir çatışma olarak tanımlayan BM raporu²⁴⁶ da bu görüşü kanıtlar niteliktedir.

Burada baskıcı Esad rejimine karşı demokratikleşme talepleriyle başlayan muhalefet hareketinin etnik ve mezhepsel hatlar üzerine çekilmesinde önemli bir etkiye

²⁴³ Ataman, M. (2012). “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”, *SETA Rapor*, (No: 6), 25.

²⁴⁴ Şöhret, 2016, a.g.m., 78-79.

²⁴⁵ İnanç, Y. S. (2016). “Suriye İç Savaşı: Bir Mezhep Savaşından Ötesi”, *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı*, İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları, 81.

²⁴⁶ İnternet: “UN says Syria conflict is ‘overtly sectarian’”, *Al Jazeera*, Web: <https://www.aljazeera.com/news/2012/12/20/un-says-syria-conflict-is-overtly-sectarian> adresinden 05 Mayıs 2021’de alınmıştır.

sahip olan ve 2013'ten itibaren iç savaşın aktörlerinden birisi konumuna gelen DEAŞ'ın İslam anlayışını açıklamamızda fayda olacaktır. Birçok kaynakta Selefi/Vahhabi görüşten yola çıktığı vurgusu yapılmış olsa da DEAŞ'ın Haricilik mezhebiyle de uyuşan uygulamaları bulunmaktadır. Bu nedenle bu mezhebi fırkaların kısaca değerlendirilmesi DEAŞ'ın dini açıdan konumunu belirlemek için önemlidir.

Selefilik: Halef (ardıl) kelimesinin zıddı olarak Selef; öncekiler, ilkler anlamlarına gelmektedir. Selefi ise eski kuşakları yeni kuşaklara, aktarılan bilgiyi akılla üretilen bilgiye tercih eden, bir geleneğin ilk halini benimseyip o geleneğe sonradan yapılan ekleme veya yorumları yozlaşma ve sapkınlık olarak kabul edeni ifade etmektedir.²⁴⁷ İslam dini açısından bakıldığında Selefi, İslam'ın altın çağı olarak adlandırılan Asr-ı Saadette ortaya çıkmış uygulamaları rehber edinen kişidir. İlk defa Hicri 4. Yüzyılda Yemen civarında ortaya çıkan Selefilik anlayışına göre peygamberden sonra örnek alınacak kişiler yalnızca Asr-ı Saadet döneminde yaşayanlardır. Ayrıca Selefilere göre Allah dinini tamamlamış Kuran'da da bunun temellerini göstermiş, Hz. Peygamber ise bu esasları hiçbir kapalılığa mahal vermeden en açık bir şekilde tarif ederek insanlara öğretmiştir. Bu nedenle dinde tartışmaya girilmemeli, araştırmaya ve düşünmeye başvurulmamalı, bireysel içtihatlar verilmemelidir.²⁴⁸

Bahsedilen bu görüşler genellikle DEAŞ gibi dışlamacı örgütler tarafından benimsenmektedir. Ancak DEAŞ'ın görüşlerinin Selefilğin kurucusu sayılan Ahmet bin Hanbel'in görüşlerinden ayrıldığı noktalar da bulunmaktadır. Özü itibariyle şiddet içerse de Ahmet bin Hanbel'in Selefilği Müslümanlar arasında bir şiddeti barındırmamaktadır. Bu nedenle Müslümanlara da uyguladığı şiddet gerekçesiyle DEAŞ, el-Kaide tarafından dini istismar eden Selefi değil Harici bir örgüt olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁹

Haricilik: Haricilere göre Kuran öz manası değiştirilemez yorum ve tefsire kapalı hayat boyu uyulması gereken kesin bir kanun hükmündeki tek nizamdır. Ayrıca kendilerinin Müslüman olduğunu iddia edenler de dâhil olmak üzere İslam dininin

²⁴⁷ Acar, M. (2005). "Radikal Selefi Zihniyete Bir Reddiye", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2(6), 163.

²⁴⁸ Altıntaş, R. (1999). "Haşviyenin Doğuşu ve Kelami Görüşleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 2.

²⁴⁹ Çiftçi, E. B. A., (2017). *Ortadoğu Devlet Sistemlerinde Değişim ve Dönüşüme Bir Örnek: Işid ve Devlet Anlayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 40.

yasaklarına ve gereklerine uymayan herkes kâfir sayılmaktadır.²⁵⁰ Ortaya çıkışı Hz. Osman dönemindeki karışıklıklar ve öldürülmesine dayandırıldığı gibi Müslümanların birbirinin kanını döktüğü ilk savaş olan Sıffin Savaşına da dayandırılmaktadır. Hz. Ali’yi ve Hz. Muaviye’yi halife kabul edenler arasında gerçekleşen savaşta halifeyi seçmek için hakem tayin edilmesi bu iki tarafın Haricilerce “hüküm yalnızca Allah’ındır” gerekçesiyle tekfir (dinden çıkmış) edilmesine neden olmuştur. Görüşleri ve uygulamaları nedeniyle muhalifleri ve isyan ettikleri yöneticileri tarafından bu gruba halife sıfatını taşıyan Hz. Ali’den uzaklaşan, ona isyan eden; yönetime karşı ayaklanıp cemaatten, haktan, dinden ayrılan anlamındaki “Harici” ismi verilmiştir.²⁵¹

Kabile geleneğinden geliyor olmaları Haricilerin görüşlerinde önemli bir rol oynamıştır. Zira kabileler arasında sık sık yaşanan kan davaları ve savaşlar onları savaşa ve şiddete başvurmaya iten sebeplerden birisi olmuştur.²⁵² Hariciler köktenci bir anlayışla daha iman ve küfür kavramlarını net bir şekilde tanımlamadan kimin mümin kimin kâfir olduğu hakkında sorgulamaya gitmişlerdir. Düşüncelerinde kâfir kavramını mümin kavramından daha ön plana alan Hariciler kendi siyasi ve politik görüşlerini benimsemeyenleri ise dışlama yoluna gitmiştir. Harici düşünce sistemini diğer mezheplerden ayıran bir diğer nokta da Müslüman toplumunun içerisine karışmış temiz olmayan unsurların varlığını savunmalarıdır. Bu görüşe göre Müslüman toplumu saf değildir ve öncelikli olarak Müslümanlar ile kâfirler arasındaki anlaşmazlıklardan ziyade Müslümanların kendi içerisindeki sahte ve temiz olmayan kişilere yönelmek gerekmektedir.²⁵³

Dini metinleri acımasız, sert, bilinçsizce ve yüzeysel bir şekilde yorumlayan bu zihniyet imanın amelsiz olmayacağını belirtmekte, ibadetlerini eksik yerine getiren ve günah işleyen kişiyi de iman eksikliğinden dolayı dinden çıkmakla suçlamaktadır. Eksik bir imanın kişiyi cennete götüremeyeceğini de belirten Hariciler böyle kişilerin artık kâfir olduğuna hükmetmekle kalmayıp daha da ileri giderek İslam’a girdikten sonra küfre

²⁵⁰ Özerkmen, N. (2004). “Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 254.

²⁵¹ Şehristani, (2008). *El Mîlel ve Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi)*. (Çev. Öz., M.). İstanbul: Litera Yayıncılık, 109.

²⁵² Bulut, H. İ. (2009). “Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik ve Günümüze Yansımaları”, *Usul İslam Araştırmaları*, (11), 50.

²⁵³ İzutsu, T. (2012). *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Ayaz, S.). İstanbul: Pınar Yayınları. (Eserin orijinali 1965’te yayımlandı), 14-19.

düşmeleri nedeniyle “mürted” oldukları için öldürülmeleri gerektiğini savunmaktadır.²⁵⁴ Bu bakımdan DEAŞ’ın gerçekleştirdiği Müslüman katliamlarının Haricilik mezhebiyle uyuştugu görülmektedir.

Vahhabilik: Günümüzde Suudi Arabistan’ın resmi mezhebi olan Vahhabiliğin Arap Yarımadasının Necd bölgesi civarlarında Muhammed bin Abdülvehhab tarafından 18. Yüzyılda kurulduğu kabul edilmektedir. Kendilerini Tevhidciler manasındaki Muvahhidun ismiyle ifade etseler de muhaliflerince konulan Vahhabi ismi daha çok bilinmekte ve kullanılmaktadır. Bu mezhebe mensup kişiler aslında kendilerini itikadi açıdan Selefi, ameli açıdan da Hanbelî olarak tanımlayıp Muhammed bin Abdülvehhab’ın yalnızca mezhebi yenileyen bir şeyhülislam olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla Vahhabi diye bir ayrımın yapılmaması gerektiğini savunmaktadır.²⁵⁵

Çoğunlukla Selefilik ile birlikte anılan hatta bazen aynı terimmiş gibi kullanılan Vahhabilik asıl olarak Selefilikten türeyerek onun düşünce esasları üzerine inşa edilen daha dışlayıcı, katı ve radikal bir biçimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum İbn-i Teymiyye’nin Selefilik anlayışının Muhammed bin Abdülvehhab tarafından daha radikal bir biçimde pratiğe geçirilmesi olarak da düşünülebilir.²⁵⁶

Vahhabilerin önem addettikleri bir başka mesele de bidat (sonradan türeyen şey) kavramıdır. Vahhabi inanışa göre Kuran ve sünnette olmayan her şey sonradan çıktığı için bidattir. Bu nedenle Kuran ve sünnet dışında emir ve yasak tanımamak gerekir.²⁵⁷ Bunun aksini yapanlar ise küfre düşmüş olarak kabul edilir ve Vahhabilere göre bu kişilerin can ve mal güvenliği ortadan kalkar.²⁵⁸ Suriye’de DEAŞ tarafından çeşitli önemli dini ve kültürel merkezler nezdinde gerçekleştirilen yıkımda bahsi geçen bidat anlayışının etkisi görülmektedir.

Bu açıklamalardan sonra DEAŞ’ın aslında her üç inanıştan da fikirler benimsediği dolayısıyla üç inanışın harmanlanmış bir hali olduğu görülmektedir. Zira öncelikle Selefililiğin cihat doktrininden beslenip sonrasında Hariciliğin şiddet ve Müslümanların

²⁵⁴ Bulut, 2009, a.g.m., 48.

²⁵⁵ Fıglalı, E. R. (2001). *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul: ŞA-TO Yayınları, 105.

²⁵⁶ Zehra, M. E. (1981). *Ebu Hanife*. (Çev. Keskiöglü, O.). Konya: Can Kitabevi, 220.

²⁵⁷ Zehra, M. E. (2006). *İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (Çev. Kaya, S.). İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 239.

²⁵⁸ Karaca, M. (2005). *Evanjelizm ve Vahhabilik*. (Birinci Baskı). İstanbul: Nokta Yayınları, 87.

kendi içerisinde saf bir bütün oluşturması gerektiği fikirleriyle yoğrulduktan sonra Vahhabiliğin bidat kavramı ile küfre düşenlerin can ve mallarının kendilerine helal olduğu görüşü neticesinde yapılan uygulamalar meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Gösterilerin ve iç savaşın başlarında yönetimden memnun olmayan azınlık gruplardan Dürzîler ve bazı Nusayriler de muhalifler tarafında yer almıştır. Bunun başlıca sebebi Dürzîler açısından zaten çok önceleri yönetimden uzaklaştırılmış olmaları, Nusayriler açısından ise yönetimde Nusayrilerin olmasına rağmen hiçbir fayda görmemeleridir. DEAŞ gibi bir örgütün ortaya çıkmasıyla Radikal İslam'ın Suriye'de yönetimi ele geçirme ihtimalinin doğması Beşar Esad'ın söylemlerini haklı çıkararak bu azınlık gruplarının saf değiştirmesine ve rejimi desteklemelerine neden olmuştur.²⁵⁹ Zira Esad rejimi bahsi geçen azınlıkların yanı sıra Hristiyanlara ve Kürtlere de ilişmeyerek sadece Sünnilerle savaşmaktadır.²⁶⁰ Esad'ın uyguladığı bu mezhepçi siyaset ülke içerisinde yürüttüğü mücadelede azınlıkları yanına çekmesi açısından ülke dışında ise gittikçe radikalleşen muhaliflerin yürüttüğü mücadelenin meşruiyetinin sorgulanması açısından kendisine büyük faydalar sağlamıştır.

Diğer yandan Suriye'deki iç savaşın şiddetini arttırması ve sonrasında da DEAŞ'ın kazandığı güçle birlikte büyük bir tehdit oluşturmaya başlaması bölgedeki devletlerle birlikte bölgede çeşitli planları olan bölge dışı birçok devleti de yakından ilgilendirmiştir. Söz konusu devletler doğrudan veya dolaylı olarak ya rejimden yana ya da muhaliflerden yana bir tutum sergilemiştir. Burada izledikleri politikalarda mezhepsel faktörlerin ön plana çıkması neticesinde konumuzla alakalı olması açısından bahsetmemiz gereken devletler Türkiye, İran ve Körfez ülkeleri özellikle de Suudi Arabistan ve Katar'dır.

Savaşın başlangıcından itibaren ilk başlardaki beklenti Esad ailesi önderliğindeki Baas rejiminin muhalefet karşısında uzun süre dayanamayacağı yönünde olmuştur. Bu durum birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'yi de muhaliflerin yanında pozisyon almaya itmiştir.²⁶¹ Ancak Türkiye'nin Irak'ta izlediği bütün etnik ve dinsel taraflarla diyalog içerisinde olma politikasının aksine Suriye'de Sünni Müslüman Kardeşler üzerinden muhaliflere yoğunlaşarak rejimin karşısında olması mezhebi bir tavır olarak

²⁵⁹ Acar, H. (2013). "Suriye Halkının Beşar Esad'a Direnme Hakkı: Üç Sözleşmecî Bakış", *Uluslararası İlişkiler*, 10(37), 131-133.

²⁶⁰ Bağlıoğlu, 2013, a.g.m., 510.

²⁶¹ Orhan, O. (2012). "Esad Sonrası Suriye: Irak ve Lübnan'ın Öğrettikleri", *Ortadoğu Analiz*, 4(47), 11.

algılanmıştır.²⁶² Bölgedeki bir başka önemli devlet olan İran ise bu savaşta Esad rejiminden yana bir politika izlemiştir. Bunun en önemli sebepleri arasında Sünni İslam karşısında bölgede Şii yönetim bloğu oluşturma isteği olduğu kadar DEAŞ vb. köktenci, Vahhabi örgütlere karşı bölgede nüfuz kaybetmeme düşüncesi de gösterilebilir.²⁶³

Bölgenin diğer Arap devletleri, Suudi Arabistan ve Katar özelindeki Körfez ülkeleri de bu savaşta çıkarları gereği muhaliflerden yana bir politika izlemiştir. İran'ın Ortadoğu'daki Şii unsurlar üzerinden nüfuzunu arttırma girişimleri Körfez ülkelerinin söz konusu politikayı izlemesinde etkili olmuştur. Esad rejimi karşısındaki halk hareketleri Arap dünyasında olumlu karşılanarak Suriye'deki rejimin değişmesi gerektiği yaklaşımı bu ülkeler tarafından belirgin bir şekilde desteklenmiştir. Ülkedeki Selefi unsurları destekleyen Suudi Arabistan ve Katar özelindeki Körfez ülkeleri Suriye'deki Şii etkinliğini azaltacak muhtemel bir değişim sürecinde etkin rol oynayabilmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla bölgedeki Şii-Vahhabi rekabeti bu devletlerin tutumunda belirleyici unsur olmaktadır.²⁶⁴

Suudi Arabistan'ın Suriye'de izlediği politika genel olarak çatışma sürecindeki durumlardan ziyade çatışmaların sonlanmasından itibaren yaşanacak güç dağılımındaki aktörlerle müttefik olabilme çerçevesinde gelişmiştir.²⁶⁵ Bu bakımdan daha önce bahsettiğimiz rekabet ve söz konusu güç dağılımında kendine yer edinebilme hedefleri nedeniyle bölgesel çıkarları gereği Türkiye ile ortak hareket ederek her ne kadar Müslüman Kardeşler çizgisinde olmayan bir ülke olsa da Müslüman Kardeşlerin etkin rol oynadığı muhaliflere desteğini esirgememiştir.²⁶⁶ Katar ise muhaliflere destek sağlamakla birlikte bölge siyasetini daha esnek bir tavırla yürüterek Suriye'deki bütün taraflarla görüşülmesi gerektiğini ve bu şekilde çözüme ulaşılabileceğini savunmaktadır.²⁶⁷

Suriye krizi yalnızca bölge ülkelerini ve İslam ülkelerini değil küresel güçleri de Esad rejiminin devamı ya da son bulması yönünde ikiye bölmüştür. Bir yanda Esad

²⁶² Bağlıoğlu, 2013, a.g.m., 509.

²⁶³ Ozarowski, R. (2018). "Iran's Angagemnt In Syria Conflict, Causes and Consequences", *Przegląd Strategiczny*, (11), 203.

²⁶⁴ Sandıklı, Semin, 2012, a.g.e., 29-32.

²⁶⁵ Ersoy, E. (2015). "Kral Abdullah Sonrası Suudi Arabistan: Bölgesel ve Küresel Siyaset", *Orta Doğu Analiz*, 7(67), 26.

²⁶⁶ Özev, M. H. (2016). "Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 23.

²⁶⁷ Görgülü, A. (2017). *Katar ve Suriye Krizi*, İstanbul: PODEM Yayınları, 10.

rejiminin devamını savunan İran, Lübnan Hizbullahı, Irak, Rusya ve Çin bulunurken diğer yanda rejimin sonlanmasını isteyen Türkiye, Körfez ülkeleri, ABD ve Avrupa ülkeleri bulunmaktadır. Böylelikle küresel bir boyut kazanan kriz on birinci yılına girdiği halde halen sonlanmamıştır. Mezhebi ve etnik unsurların öne çıkarılıp körüklenesi sonucunda ise Suriye kuzeyde Kürtlerin, kuzeybatıda Sünni muhaliflerin, geri kalan kesimde de rejimin hâkimiyet kurduğu çok parçaya ayrılmıştır.

8. SONUÇ

Medeniyetin başladığı yer olarak kabul edilen Ortadoğu, tarihsel süreç içerisinde birçok farklı etnik ve dini grupları bünyesinde barındıran, farklı egemenliklerin ve devletlerin hâkim olduğu bir bölge olmuştur. Sümer, Babil, Elam, Akad, Asur medeniyetlerinin ve Büyük İskender, Roma, Pers, Sasani imparatorluklarının ardından Türklerin İslamiyete girmesiyle bölgeye hâkim olan güç Selçuklular ve Araplar olmuş, daha sonrasında ise Yavuz Sultan Selim'in 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye seferleri ile birlikte Ortadoğuda uzun yıllar sürecek Osmanlı hâkimiyeti dönemi başlamıştır. Bu dönemde Safevi Devletiyle Sünni-Şii mücadelesi yaşansa da Osmanlı içerisinde uygulanan başarılı politikalar neticesinde farklı etnik, dini ve mezhebi kesimlerin karşılıklı hoşgörü içerisinde yaşamasıyla bölgeye genel olarak barış ve huzur hâkim olmuştur.

Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Sanayi Devrimi neticesinde Batılı devletler sanat, bilim, sanayi ve teknik alanlarda büyük ilerlemeler kaydederken Osmanlı bu gelişmeleri çok geriden takip etmiş böylelikle devletin eski güçlü ve ihtişamlı günleri sönmeye başlamıştır. Yaşanan hammadde ihtiyacı ve talep fazlası ürünler için yeni pazar arayışları sömürgeciliğin hız kazanmasına yol açmış, Osmanlı Devleti de bu durumdan nasibini almıştır. Ardı ardına yaşanan toprak kayıpları söz konusu emperyalist devletleri tatmin etmemiş ve bu devletler hep daha fazlasına göz dikmiştir.

Beklenen fırsat Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu için dönüm noktası olan I. Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri yanında girmesiyle ele geçmiştir. Aslında öncelikli hedefi İngiltere ile yakınlaşıp İtilaf Devletleri'ne katılmak olan Osmanlının bu isteği gerçekleşmeyince baştan tarafsız kalınmış, sonrasında ise kaybedilen toprakları geri kazanıp devleti eski günlerine döndürme hedefleri neticesinde daha fazla vakit kaybetmeye tahammülü olmayan yönetimdeki söz sahibi İttihat ve Terakki liderlerinin yoğun ısrarıyla savaşa Almanya yanında girilmiştir.

Doğuyla batı ve kuzeyle güney arasında geçiş güzergâhı olması nedeniyle sahip olduğu jeopolitik konumun yanı sıra keşfedilen yer altı zenginlikleri neticesinde güçlü devletler nezdinde büyük bir değere sahip olan Ortadoğu topraklarının paylaşımı bu devletler için daima önemli bir sorun teşkil etmiştir. Hâlihazırda savaş öncesi Avrupa'da ortak/karşı çıkarlar neticesinde oluşan bloklaşma sürecinde toprak paylaşımıyla ilgili çeşitli

görüşme ve anlaşmalar yapılsa da savaşın başlaması bu anlaşmaların yürürlüğe girmesine engel olmuştur. İtilaf devletleri bloğu bu sefer Osmanlı'nın savaşa karşı tarafta girmesi neticesinde savaş sonrasında bu konuyla alakalı anlaşmazlığa düşmemek için henüz savaş devam ederken adeta kendilerine önceden yer ayırdıkları çeşitli gizli antlaşmalara imza atmıştır.

Bu gizli antlaşmalardan İstanbul ve çevresinin Rusya'ya verildiği İstanbul Antlaşması, Rusya'da meydana gelen ihtilal neticesinde yeni hükümet tarafından; İtalya'nın alacağı payın genişletildiği Saint Jean de Maurienne Antlaşması ise Rusya'daki yeni hükümet onaylamadığı için İngiltere ve Fransa tarafından geçersiz sayılmıştır. Bu bakımdan Ortadoğu'da bir devri sonlandırıp yeni bir devir açan, ortaya yeni devletler çıkartarak günümüz Ortadoğu haritasının da ana hatlarını ortaya koyan Sykes Picot Antlaşması gizli antlaşmalardan en önemlisini teşkil etmektedir.

Herhangi bir sınır oluşumunda bölgesel aktörler olarak nitelendirebileceğimiz tarafların belirlediği hudutlarda genellikle nehirler veya sıradağlar gibi coğrafi şekiller dikkate alınmaktadır. Bölge dışı aktörler olarak nitelendirebileceğimiz çeşitli komisyon veya ülkeler tarafından masa başında çizilen sınırlarda ise bu coğrafi şekillerden ziyade enlem ve boylamlar dikkate alınarak bölgenin sosyo ekonomik, kültürel, etnik ve dini unsurları göz ardı edilmektedir. Bu durum ise bölge adına birçok problemi beraberinde getirmekte ve ileride birçok sınır değişikliği yaşanmasına neden olmaktadır. Emperyalist devletlerin sömürgecilik faaliyetlerinde paylaştıkları topraklar için izledikleri bu yolun bir benzeri de Ortadoğu için yaşanmıştır.

İngiltere ve Fransa savaş sırasında kendi çıkarları doğrultusunda paylaştıkları Ortadoğu'ya savaş sonrasında alınan karar neticesinde sözde bağımsızlığa hazır olmayan devletleri himaye altına alarak bağımsızlığa hazırlayacakları manda rejimi eşliğinde girmiştir. İngiltere'nin savaş süresince Arapları yanına çekmek adına verdiği sözler neticesinde Emir Faysal tarafından kurulan Suriye Arap Krallığı bu bölgenin Fransızların payı olması nedeniyle yalnızca altı ay ayakta kalabilmiş ve ilk sınır değişikliği yaşanmıştır. Suriye'de kontrolü sağlayan Fransa böl ve yönet politikası çerçevesinde ilk iş olarak Lübnan'ı buradan kopartarak ayrı bir devlet haline getirmiştir. Ardından da Suriye'deki varlığını ve konumunu sağlamlaştırmak adına etnik ve mezhebi farklılıkları körükleme yoluna giderek ülkeyi birbirinden bağımsız 5 ayrı otonom bölgeye ayırmıştır. Bu

bölgelerden Sünnilerin çoğunlukta olduğu Halep ve Şam eyaletleri 1925 yılında Suriye Devleti olarak birleştirilmiş, 1937 yılında ise Alevi ve Cebel-i Dürzî eyaletleri merkezi Suriye hükümetine bağlanmıştır. İskenderun Sancağı baştan beri bu eyaletlerden farklı tutulmuş ve 1938 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra 1939'da Türkiye'ye katılmıştır.

Fransa 26 yıllık manda rejimi süresince Suriye'de Arap milliyetçiliğini kontrol altında tutarak hâkimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla etnik ve mezhebi azınlıkları destekleme yoluna gitmiştir. Bu durum yüzyıllardır Sünni baskısı ve dışlamasına maruz kaldıkları için dağlık bölgelere çekilmek zorunda kalan ve ekonomik açıdan yoksulluk çeken Nusayri, Dürzî ve İsmaili başta olmak üzere bütün azınlık gruplar adına yeni fırsatlar doğurmuştur. Bu bağlamda bölgedeki asayiş sağlamak ve ayaklanmalara müdahale etmek amacıyla kurulan Levant Özel Birlikleri'nin tamamıyla bu azınlık gruplardan oluşturulması bunun göstergesidir.

1946 yılında kazanılan bağımsızlığın ardından Suriye'de askeri darbeler dönemi başlamıştır. Ülkenin çıkarları yerine her kesimin kendi çıkarına yönelmesi kısa aralıklarla birçok kez darbe gerçekleşmesine sebep olmuş böylelikle ülke istikrarsızlığa sürüklenmiştir. 1958 yılında büyük umutlarla Mısır ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kuran Suriye, Başkan Cemal Abdülnasır'ın umduğunun aksi yönde politikalar izlemesi nedeniyle yine yapılan bir darbe sonucunda Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılarak eski sınırlarına dönmüştür.

1967 yılında yaşanan ve Altı Gün Savaşı olarak da bilinen Üçüncü Arap-İsrail Savaşı sonucunda büyük bir yenilgiye uğrayan Arap Devletleri ciddi toprak kayıpları yaşamış ve sınırlar İsrail lehine yeniden şekillenmiştir. Suriye ise bu savaşta ülkenin güneyindeki stratejik olarak büyük öneme sahip Golan Tepelerini kaybetmiştir. 1974 yılında imzalanan barış antlaşması ile Kuneytra bölgesi Suriye'ye bırakılıp tampon bölge oluşturulmasına karar verilse de İsrail'in bölgedeki işgali devam etmektedir.

1970 yılında ise Ürdün sınırında Suriye'nin kısa süreli bir girişimi olmuştur. Ülkesindeki FKÖ varlığının artmasından zaten rahatsız olan Kral Abdullah kendisine karşı bir de isyan başlatılınca FKÖ'ye saldırı emrini vermiştir. Dönemin Suriye Lideri Salah Cedid, Ürdün Kralı ile FKÖ güçleri arasında gerçekleşen çatışmalarda FKÖ'ye destek sağlayarak mevcut durumdan faydalanmak amacıyla kara birliklerini Ürdün'e

göndermiştir. Gerekli olan hava desteği dönemin Genelkurmay Başkanı Hafız Esad tarafından gönderilmeyince Ürdün ordusu Suriye birliklerini kısa sürede ülkeden geri çıkarmıştır.

Fransızlar manda rejimini sonlandırıp Lübnan'dan da geri çekildiğinde arkasında bilinçli bir şekilde etnik ve dini açıdan parçalanmış istikrarsız bir siyasi yapı bırakmıştır. Cumhurbaşkanı Hristiyanlardan, Başbakanın Sünnilerden ve Meclis Başkanının Şiilerden seçildiği bu siyasi yapı dini ve mezhebi mücadeleleri beraberinde getirir de belli bir denge ortamı oluşturmuştur. Ancak FKÖ'nün Ürdün Kralı tarafından 1971 yılında ülkeyi terk etmeye zorlanması sonucunda örgüt yeni adresini Lübnan olarak belirlemiş böylelikle bahsedilen hassas denge Sünniler lehine bozulmaya başlamıştır. Taraflar arasında başlayan çatışmalar gün geçtikçe artarak nihayetinde 1975 yılında iç savaşa dönüşmüştür. Müslümanların zafere yakın olduğu bir anda Suriye lideri Hafız Esad bu iç savaşa Hristiyanların yanında müdahil olarak 2005'e kadar süren Lübnan işgalini fiili olarak başlatmıştır. Hafız Esad'ın izlediği bu siyasette savaşın Hristiyanlar aleyhine sonuçlanması durumunda ülkenin İsrail tarafından işgal edilebileceği ihtimali üzerinde durulsa da göz ardı edilmemesi gereken farklı bir neden daha vardır. Bu neden aslen Dürzî bir lider olan Kemal Canbolat'ın Sünni Müslümanları ve solcu Hristiyan partilerini Lübnan Milli Hareketi çatısı altında toplayarak yaşayacağı zafer sonrasında Nusayri mezhebine mensup Suriye iktidarının Lübnan'daki çıkarlarını tehlikeye sokabileceğidir. İç savaşın ilerleyen sürecinde o günün koşullarına göre pragmatist bir politika izleyen Hafız Esad 1978'de FKÖ'yü desteklemeye başlamış, 1982 yılında FKÖ'nün ülkeden çıkarılmasından sonra ise Şii unsurların yanında olmuştur.

2010 yılının sonlarında Tunus'ta gerçekleşen Muhammed Buazizi isimli bir gencin yönetimi protesto amacıyla kendini yakması olayı Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı etkisi altına alacak Arap Baharı sürecinin başlamasına neden olmuştur. Otoriter rejimlere karşı gerçekleşen bu halk ayaklanmaları Suriye'deki etkisini 2011 yılının başından itibaren protesto gösterileri şeklinde göstermeye başlamıştır. İlerleyen süreçte Esad rejiminin bu gösterilerin önüne geçebilmek adına şiddete ve silaha başvurusu baştan reform yanlısı halk gösterileri şeklinde başlayan protestoların yaz aylarında artık ülke geneline yayılarak çatışmalara ve sonrasında da iç savaşa dönmesine neden olmuştur.

İç savaşın başlangıcında herhangi bir mezhebi söylem gerçekleşmemiş ve olaylar bir yanda rejim yanlıları diğer yanda ise yönetimden memnun olmayan muhalifler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu süreçte Nusayrilerin iktidara gelmesinden sonra yönetimden uzaklaştırılan diğer azınlık gruplarından Dürzî ve İsmaili kesimlerle birlikte yönetimden hiçbir fayda göremeyen bazı Nusayriler de muhaliflerden yana tutum sergilemiştir. Bunun üzerine Beşar Esad azınlık grupları yanına çekebilmek adına gerçekleşen ayaklanmanın yönetimi ele geçirmeye çalışan Sünni bir ayaklanma olduğu yönündeki açıklamalarıyla iç savaşa mezhep unsurunu dahil etmiştir. Sonraki süreçte ise muhaliflerin gittikçe radikalleşmesi ve DEAŞ'ın ortaya çıkması bahsedilen azınlık gruplarınca Radikal İslamın Suriye'de hâkimiyet kazanarak varlıklarını tehlikeye sokacağı yönünde tedirginliğin yaşanmasına sebep olmuş böylelikle bu azınlık gruplar taraf değiştirerek rejimi destekleme yoluna gitmiştir.

Rejimin azınlık gruplara ve Kürtlere ilişmeyerek yalnızca Sünnilerle savaşmasının yanı sıra bölgedeki diğer devletlerin ve örgütlerin de çıkarları doğrultusunda bu savaşa müdahil olması Suriye'de yaşanan iç savaşın mezhebi unsurlar üzerinden şekillenmesine yol açan diğer önemli nedenler arasında gösterilmektedir. Ayaklanmanın başındaki öngörüler Esad rejiminin uzun süre dayanamayacağı yönünde geliştiği için birçok ülke gibi Türkiye de bu süreçte muhaliflerden yana tutum sergilemiştir. Ancak Irak'ta bütün dini ve etnik kesimlerle diyalog içerisindeyken burada Müslüman Kardeşlerin etkin bir rol oynadığı Sünni muhalifleri destekleme yoluna gitmesi Türkiye nezdinde bu durumun mezhebi açıdan yorumlanmasına sebep olmuştur. Çatışmaların sonlanmasıyla yaşanacak güç dağılımında kendisine yer edinmek isteyen Suudi Arabistan ve Katar özelinde Körfez Ülkeleri ise her ne kadar Müslüman Kardeşler çizgisinde olmasa da bu süreçte bir yandan Türkiye ile beraber hareket ederek muhalifler tarafında olurken diğer yandan Şii nüfuzunun artmasını önlemek amacıyla ülkedeki Selefi unsurları desteleme yoluna gitmiştir.

Bölgedeki bir diğer önemli aktör konumundaki İran ise bu savaşta çıkarları gereği rejimden yana olmuştur. Uzun yıllardır dostane ilişkilerin sürdürüldüğü Suriye'deki Esad rejimi, İran için hem Lübnan'daki Hizbullah ile bağlantı sağlaması hem de Ortadoğu'daki Vahhabi etkinliğine karşı izlenen Şii Hilali politikası açısından kritik bir öneme sahiptir. Olası bir rejim değişikliğinde yönetime Sünnilerin hâkim olacağı gerçeği, Esad rejimine İran tarafından askeri, siyasi, ekonomik açılardan büyük bir desteğin sağlanmasına yol

açmıştır. Sünni muhalefet ve Selefi kökenli unsurlar karşısında Beşar Esad'ın mezhebi açıdan bir diğer destekçisi de Lübnan Hizbullah'ına mensup Şii milisleri olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde BM, Suriye'de yaşanan iç savaşıla ilgili yayınladığı raporda yaşanan sürecin bariz bir şekilde mezhepsel çatışmalara dönüştüğünü ifade etmiştir.

Gösterilen örnekler ve sunulan bilgiler ışığında açıkça görüldüğü üzere Sykes Picot Antlaşması ile Suriye'de oluşturulan suni sınırlarda birçok değişiklik yaşanmıştır. Mısır ile yapılan birleşme, Hatay'ın ayrılması, Golan Tepeleri'nin işgali ve Ürdün sınırındaki girişimde Arap milliyetçiliği ve diğer çeşitli siyasi-askeri nedenlerin etkili olduğu fakat Fransız mandası dönemi ve Suriye iç savaşının yanı sıra Lübnan işgali neticesinde meydana gelen sınır değişikliklerinde ise çalışmamızın sorunsalını teşkil eden mezhep faktörünün tek neden olmasa da başlıca neden olduğu saptanmıştır. Bu durum Ek-1'de gösterilen Suriye'nin dini ve mezhebi farklılıklarıyla beraber etnik açıdan da çok heterojen bir yapıya sahip olmasından ve sınırlar oluşturulurken bu durumun sınır yapıcılar tarafından bilinçli bir şekilde göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Fransız mandası döneminde körüklenen bu etnik ve mezhebi farklılıklar ülkenin bir bütün oluşturmaya engel olarak üzerinden yüzyıl geçmesine rağmen acı meyvesini halen vermektedir.

KAYNAKLAR

- Abdullah, Ö. F. (1985). *Suriye Dosyası*. (Birinci Baskı). İstanbul: Akabe Yayınları.
- Acar, H. (2013). “Suriye Halkının Beşar Esad’a Direnme Hakkı: Üç Sözleşmeci Bakış”, *Uluslararası İlişkiler*, 10(37), 117-144.
- Acar, M. (2005). “Radikal Selefi Zihniyete Bir Reddiye”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2(6), 163-196.
- Adelson, R. (1975). *Mark Sykes: Portrait of an Amateur*. (First Edition). London: Jonathan Cape.
- Akbulut, U. (2010). “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. Yüzyıl)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (54), 111-126.
- Akçakayalıoğlu, C. (1998). *Atatürk: Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Akdemir, S. (2000). “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, 6(1), 201-237.
- Aksüt, H. (2012). *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan, Dede Ocaklarının, Toplulukların ve Yerleşimlerin Tarihi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Alkan, M. (2016). “Osmanlı Devleti’nin ‘İslam Birliği’ Siyaseti: Ortadoğu’nun Osmanlılaşması”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9(18), 17-32.
- Alpaslan, S., Kaştan, Y. (2020). “Suriye’deki Arap Milliyetçilerin Fransızlara Karşı Bağımsızlık Mücadelesi (1920-1946)”, *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 2(1), 425-434.
- Altıntaş, R. (1999). “Haşviyyenin Doğuşu ve Kelami Görüşleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 57-100.
- Anderson, M. S. (1966). *Eastern Question 1774-1923: A Study in International Relations*, New York: St. Martin’s Press.
- Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. (Birinci Baskı) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2015). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. (Yirminci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ataman, M. (2012). “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”, *SETA Rapor*, (No: 6).
- Aybars, E. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Cilt 1*. (Altıncı Baskı). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

- Aydın, D. (2006). *Musul'un İngilizler Tarafından İşgalinin Türk Basınına Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Bağlıoğlu, A. (2013). "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 495-523.
- Barr, J. (2016). *Kırmızı Çizgi Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi*. (Birinci Baskı). (Çev. Gürsoy, E. C.). İstanbul: Pegasus Yayınları. (Eserin orijinali 2012'de yayımlandı).
- Basdevant, J. (1960). *Dictionnaire de la Terminologie du Droit International*, Paris: Sirey.
- Bayoğlu, A. H. E. (2020). *Suriye'de Etnik ve Mezhepsel Yapıların Çatışmalardaki Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayur, Y. H. (1940). *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt 1*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Bayur, Y. H. (1943). *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bıyıklıoğlu, T. (1960). "Birinci Dünya Harbinde (1914-1918) ve Mondros Mütarekesi Sıralarında (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922) Boğazlar Problemi", *Belleten*, 24(96), 1-16.
- Bilge, A. S. (1992). *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*. (Birinci Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bilgin, M. S. (2016). "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9(18), 33-44.
- Boggs, S. W. (1940). *International Boundaries: A Study of Boundary Functions and Problems*. New York: Columbia University Press.
- Bolayır, E. (1946). *Talat Paşa'nın Hatıraları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Güven Yayınevi.
- Bozkurt, E., Kütükçü, M.A., Poyraz, Y. (2015). *Devletler Hukuku*. (Sekizinci Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Bozkurt, K. (2018). "Suriye İç Savaşı: Savaşın Yarattığı Mültecilik Akınının Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Yansımaları", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1(1), 57-70.
- Bulut, H. İ. (2009). "Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik ve Günümüze Yansımaları", *Usul İslam Araştırmaları*, (11), 41-54.
- Bury, G. W. (2011). *Pan-İslam veya İslam İmparatorluğu*. (Birinci Baskı). (Çev. Akçanbaş, M.). İstanbul: Destek Yayınları. (Eserin orijinali 1919'da yayımlandı).
- Büyükkara, M. A. (2013). "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 321-354.

- Canyurt, D. (2018). “Kazananı Olmayan Savaş ‘Suriye İç Savaşı’: Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir?”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1103-1120.
- Cemal Paşa. (1996). *Hatırat*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Arma Yayınları.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Birinci Baskı). (Çev. Harmancı M.). İstanbul: Agora Kitaplığı. (Eserin orijinali 2004’de yayımlandı).
- Collelo, T. (Editör). (1988). *Syria A Country Study*, (Third Edition). Washington: U.S. Government Printing Office.
- Commins, D. (2004). *Historical Dictionary of Syria*. (Second Edition). Lanham: Scarecrow Press.
- Cukwurah, A. O. (1967). *The settlement of Boundary Disputes in International Law*. Manchester: Manchester University Press.
- Curzon, G. H. (1907). *Frontiers. The Romanes Lecture*. Oxford: Clarendon Press.
- Çalışkan, B. (2016). *Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası*, Analiz: 17, İstanbul: İNSAMER.
- Çelikkol, A. O. (2015). *İçimizdeki Komşu Suriye*. (Birinci Baskı). İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- Çiftçi, E. B. A., (2017). *Ortadoğu Devlet Sistemlerinde Değişim ve Dönüşüme Bir Örnek: Işid ve Devlet Anlayışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dağ, A. E. (2013). *Suriye Bilad-ı Sam’ın Hazin Öyküsü*. (İkinci Baskı). İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı Yayınları.
- Dam, N. V. (2000). *Suriye’de İktidar Mücadelesi*. (Birinci Baskı). (Çev. İdiz, S., Çalkavık, A. F.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1979’da yayımlandı).
- Dam, N. V. (2017). *Destroying a Nation, The Civil War in Syria*. London: I. B. Tauris.
- Davidson, R. H. (1960). “Where Is The Middle East?”. *Foreign Affairs*, 38(4), 665-675.
- Dawn, C. E. (1973). *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism*. (First Edition). Urbana: University of Illinois Press.
- Demir, Ş. (2011). “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Terature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), 691-713.
- Demir, Y. (2019). “Emperyalist Devletlerin Ortadoğu’da Mezhep Oyunları: Sünni-Şii Çatışması”, *Turkish Journal of Shiite Studies*, 1(2), 234-246.
- Dinçer, O. B., Kutlay, M. (2012). *“Arap Baharı” ve Suriye: Komplolar ve Propaganda Savaşları*. (Analiz No: 18) Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.

- Dönmez, G. (2010). *21. Yüzyılda Değişen Sınır Algısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erendil, M. (1992). *Çağdaş Ortadoğu Olayları*. (Birinci Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Er-Rezzaz, M . (1967). *Et-Tecrubetu 'l-Murra*, Beyrut: Darul Gandura.
- Ersoy, E. (2015). “Kral Abdullah Sonrası Suudi Arabistan: Bölgesel ve Küresel Siyaset”, *Orta Doğu Analiz*, 7(67), 24-27.
- Esmer, A. Ş. (1953). *Siyasi Tarih (1919-1939)*. Ankara: S.B.F. Yayınları.
- Et-Tavıl, M. E. G. (2012). *Arap Alevileri Tarihi*. (İkinci Baskı). (Çev. Özdemir, İ.). Adana: Karahan Kitabevi.
- Fawcett, C. B. (1918). *Frontiers: A Study in Political Geography*. Oxford: Clarendon Press.
- Fırlalı, E. R. (2001). *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul: ŞA-TO Yayınları.
- Firro, K. M. (1999). *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*. (First Edition). Leiden: BRILL.
- Friedman, Y. (2010). *The Nuşayrî-Alawîs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*, Boston: BRILL.
- Fromkin, D. (2008). *Barışa Son Veren Barış*. (Beşinci Baskı). (Çev. Harmancı, M.), İstanbul: Epsilon Yayınları. (Eserin orijinali 1989’da yayımlandı).
- Gilbert, M. (1994). *The First World War A Complete History*. (First Edition). New York: Holt & Company, Henry.
- Giritli, İ. (1978). *Bugünkü Ortadoğu’nun Önemli Sorunları*, İstanbul: İ.İ.T.İ.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Yayınları.
- Goldschmidt Jr. A., Davidson L. (2011). *Kısa Ortadoğu Tarihi*. (Çev. Güler, A.). İstanbul: Doruk Yayınları. (Eserin orijinali 2006’da yayımlandı).
- Gökbilgin, M. T. (1946). “1840’tan 1861’e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler”, *Belleten*, 10(40), 640-703.
- Gönlübol, M., Sar, C. (1996). “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, Gönlübol, M. (Editör). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Dokuzuncu Baskı. Ankara: S.B.F. Yayınları, 3-133.
- Görgülü, A. (2017). *Katar ve Suriye Krizi*, İstanbul: PODEM Yayınları.
- Gresh, A., Vidal, D. (1991). *Ortadoğu: Mezopotamya’dan Körfez Savaşı’na*. (Çev. Türe, H.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Hinnebusch, R. A. (2001). *Syria: Revolution From Above*. (First Edition) London: Routledge.

- Hovannisian, R. G. (1967). *Armenia on the Road to Independence, 1918*. Berkeley: University of California Press.
- Humphreys, A., Simonis, D. (1999). *Syria*. (First Edition). Melbourne: Lonely Planet Publications.
- İnanç, Y. S. (2016). “Suriye İç Savaşı: Bir Mezhep Savaşından Ötesi”, *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı*, İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları, 79-95.
- İnce, E. (2017). “Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye”, *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 1(1), 261-280.
- İnternet: “BM Suriye konusunda uzlaştı: Ateşkes ve müzakere yolu açıldı”, *BBC News Türkçe*, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151219_bm_suriye_karar adresinden 08 Nisan 2021’de alınmıştır.
- İnternet: Duman, B. (2013) “İrak İslam Devleti ve El-Nusra Cephesi Birleşiyor mu?”, *ORSAM*, Web: <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-islam-devleti-ve-el-nusra-cephesi-birlesiyor-mu/> adresinden 06 Nisan 2021’de alınmıştır.
- İnternet: “Explore All Countries-Syria”, *CIA The World Factbook*, Web: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/> adresinden 13 Nisan 2021’de alınmıştır.
- İnternet: Harita 1.1. Web: https://scn.wikipedia.org/wiki/Mediu_Urienti adresinden 28 Ekim 2020’de alınmıştır.
- İnternet: Harita 5.1. Web: <http://www.fabioalberti.it/wp-content/uploads/2015/12/sykes-picot20map20-20british20library.jpg> adresinden 08 Kasım 2020’de alınmıştır.
- İnternet: Harita 7.1. Web: <https://dabrownstein.com/2014/07/02/the-betrayal-of-sykes-picot/> adresinden 17 Kasım 2020’de alınmıştır.
- İnternet: Harita 7.2. Web: https://thelede.blogs.nytimes.com/2011/06/14/syrias-ruling-alawite-sect/?_r=0 adresinden 14 Mart 2021’de alınmıştır.
- İnternet: Harita 7.3. Web: <https://www.nationstates.net/page=dispatch/id=551506> adresinden 14 Mayıs 2021’de alınmıştır.
- İnternet: Harita 7.4. Web: <https://omniatlas.com/maps/eastern-mediterranean/19480515/> adresinden 15 Mart 2021’de alınmıştır.
- İnternet: Harita 7.5. Web: <https://omniatlas.com/maps/eastern-mediterranean/19580222/> adresinden 15 Mart 2021’de alınmıştır.
- İnternet: Harita 7.6. Web: <https://www.cbc.ca/news/SOMNIA-1.5067270> adresinden 20 Mart 2021’de alınmıştır.
- İnternet: Harita 7.7. Web: <https://omniatlas.com/maps/eastern-mediterranean/19700918/> adresinden 20 Mart 2021’de alınmıştır.

İnternet: Harita 7.8. Web: <https://omniatlas.com/maps/eastern-mediterranean/19761115/> adresinden 21 Mart 2021’de alınmıştır.

İnternet: Harita 7.9. Web: <https://dabrownstein.com/2014/07/02/the-betrayal-of-sykes-picot/> adresinden 06 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: Harita 7.10. Web: <https://soha.vn/truc-tiep-lenh-cho-kq-my-na-don-thu-o-syria-ong-biden-da-cham-ngoi-chien-tranh-voi-iran-20210226112000143.htm> adresinden 11 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: Harita 7.11. Web: <https://www.suriyegundemi.com/suriye-de-yabanci-uelke-ve-unsurlarin-kontroluendeki-kapilar> adresinden 12 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: “Interview With Syrian President Bashar al-Assad”, *Wall Street Journal*, Web: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894> adresinden 05 Mayıs 2021’de alınmıştır.

İnternet: “İŞİD karşıtı koalisyon Paris’te toplandı”, *BBC News Türkçe*, Web: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140915_isid_koalisyon_paris adresinden 07 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: “İlk Günden Bugüne Suriye İç Savaşı’nın Gelişimi”, *Stratejik Ortak*, Web: <https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriye-ic-savasi.html>, adresinden 07 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: Kahan, E., Yazıcı, E. (2021). “Syria Situation Report”, *Institute For The Study Of War*, Web: <http://www.understandingwar.org/backgroundunder/syria-situation-report-february-19-march-22-2021>, adresinden 10 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: Kechichian, J. A. (2011). “A Monarch by Default”, *Gulf News*, Web: <https://gulfnews.com/lifestyle/a-monarch-by-default-1.950321> adresinden 23 Mart 2021’de alınmıştır.

İnternet: Kızılkın, Ş. (2017). “Lübnan İç Savaşı: Taraflar ve Gruplar”, *Stratejik Ortak*, Web: <https://www.stratejikortak.com/2017/05/lubnan-ic-savasi-taraflar-gruplar.html> adresinden 19 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: Laub, Z. (March, 2021). “Syria’s Civil War: The Descent Into Horror”, *Council on Foreign Rellations*, Web: <https://www.cfr.org/article/syrias-civil-war#!/syrias-civil-war-descent-into-horror> adresinden 03 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: Nuriyev, E. (2012). “Suriye Siyasi Tarihi”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, Web: <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/suriye-siyasi-tarihi> adresinden 23 Mart 2021’de alınmıştır.

İnternet: “Soçi zirvesi–Times: Putin, Suriye için kendi ‘Yalta’sını topluyor”, *BBC News Türkçe*, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42079597> adresinden 09 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: “Suriye etnik ve dini yapı haritası”, (EK-1), Web: <https://www.mepanews.com/suriye-etnik-ve-dini-yapi-haritasi-31117h.htm> adresinden 17 Mayıs 2021’de alınmıştır.

İnternet: “Suriye iç savaşı 10’uncu yılına giriyor”, *Anadolu Ajansı*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-10uncu-yilina-giriyor/1765861> adresinden 09 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: “Suriye’de 11. yılına giren savaş geride 388 binden fazla can kaybı bıraktı”, *Independent Türkçe*, Web: <https://www.indytrk.com/node/330496/dünya/suriye’de-11-yilina-giren-savas-geride-388-binden-fazla-can-kaybi-birakti> adresinden 11 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: “Suriye’de savaşın 10 yılında 10 kritik dönüm noktası”, *BBC News Türkçe*, Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56377932> adresinden 10 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: “Suriye’deki iç savaş 10’uncu yılını geride bıraktı”, *Anadolu Ajansı*, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-ic-savas-10uncu-yilini-geride-birakti/2175301> adresinden 10 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: Syria: History & Government, Web: <https://teachmideast.org/country-profiles/syria/> adresinden 06 Nisan 2021’de alınmıştır.

İnternet: Şekil 2.1. Web: https://tr.wikipedia.org/wiki/Anklav_ve_eksklav adresinden 15 Kasım 2020’de alınmıştır.

İnternet: “Timeline of the Middle East in the 20th Century”, Web: <https://teachmideast.org/articles/timeline-of-the-middle-east-in-the-20th-century/> adresinden 20 Mart 2021’de alınmıştır.

İnternet: “UN says Syria conflict is ‘overtly sectarian’”, *Al Jazeera*, Web: <https://www.aljazeera.com/news/2012/12/20/un-says-syria-conflict-is-overtly-sectarian> adresinden 05 Mayıs 2021’de alınmıştır.

İnternet: “Who Are Druzes?”, *The Institute of Druze Studies*, Web: <http://druzestudies.info/index.php/druzes> adresinden 15 Nisan 2021’de alınmıştır.

“İtalya’ya verilen hıyanet ücreti”, *Vakit gazetesi*, 2, (3 Aralık 1917).

İzutsu, T. (2012). *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Ayaz, S.). İstanbul: Pınar Yayınları. (Eserin orijinali 1965’te yayımlandı).

Karabat, A. (2013). *Suriye Savaşları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Karaca, M. (2005). *Evanjelizm ve Vahhabilik*. (Birinci Baskı). İstanbul: Nokta Yayınları.

Karal, E. Z. (1959). *Birinci Cihan Harbinden Lozan Muahedesine Kadar Türkiye’nin Siyasi Olayları*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.

Kedourie, E. (1992). *Politics in the Middle East*, New York: Oxford University Press.

- Kemal, C. (2014). “Birinci Dünya Savaşı’nda Gazze’yi Nasıl Kaybettik?”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (55), 125-176.
- Kent, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler*. (Birinci Baskı). (Çev. Fethi, A.). İstanbul: Alfa Yayınları. (Eserin orijinali 1984’te yayımlandı).
- Kılınçkaya, M. D. (2008). *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*. (İkinci Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kocabaş, S. (1994). *Türkiye’nin Canı Boğazlar*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Kodaz, Y. (2016). “Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35(59), 213-237.
- Kral Abdullah bin El-Hüseyin. (2009). *Biz Osmanlı’ya Neden İsyan Ettik?*. (Yedinci Baskı). (Çev. Özkan, H.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kurat, A. N. (1948). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar*. (Birinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kurat, A. N. (1990). *Türkiye ve Rusya*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kurat, Y. T. (1986). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması*. (İkinci Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1982). *Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*. (Birinci Baskı). Ankara: S.B.F. Yayınları.
- Laçiner, S. (2007). “Ortadoğu Diye Bir Yer Var Mı?”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(10), 153-155.
- Lestien, G., Cere, R. (1966). *İki Dünya Savaşı*. (Birinci Baskı). (Çev. Önal, N.), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Lewis, B. (2000). *Ortadoğu’nun Çoklu Kimliği*. (Çev. Harmancı, M.). İstanbul: Sabah Yayınları. (Eserin orijinali 1988’de yayımlandı).
- Lewis, B. (2006). *Ortadoğu*. (Çev. Kölay, S. Y.). Ankara: Arkadaş Yayınevi (Eserin orijinali 1995’te yayımlandı).
- Longrigg, S. H. (1972). *Syria and Lebanon Under French Mandate*. New York: Octagon Books.
- Mansfield, P. (2012). *Ortadoğu Tarihi*. (Çev. Hüsrev, Ü.). İstanbul: Say Yayınları (Eserin orijinali 1991’de yayımlandı).
- Massignon, L. (1964). “Nusayriler”, *İslam Ansiklopedisi Cilt 9*. İstanbul. M.E.B. Yayını, 365-370.
- Melek, K. (1978). *Doğu Sorunu ve Milli Mücadele’nin Dış Politikası*. (Birinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- Mercan, M. H. (2010). “Beşar Esed Dönemi Suriye Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim”, *Akademik Ortadoğu*, 4(2), 103-118.
- Metintaş, M. Y. (2019). “Suriye Coğrafyasında 1919-1921 Döneminde Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye-Fransa İlişkileri”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 78-113.
- Miller, G. (1997). *British Policy Towards the Ottoman Empire and the Origins of the Dardanelles Campaign*. (First Edition) Hull: University of Hull Press.
- Monroe, E. (1981). *Britain's Moment in the Middle East 1914-1971*. (Second Edition). London: Chatto & Windus.
- Muhtar, M. (1999). *Maziye Bir Nazar*. (Çev. Kılınç, E.). İstanbul: Ötüken Neşriyat. (Eserin orijinali 1925'te yayımlandı).
- Nevakivi, J. (1969). *Britain, France and the Middle East 1914-1920*. London: Athlone Press.
- Odeh, B. J., (1986). *Lübnan'da İç Savaş: Çağdaş Bir Siyasal Tarih*. (Birinci Baskı). (Çev. Alogan, Y.). İstanbul: Belge Yayınları. (Eserin orijinali 1985'te yayımlandı).
- Okur, M. A. (2009). “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 137-156.
- Okur, M. A., Salık, N. (2016). *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika*. (Birinci Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Olçay, O. (1981). *Sevres Andlaşmasına Doğru*. (Birinci Baskı). Ankara: S.B.F. Yayınları.
- Oran, B. (Editör). (2004). *Türk Dış Politikası Cilt 2 1980-2001*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Orhan, O. (2005). “Suriye, Dönüşüm ve Türkiye”, *Stratejik Analiz Dergisi*, 6(65), 17-29.
- Orhan, O. (2011). “Suriye’de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 8-26.
- Orhan, O. (2012). “Esad Sonrası Suriye: Irak ve Lübnan’ın Öğrettikleri”, *Ortadoğu Analiz*, 4(47), 10-17.
- Ozarowski, R. (2018). “Iran’s Angagemnt In Syria Conflict, Causes and Consequences”, *Przegląd Strategiczny*, (11), 201-210.
- Örki, A. (2015). “Suriye İç Savaşı Üzerine”, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 4(1), 67-96.
- Özcan, A. (1999). “Osmanlı Mülkü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 12(3-4), 297-301.
- Özdağ, Ü. (2012). *Küçük Orta Doğu Suriye: İç Çatışmadan Orta Doğu İç Savaşına Giden Yolum İlk Durağı Mı?*. (Birinci Baskı). Ankara: Kripto Yayınları.

- Özdem, A. G. (2016). “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu”. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1-40.
- Özdemir, Ç. (2016). “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler Mi?”, *Bilgi*, (33), 81-102.
- Özerkmen, N. (2004). “Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 247-265.
- Özev, M. H. (2016). “Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 11-28.
- Palmer, A. (1992). *Bir Çöküşün Yeni Tarihi Osmanlı İmparatorluğu’nun Son 300 Yılı*. (Çev. Dişbudak, B. Ç.). İstanbul: Sabah Yayınları (Eserin orijinali 1992’de yayımlandı).
- Parfit, J. T. (1917). *Among the Druzes of Lebanon and Bashan*, London: Hunter & Longhurst.
- Perthes, V. (1992). “The Syrian Economy in the 1980s”, *Middle East Journal*, 46(1), 37-58.
- Perthes, V. (1995). *The Political Economy of Syria Under Asad*. (First Edition). London: I.B. Tauris.
- Pipes, D. (1989). “The Alawi Capture of Power in Syria”, *Middle Eastern Studies*, 25(4), 429-450.
- Pounds, N. (1963). *Political Geography*. New York: McGraw-Hill.
- Prescott, J.R.V. (1987). *Political Frontiers and Boundaries*. London: Allen and Unwin.
- Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih 1918-1994*. (On altıncı Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.
- Sandıklı, A., Semin, A. (2012). *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye*. (Rapor No: 52). İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- Saral, A. H. (1970). *Ermeni Meselesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Saray, M. (2006). *Türkiye ve Yakın Komşuları*. (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Satık, Z. G. (2012). *Suriye-Lübnan İlişkileri (2000-2010)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Sazak, M. S. (1988). *Sir Mark Sykes ve 1900-1920 Arası İngiltere’nin Orta Doğu Politikasına Etkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Seale, P. (1965). *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Arab Policies (1945-1958)*, London: Oxford University Press.

- Shambook, P. A. (1998). *French Imperialism in Syria 1927-1936*. Reading: Ithaca Press.
- Shaw, S. J., Shaw, E. K. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2*. (Çev. Harmancı M.). İstanbul: E Yayınları. (Eserin orijinali 1977'de yayımlandı).
- Shorrock, W. (1976). *French Imperialism in the Middle East: The Failure of Policy in Syria and Lebanon (1900-1914)*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Sonyel, S. (2009). *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Sorensen, D. S. (2013). *An Introduction To The Modern Middle East: History, Religion, Political Economy, Politic*. (Second Edition). New York: Routledge.
- Şahin, İ., Şahin, C., Şükür, İ. (2015). "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", *International Journal of Social Science*, 8(38), 241-262.
- Şahin, T. Y. (2009). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. (İkinci Baskı). Ankara: Barış Kitap.
- Şahin, T. Y. (2011). "Suriye'de Baas Yönetimi", *Mülkiye*, 35(272), 103-118.
- Şahinoğlu, A. (2018). *Sykes-Picot Düzeninin Oluşturduğu Başarısız Devletler: Irak ve Suriye Örnekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şehristani, (2008). *El Mîlel ve Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi)*. (Çev. Öz., M.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Şentürk, D. (2003). *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı*. (Birinci Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şenzeybek, A. (2012). *Ana Kaynaklarına Göre Dürzilik*. (İkinci Baskı). Bursa: Emin Yayınları.
- Şenzeybek, A. (2013). "Suriye'de Dürzi-Nusayri-İsmaili ve Sünni İlişkileri", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6(2), 469-493.
- Şimşir, B. N. (2010). *Kürtçülük I (1787-1923)*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Şöhret, M. (2016). "Suriye'nin Siyasal ve Ekonomik Yapısı", Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z. (Editörler), *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Birinci Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Thompson, E. (1999). *Colonial Citizens: Republican Right, Paternal Privilege and Gender in French Syria and Lebanon*. (First Edition). New York: Columbia University Press.
- Tolon, A. H. (2005). *Sevr'e Giden Yol*. (İkinci Baskı). Ankara: Günel Basın-Yayın.

- Topal, C. (2015). “Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 117-122.
- Türkman, S. (2007). *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Türkmen, Z. (2015). “Birinci Dünya Savaşı’nda İngiltere’nin Basra Körfezi Kuzeyindeki Petrol Kaynaklarını Ele Geçirmeye Yönelik Askeri Harekâtı”. Akengin, A. Y., Koçaslan, S. (Hazırlayan) *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyumu 03-05 Kasım 2014 Budapeşte*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 129-161.
- Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*. (Onuncu Baskı). İstanbul: DER Yayınları.
- Ulutaş, U., Duran, B. (2017). “Türkiye’nin DEAŞ’la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekâtı”. Duran, B., İnat, K., Caner, M. (Editörler). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*. Birinci Baskı. İstanbul: SETA Yayınları, 12-30.
- Umar, Ö. O. (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*. (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Umar, Ö. O. (2016). “İngiltere’nin Irak Politikası (1900-1918)”. Neçare, O. (Hazırlayan). *Kütü’l-Amâre Zaferi I. Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu 28-29 Nisan 2016 Mardin Bildiriler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 559-602.
- Umar, Ö.O., Yenisu, M. (2020). “Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı’nda Ortadoğu’yu Şekillendirme Çabaları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36(101), 29-70.
- Ülman, H. (1973). *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*. (İkinci Baskı). Ankara: S.B.F. Yayınları.
- Ünal, T. (2007). *Türk Siyasi Tarihi Cilt 2*. (İkinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Vurmay, H. M. (2011). *Hafız Esad Döneminde Suriye’de Arap Milliyetçiliğinin Dönüşümü (1971-2000)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Yazıcı, N. (2012). “Suriye Siyasi Tarihi”. Özdağ, Ü. (Editör). *Küçük Orta Doğu Suriye*. Birinci Baskı. Ankara: Kripto Yayınevi.
- Yenisu, M. (2018). *Ortadoğu Paylaşım Tasarıları ve Türkiye (1915-1923)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yılmaz, D. (2001). *Osmanlı’nın Son Yüzyılı Cumhuriyet’e Giden Yol*. (Birinci Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Yılmaz, T., Şahin, M. (2004). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. (Birinci Baskı). Ankara: Barış Platin Kitabevi.
- Zehra, M. E. (1981). *Ebu Hanife*. (Çev. Kesioğlu, O.). Konya: Can Kitabevi, 220.

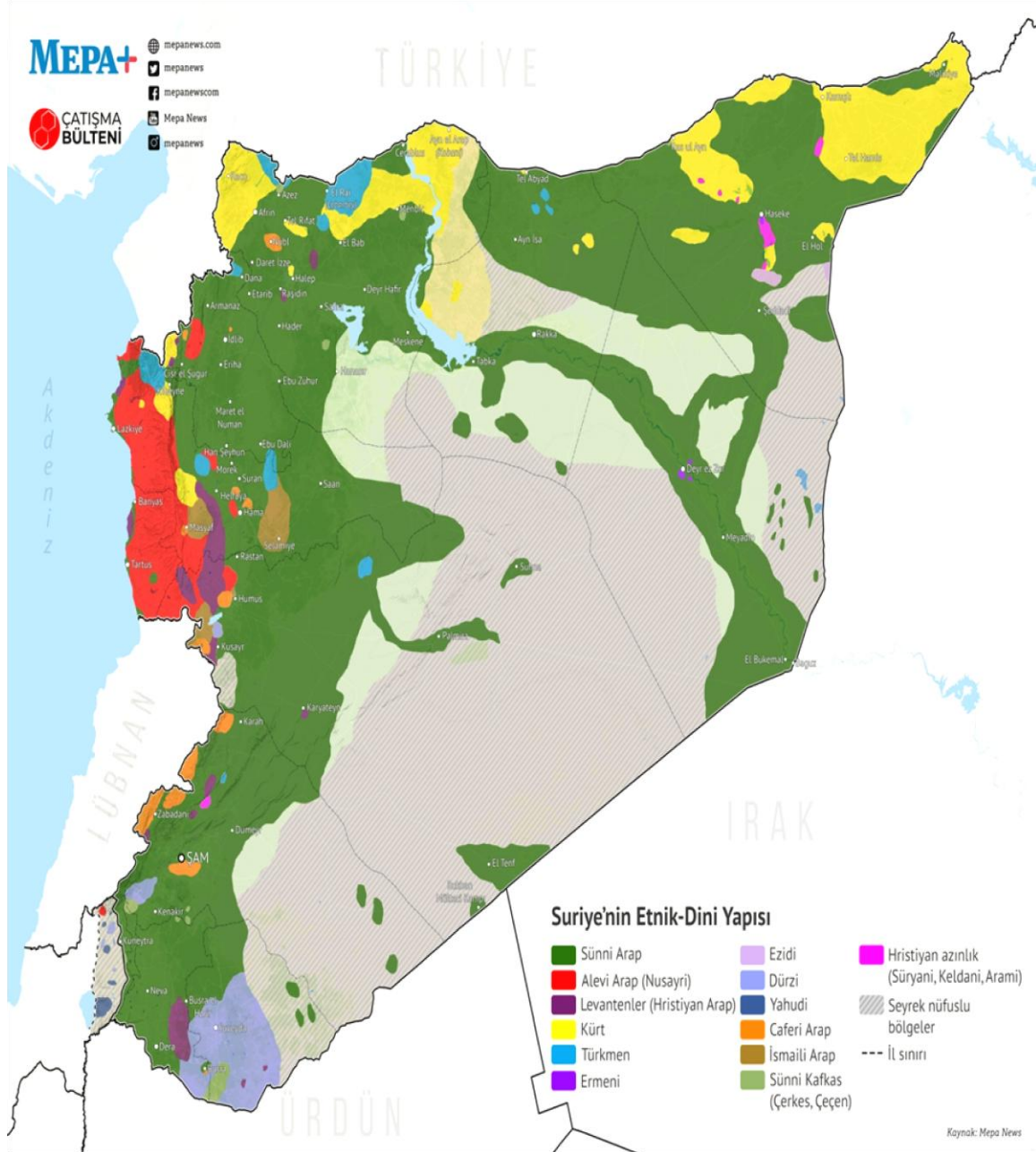
- Zehra, M. E. (2006). *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fikhi Mezhepler Tarihi*, (Çev. Kaya, S.). İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- Zeine, Z. N. (1977). *Struggle for Arab Independence: Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*. (Second Edition). New York: Caravan Books.
- Zisser, E. (2003). "Does Bashar al-Assad Rule Syria?", *The Middle East Quarterly*, 10(1), 15-23.
- Zisser, E. (2007). *Commanding Syria: Bashar al-Assad and the First Years in Power*. (First Edition). London: I. B. Tauris.

EKLER

EK-1 – Suriye Etnik ve Dini Yapı Haritası

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Çakmak, Ramazan Aydın
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	2021
Lisans	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	2016
Lise	Ankara Polis Koleji	2012

Yabancı Dil

İngilizce: İyi seviyede

Yayınlar

Hobiler

Seyahat etmek, kitap okumak.

“GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..”